

OLGA SUPEK

Ljeto u Detroitu:
studija jedne gradske četvrti
iz perspektive ekonomiske
antropologije

hed

BIBLIOTEKA

Izdavač

© Hrvatsko etnološko društvo
Zagreb, Ivana Lučića 3
www.hrvatskoetnoloskodrustvo.hr

Za izdavača

Dr. sc. Marijana Belaj

Uredništvo biblioteke

Dr. sc. Marijana Belaj
Dr. sc. Sanja Potkonjak
Dr. sc. Tihana Rubić
Dr. sc. Luka Šešo
Kristina Vugdelija

Urednica izdanja

Dr. sc. Tihana Rubić

Recenzentice

Dr. sc. Jasna Čapo
Dr. sc. Ljiljana Marks

Prijevod dijela rukopisa (s engleskog na hrvatski jezik)

Ines Siuc

Klara Tončić

Transkripcija rukopisa na hrvatskom jeziku

Petra Ilić

Lektura i korektura

Vesna Beader

Grafičko oblikovanje

Ana Sladetić i Ivana Pavlović

Grafičko uređenje i priprema

Vesna Beader

ISBN 978-953-8232-11-4

Objavlјivanje knjige finansijski je potpomognuto sredstvima Hrvatskog etnološkog društva, Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske te sredstvima temeljnog finan- ciranja znanstvene djelatnosti Sveučilišta u Zagrebu (Namjensko financiranje znanstvene djelatnosti za 2019. godinu, projekt "Neotporni gradovi – održive zajednice: etnografije postindustrijskih gradova i praksi solidarnosti")

Istraživanje kojemu je službeni naziv bio "Irregular Economy: Urban Adaptation to Unemployment" ("Neregularna ekonomija: prilagođavanje nezaposlenosti u gradu") organizirao je Institut za radne i industrijske odnose michiganskog sveučilišta (Institute of Labor and Industrial Relations), a financirao ga Nacionalni institut mentalnog zdravlja (National Institute of Mental Health, Center for Studies of Metropolitan Problems, pod brojem IROL MH 26105-02).

Olga Supek

Ljeto u Detroitu: studija jedne gradske četvrti iz perspektive ekonomske antropologije

Zagreb, prosinac 2020.

Sadržaj

I. UVOD	7
Uvodnik: postindustrijska etnografija u generacijskoj perspektivi	7
O čemu je riječ	12
Kako je sve skupa započelo	14
2. POJMOVNI OKVIR, PROBLEM I CILJ ISTRAŽIVANJA	15
Porijeklo koncepta neregularna ekonomija	20
Ekonomski antropologija	25
3. KAKO POSTIĆI ONO ŠTO ŽELIMO: STRATEGIJA I TEHNIKE	35
4. DETROIT: ČEDO AUTOMOBILIZMA	48
5. "UVLAČENJE POD KOŽU" VELIKOG GRADA	61
6. PITCHER-MCKENNY: PROSTOR, VRIJEME I LJUDI	77
Prostor	78
Vrijeme	89
Ljudi	92
Dnevni i tjedni ciklusi aktivnosti	100
7. STRUKTURA LOKALNE ZAJEDNICE	107
Posljednji farmer	108
Obitelj i srodstvo	109
Susjedstvo i neformalna druženja	113
Volonterska udruženja	119
Volontiranje u formalnim institucijama	124
Sustavi komunikacije	128
8. EKONOMSKI ŽIVOT	136
Regularne ekonomske aktivnosti	137
Neregularne ekonomske aktivnosti	141

Regularne naspram neregularnih naspram društvenih razmjena	150
9. ŠTO MOŽEMO ZAKLJUČITI IZ ISTRAŽIVANJA U ČETVRTI PITCHER-MCKENNY	159
10. LITERATURA	164
11. PRILOZI	167
12. IZ RECENZIJA	177
13. O AUTORICI	179

1.

UVOD

UVODNIK: POSTINDUSTRJSKA ETNOGRAFIJA U GENERACIJSKOJ PERSPEKTIVI

Rukopis koji Vam nudimo za čitanje nastao je davnih sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Razlog zbog kojeg smo ovaj rukopis objavili tek sada, 2020. godine, leži u tome što je "otkiven" u spontanom razgovoru s autori-com prije nekoliko godina, u vožnji automobilom od Knina do Zadra, nakon održanog okruglog stola o etnicitetu, jednoj od autoričinih tema, ekspertiza i dugogodišnjeg područja etnološkog bavljenja.

No, ovdje je riječ o jednoj drugoj temi. Rukopis su uredništvo ove biblioteke i recenzentice prepoznali i ocijenili kao sjajnu refleksivnu etnografiju deindustrijalizacije i jedan od vrlo ranih etnoloških i kulturnoantropoloških radova na temu društvenih efekata deindustrijalizacije na počecima kraha masovne industrijske proizvodnje. Rukopis je dosad bio pomno čuvan u autoričinoj privatnoj arhivi, zajedno s brojnim pripadajućim prilozima: dijapositivima, korespondencijom, kartičnim podacima, terenskim bilješkama, projektnim izvještajima, kartom grada Detroita... Poput kakve vremenske kapsule, kao da je čekao vrijeme kada će progovoriti o društvu u kojem živimo i načinu na koji se etnolozi i kulturni antropolozi njime bave.

Bez obzira na to što se naše bavljenje temom ekonomskih procesa i ekonomske deprivacije u gradu odvijalo prije mnogo desetljeća (Olga Supek u Detroitu) te recentno (Sanja Potkonjak u Sisku i Tihana Rubić u Zagrebu), zapanjujuće je bilo koliko smo se s uvidima u temu ekonomske tranzicije i deindustrijalizacije mogle poistovjetiti i složiti. Reflektirajući o nalazima vlastitih istraživanja tijekom čitanja rukopisa i u razgovorima na temu nezaposlenosti i deindustrijalizacije, bile smo zatečene sličnošću s procesima opisanima u tome rukopisu. Tekst je usmjeren koliko tome da se razumiju procesi neregularne ekonomije toliko i tome da se opišu spoznajni proce-

si koji vode etnologa i kojima se etnolog služi u shvaćanju ljudi, događaja, procesa, pojava i prostora o kojima razmišlja. Nekadašnje “industrijsko građanstvo” i “industrijski modernizacijski projekt” u Hrvatskoj devedesetih su godina 20. stoljeća doživjeli slom. Slijedom niza okolnosti koje uključuju rat, dva vala privatizacije, globalnu ekonomsku krizu, ali i tekuću pandemiju globalnu krizu koja svoj završetak u Hrvatskoj, ali i u svijetu, još uvijek jasnije ne razabire, zabilježen je snažan negativan utjecaj na osjećaj dobrobiti življenja, konzistentnost zajednice i kvalitetu života pojedinaca. Unazad nekoliko desetljeća u domaćoj etnološkoj i antropološkoj literaturi ti su procesi sagledavani, primjerice, kroz istraživanja rada i nezaposlenosti; oskudice i siromaštva; dezintegracije, restrukturiranja i propadanja domaće tekstilne, metalurške i naftnoprerađivačke industrije. U generacijskom “etnografskom susretu” dijelile smo etnografski interes u ekonomskoj antropologiji i antropologiji rada, kao i naklonost da promišljamo metodološki inovativne oblike istraživanja i pisanja etnografija. Zatečene aktualnošću rukopisa iz sedamdesetih godina 20. stoljeća, refleksivno razotkrivajući susret s terenom, metodološke kvalitativne alate, procese obuhvaćanja i razumijevanja terena, etnografiju kao usamljenički, ali i timski rad, rukopis smo u više navrata u razgovorima okarakterizirale kao etnografske memoare, hibridan, eksperimentalan etnografski tekst o jednom radnom ljetu provedenom u Detroitu prije mnogo desetljeća.

Intenziviranjem proizvodnog procesa, omasovljenjem rada, kumulacijom industrijske proizvodnje na specifičnim lokacijama, organiziranjem življenja u neposrednoj blizini industrijskog rada, te organiziranjem potrošnje, oblikovala su se društva industrijskog kapitalizma, ali i socijalizma, velikog dijela 20. stoljeća. Studija donosi veliku temu deindustrializacije, ekonomskih previranja i neformalnih ekonomskih strategija “preživljavanja” u gradu, krahu masovne industrijske proizvodnje, kasnog industrijalizma, društvenih učinaka nestanka i preoblikovanja industrijskog rada i na njega naslonjenih nestanaka dugovjekih oblika društvenog organiziranja i principa življenja (danас bismo rekli *postindustrijskih društava i procesa*).

Ljeto u Detroitu popratilo je prve efekte društvene krize nastale ekonomskim poremećajima; stoji na početku strukturnoga preoblikovanja ekonomske kasnog kapitalizma koje je uvjetovano destrukcijom masovnog načina industrijske proizvodnje kakav kapitalistički koncept gospodarenja dovodi do savršenstva u fordističkom modelu razvoja industrijskih tehnologija

rada. Europskim previranjima kasnih osamdesetih godina 20. stoljeća nije prethodila ista naftna kriza i kriza globalnog tržišta koja je uništila masovnu potrošnju i masovnu proizvodnju američkih gradova među kojima je Detroit ekstreman primjer. Međutim, u pedeset godina otkako je nastala studija, više je kriza pogađalo i europske zemlje, spomenimo samo dezintegraciju i slom socijalističkih ekonomskih i političkih sustava od kraja 1980-ih godina; tranzičiske procese postsocijalističkih zemalja od kojih neki nisu dovršeni ni danas, recentne i aktualne ekonomske i društvene transformacije obilježene učincima velike svjetske financijske krize 2008. godine. Kada promišljamo recentnu postindustrijsku etnografiju u Hrvatskoj, načini na koje kao etnografi ulazimo u postindustrijske svjetove gotovo da su identični onima u ovom rukopisu: susret s ljudima čija je dugoročna nezaposlenost prije stanje stvari i novi način sagledavanja sudjelovanja u postindustrijskoj ekonomiji nego kakva aberacija u samoodrživom i samoreguliranom ekonomskom sistemu.

Počeci ekonomskog propadanja Detroita pokazivali su se već tada, sedamdesetih godina 20. stoljeća, u vrijeme kada se odvijalo terensko istraživanje na kojem počiva ova studija. Detroit se razvio nevjerojatno brzo u 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća, da bi nakon velike naftne krize početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća počeo stagnirati i propadati. Bio je vodeći industrijski grad u Sjedinjenim Američkim Državama, ali je ovisio u potpunosti o automobilskoj industriji. Ta “industrijska monokultura” dovela je grad do propasti. Što je s gradom bilo nakon istraživanja neregularne ekonomije na kojem počiva djelo koje donosimo? Što je bilo s administrativno rubnim dijelovima grada u kojima su živjeli mnogobrojni gradski službenici nakon što je Detroit bankrotirao 2013. godine? Što je s plaćama brojnih gradskih službenika? Preseljenje uprave (čime više nisu plaćali porez samome gradu) velikih automobilskih kompanija u suburbije te preseljenje samih tvornica u Kanadu i Meksiko doveli su do postupnoga i konačnoga kraha industrije toga grada. U najnovije vrijeme vode se naporci za diversifikaciju industrije: “Poslovni inkubator” Sveučilišta Wayne State – TechTown (varijacija na povjesni Motown) – nastoji kroz razne projekte doškolovati ljude za osnivanje malih i srednjih tehnoloških kompanija. Tu su i naporci Forda da regenerira istaknute i povjesno važne gradske lokacije. Primjer toga je restauracija stogodišnje centralne željezničke stanice i njezina pretvorba u poslovno-društveno-stambeni kompleks.

Nekadašnji industrijski giganti danas su u raznim američkim i europskim i hrvatskim gradovima industrijske ruine i izazovi za pojedince i zajednice,

gradske uprave i investitore, te za procese imaginiranja budućnosti grada koji ne bi počivao na principu industrijske, ili bilo koje druge, monokulture. S jedne strane, donositelji gradskih politika domišljaju (više ili manje uspešno) načine preoblikovanja i ponovne upotrebe (razvoja) gradskih *brownfield* područja i samih gradova “poslije industrije”. S druge strane, ekološki će osviješteni i angažirani pojedinci i zajednice ukazivati na zaostalo tiho i puzajuće zagađenje koje je pretjerana industrijalizacija učinila krajoliku industrijskih gradova onečistivši za dugi niz godina gradove kao prostore sigurnoga življenja, ali i na nove kreativnije, transparentnije i održivije perspektive upravljanja gradom od onih kakve poznajemo danas. Takav su primjer suvremene inicijative urbanog vrtlarenja i lokalne proizvodnje hrane, koje su u Zagrebu ponajviše supkulturnoga karaktera, dok u Detroitu znače preživljavanje kako u metaforičkom tako nerijetko i u doslovnom smislu. Nekadašnji industrijski gradovi proživljavat će strašne razmjere osobnih bankrota, iseljavanja, stagniranja, gentrifikacije i postindustrijske dezorientacije koja će zahvatiti nekadašnje bujujuće industrijske zajednice i nekada prosperitetne industrijske gradove. U krajoliku postindustrijskih gradova dominirat će postindustrijske ruine zasigurno još neko vrijeme, a u diskurzivnom krajoliku pojavit će se imaginarij aktivnoga građanstva, *greenfield* investicija i investitora-spasitelja koji će oblikovati novi život zajednica poslije industrijskog kapitalizma i socijalizma.

U usporedbi s *Ljetom u Detroitu* naše lokalne etnografije krize odražavat će i ono što se dogodilo s Detroitom, ali i ukazivati na sasvim lokalne pojave koje su proizašle iz lokalnih tranzicijskih i privatizacijskih rješenja. Zajedničko će biti etnografsko suočavanje s bolnim i destruktivnim učincima rastakanja jednog načina života, ali i raznim novim optimističnim i održivim rješenjima na mikrorazinama društva, svakodnevice i lokalnih urbanih zajednica.

Olga Supek, Sanja Potkonjak i Tihana Rubić
Zagreb, prosinac 2020.

Neobičan je osjećaj otvoriti stari rukopis nakon četrdesetak godina i zaviriti u svoje mladalačke misli i rad. Kao da ste otvorili vremensku kapsulu! S jedne strane, moj glas iz treće životne dobi kaže “Trebalo je to drugačije reći...” ili “Mogla sam još i to i to...”, a s druge me strane odmah ispravlja moj “znanstveni glas”: “Treba to ostaviti kao što je, to je dokument i analiza iz jedne vremenske točke, to je svojevrsna “arheologija misli”... Dakle, dokumentirati, “fotografirati”, sačuvati – a interpretacija može biti nešto i nečije posebno, naknadno, iz drugog mjesta i vremena. Stoga je ovaj stari tekst doživio samo minimalne preinake – djelomični prijevod s engleskog na hrvatski jezik, jezičnu i stilsku lekturu, ujednačavanje nekih termina, dodatak podnaslova i drugačije razmještanje nekih narativnih dijelova.

Dok sam čitala svoj stari rukopis istodobno me je zaplijusnuo i neskroman osjećaj priznanja samoj sebi: pa istraživanje sam radila s dvadeset šest godina, a prošireni rukopis dovršila kad mi je bila trideset jedna! Dvadesete su mi godine života bile period velikog i ubrzanog intelektualnog rasta, i to sigurno nije samo moje specifično iskustvo. Smatram uopće da mladim ljudima treba omogućiti što više susreta s drugim kulturama i drugim akademskim sredinama, bez obzira na to hoće li kasnije u životu ploviti stručnim ili znanstvenim vodama. Također im na svaki način treba omogućiti i da svoje bogato iskušto donesu natrag u našu lijepu zemlju. Jedino ćemo tako izgraditi još ljepši i bolji naš djelić ove zajedničke Europe i svijeta.

U procesu pripreme rukopisa za tisak dugujem veliku zahvalnost kolegici Tihani Rubić koja me je svojim entuzijazmom strpljivo i nježno “gurala” prema kraju tog zahtjevnog posla. Zahvaljujem se kolegici Sanji Potkonjak koja se uz Tihanu prihvatala toga da u Uvodniku predstavi znanstvenoj javnosti ovaj vremenski i prostorno toliko udaljen sadržaj. Kolegici Vesni Beader mnogo zahvaljujem na vještoj lekturi i tehničkoj pripremi rukopisa za tisak.

Olga Supek
Zagreb, prosinac 2020.

O ČEMU JE RJEĆ

Kao poslijediplomskoj studentici antropologije na michiganskom sveučilištu u Ann Arboru (SAD) pružila mi se prilika za sudjelovanje u jednom kompleksnom znanstvenom pothvatu: istraživanju socijalnog konteksta u kojem se javlja neregularna ekonomija. Rad na nekom konkretnom istraživačkom zadatku obavezan je dio programa poslijediplomskog studija, ali u tom sam slučaju imala sreće da sudjelujem u ambicioznom timskom projektu na čije se ozbiljne rezultate unaprijed računalo.

Za mene osobno bila je to pomalo i pustolovina. Prvi je put moj “teren” bila strana kultura, a kazivači stranci koji su isto tako mene doživljavali kao stranca. Štoviše, “ljudski prostor” čije sam zakone i život trebala shvatiti nije bilo selo na brdovitom Balkanu (iz ove perspektive tako idilično), nego Detroit, višemiljunska urbana grdosija, jedna od najružnijih varijanti te kategorije po mišljenju mnogih. Živeći dotle u studentskom gradu, krećući se od studentskih domova i predavaonica do studentskih restorana i mitinga, vozeći se autobusima koje voze studenti i zastajujući u knjižarama u kojima su studenti prodavači, bila sam savršeno svjesna da živim u nekoj vrsti američke bajke. Grad kao Ann Arbor, u kojemu oko 100 tisuća stanovnika živi ritmom koji diktira veliko sveučilište, nije mogao biti prava Amerika. I nije bio. Detroitsko istraživanje pružilo je mogućnost da zavirim toj zemlji “pod kožu”, i to, naravno, na antropološki način. Omogućilo mi je da upoznam prosječne ljude u njihovoј svakidašnjici, prosječne probleme i životne putove, prosječne aktivnosti koje je društvena klima prostorno ograničila točkama kuća-posao, a priroda kronološki točkama rođenje-smrt. Ukratko – sve ono što zovemo prosječnim, a što ustvari čini život i historiju.

Istraživanje kojemu je službeni naziv bio “Irregular Economy: Urban Adaptation to Unemployment” (“Neregularna ekonomija: prilagođavanje nezaposlenosti u gradu”) organizirao je Institut za radne i industrijske odnose michiganskog sveučilišta (Institute of Labor and Industrial Relations), a financirao ga Nacionalni institut mentalnog zdravlja (National Institute of Mental Health, Center for Studies of Metropolitan Problems, pod brojem 1ROL MH 26105-02). Tempo rada bio je vrlo intenzivan, naročito u fazi samog terenskog istraživanja, i zahtijevao je od studenata da čitavo vrijeme i napor posvete samo njemu. Ja sam se pridružila ekipi početkom travnja 1975. godine, a rad na projektu završila u listopadu iste godine kada sam predala

izvještaj s rezultatima svog istraživanja. Ova studija većim je dijelom prijevod tog "Izvještaja".

Kako, međutim, između originala na engleskom jeziku i našeg prijevoda postoje ipak znatne razlike, potrebno je da se na njih osvrnem. Najviše je izmjena u uvodnom i zaključnom poglavlju. Prvobitni izvještaj nije imao posebnog dijela posvećenog opisu i diskusiji koncepcijskog okvira, ciljeva i metoda istraživanja. Razlog tome je što su ti problemi bili predmet naših stalnih diskusija, tijekom čitavog pothvata, a eventualne suglasnosti koje smo dostigli bile su, naravno, svima poznate. Nije ih bilo potrebno ponavljati u izvještaju jer je on bio pisan za interne institutske svrhe, a ne za publiciranje. Sada je naprotiv situacija drugačija i dužnost mi je potanko opisati sve faze rada i sve dileme koje su nas usput pratile. Zaključni je dio proširen kako bi se detaljnije mogao dovesti u vezu s pretpostavkama eksplicitno iznesenim na početku. U poglavlje "Ekonomski život" ubačeni su i pojedinačni opisi (engl. *case studies*) koji su u originalu bili u "Dodacima". Promjene i proširenja manjeg opsega morala sam provesti i u svim opisnim poglavljima jer mnogi pojmovi, pojave i kategorije koji su u američkoj kulturi sami po sebi razumljivi u našoj sredini zahtijevaju objašnjenje.

Konačno, veliki broj izmjena stilske je prirode. Pri pisanju prvobitnog izvještaja mnogo je detalja ostalo neobuhvaćeno, mnogo toga je u terenskim zabilješkama i u mom dnevniku jer mi se u prvi mah učinilo suviše osobnim ili premalo tipičnim. Međutim, kada sam nakon određenog vremena ponovo pročitala "Izvještaj", zapanjila me činjenica da on vrlo malo izražava onu atmosferu u kojoj sam proživjela 100 detroitskih dana, što zbog "znanstvenih stilskih konvencija", što zbog jezičnih ograničenja koja je teško izbjegći kada se piše na nematerinjem jeziku. Odlučila sam zato da sada, koliko god mogu, izbjegnem suhoparnost. Izmijenila sam podnaslove, umetnula sam u tekst ulomke iz svog privatnog dnevnika, razmišljanja o ljudima koje sam susretala i s kojima sam surađivala, kao i impresije koje su na mene ostavile pojave izvan istraživanjem određenih kategorija. Čvrsto sam uvjerena da time ne izlazim iz znanstvenih okvira i ne ugrožavam teorijsko-metodološku konstrukciju. Mislim da je nužno u naše etnološke studije uvesti eksplicitno dimenziju istraživača kao subjekta. Naime, istraživač je kao ličnost ionako uvijek prisutan, ali se to nastoji već uvriježenim znanstvenim žargonom kriti kao da će zato dobiveni rezultati biti "objektivniji". No, o ovome će još biti riječ nešto kasnije.

Prije nego što prijeđem na opisivanje svog detroitskog iskustva, željela bih se još zahvaliti svima koji su ga omogućili. To su u prvom redu Louis Ferman, ravnatelj Instituta za radne i industrijske odnose, i moj mentor William Lockwood, profesor na Odsjeku za antropologiju. Kolegama iz istraživačkog tima zahvaljujem na inspiraciji za mnoge ideje i zaključke jer se oni nikada ne bi rodili da nije bilo neprestane žive razmjene misli i kritike. Stanovnicima McKennyja zahvaljujem što su me prihvatali i pružili pomoć bez koje ove studije nikada ne bi bilo. Napokon, mom tadašnjem suprugu Milanu Zupanu dugujem toplu zahvalnost za strpljenje kojim me pratio kroz razna uzbudjenja i nervoze detroitskog života te za urođenu vedrinu i optimizam kojim je često "probijao led" tamo gdje se to meni u prvi mah činilo nemogućim.

Zagreb, prosinac 1979.

KAKO JE SVE SKUPA ZAPOČELO

Početkom travnja Ann Arbor se bio iz dugog zimskog sna i zelenilo koje inače prožima sve prostore između sveučilišnih zgrada i drvenih obiteljskih kuća tek je poprimalo svijetu boju. Izvan centra grada koji određuje uži sveučilišni krug, odnosno tamo gdje se brežuljkasto tlo nekoć indijanske zemlje spušta prema željezničkoj pruzi i rijeci Huron, nalazila se jednom mala tvornica. Kupilo ju je Sveučilište i preuredilo u – Institut za radne i industrijske odnose. Neka su znanstvenici koji se bave problemima rada barem smještene u odgovarajući ambijent! Prvi sam put ušla u tu zgradu i prošla njezinim čudnim dugim hodnicima (očito nastalim pregradnjom tvorničkih hala) kada sam pozvana na razgovor s ravnateljem. O razgovoru i dojmu što će ga ostaviti ovisilo je moje eventualno sudjelovanje u istraživačkom projektu o kojem sam već nešto čula i koji me je ozbiljno zainteresirao. Intervju je dobro prošao i još istog tjedna priključila sam se timu istraživača koji je tek nastajao, no dosta je brzo dobio svoj konačni sastav. Ja sam u njemu bila jedini stranac.

2.

POJMOVNI OKVIR, PROBLEM I CILJ ISTRAŽIVANJA

Sva ova tri elementa bila su već više-manje zacrtana kada se naša grupa počela redovito sastajati. Naime, voditelj projekta, Louis Ferman, već se dulje vrijeme bavio neregularnom ekonomijom i svoja je preliminarna zapažanja i razmišljanja uobličio u nekoliko članaka (Ferman 1974; Ferman i Ferman 1974). Međutim, njegove prepostavke, definicije pojmoveva, pa čak i prijedlozi za istraživanje nisu ni u jednom trenutku smatrani “gotovim slovom”, nego samo poticajem za diskusiju, aktivno teorijsko razmišljanje i reformuliranje tih prepostavki. Taj smo stav mi zdušno iskoristili. Od samog početka osnovni je koncept stavljan u pitanje i uskoro se pojavilo desetak varijanti na temu toga što je neregularna ekonomija, kakva joj je struktura i kakvo značenje ima za određene slojeve u američkom društvu. Neki od članova tima ustrajali su na svome do kraja i to je, naravno, došlo do izražaja u njihovim izvještajima. To su u prvom redu bili postdiplomandi antropologije, svi potkovani u postulatima ekonomske antropologije. Drugi su uglavnom prihvatali ponuđene kategorije i interpretaciju, argumentirajući je materijalom sakupljenim tijekom terenskog rada. Sebe ubrajam u one prve i nadam se da će ovaj rad dovoljno jasno pokazati zašto.

Iznijet ću najprije konceptualni okvir onako kako ga je odredio Ferman, a nakon toga u idućem poglavlju svoju kritiku.

Radna definicija neregularne ekonomije koju donosi Ferman glasi: to je onaj sektor ekonomije koji postoji izvan ili pored uobičajene profesionalne strukture i tržišnih odnosa, odnosno regularne ekonomije, ali operira na osnovi novčane razmjene (Ferman 1974). Neke od aktivnosti unutar tog sektora su kriminalne (trgovina drogom, krađe i preprodavanje ukradenog i sl.), ali većina nisu kriminalne, nego ilegalne prirode jer ignoriraju ili krše određene administrativne propise (porez, različite takse ili dozvole za rad).

Dakle, bitna karakteristika neregularne ekonomije je da nikakva privatna ili javna institucija ne registrira i ne mjeri njezine aktivnosti.

Ferman je prepostavio da naročito u siromašnim gradskim četvrtima kao što su slamovi i geta te u zaostalim ruralnim krajevima možemo neregularnoj ekonomiji pripisati veći značaj. Tamo se ona odvija u četiri aspekta:

1. kao neformalni obrasci rada, često nevidljivi vanjskim promatračima,
2. kao organizirana mreža nekih profesija tipičnih za "siromaški život",
3. kao vještine i znanja koji su rezultat "životnog stila siromaštva" i nemaju nikakav značaj u široj zajednici,
4. kao nekonvencionalni način učenja vještina i znanja, što otežava njihovo priznanje i korištenje u široj zajednici.

On nadalje prepostavlja da postoje dva osnovna uzroka za pojavu neregularne ekonomije. Prvi je neadekvatna podjela rada i nezadovoljavajuća alokacija dobara i usluga. Drugi uzrok je činjenica da su za ljude iz siromašnih slojeva mogućnosti napretka u obrazovanju i radu ograničene (engl. *blocked opportunity structure*). Ponekad regularno tržište ne može zadovoljiti neke specifične potrebe, na primjer ponuditi sirovine i začine za "nacionalne kuhinje" u dijelovima grada u kojima žive razne etničke zajednice (ili ih ne može ponuditi po pristupačnoj cijeni). Većina neregularnih aktivnosti, smatra Ferman, ipak ima u getima i slamovima važniju funkciju samoodržanja, naročito u doba ekonomskih kriza i visoke stope nezaposlenosti. S druge strane, kada se te aktivnosti javljaju u bogatijim predgrađima, suburbijama u kojima živi srednja klasa, tada one obično imaju olakšavajuću ulogu. Jedan kućevlasnik će, na primjer, radije potražiti vodoinstalatera koji radi "u fušu" ili bez dozvole nego neki veći servis ako će usluga biti jeftinija ili izvršena u, za njega, pogodnije vrijeme. U Sjedinjenim Američkim Državama su inače zanatske usluge nevjerojatno skupe prema našim mjerilima pa je taj oblik aktivnosti možda i najznačajniji u sektoru neregularne ekonomije.

Fermanov koncept sažima se u devet prepostavki (hipoteza) na osnovi kojih on postavlja svoju tezu, naravno privremenu, jer je empirijsko istraživanje i njezino kritičko preispitivanje od svih sudionika u projektu trebalo potvrditi ili odbaciti njezinu valjanost. Ovdje ću citirati tezu i svih devet hipoteza, jer ću se u zaključnom dijelu studije ponovno osvrnuti na njih pa je zgodno da one budu na početku navedene u cjelini.

Prepostavke:

1. "Biti nezaposlen" (u smislu službene definicije) ne znači "ne raditi".
2. Poslovi unutar neregularne ekonomije mogu se temeljiti istovremeno na dva motiva: na komercijalizmu i samozadovoljstvu (koje pruža samostalno planirani i izvedeni rad). Kada se to desi, tada je takav posao kvalitativno drugačiji od "slijepog rada" (engl. *dead-end jobs*) koji je za mnoge pojedince jedina alternativa.
3. Neregularna ekonomija podređena je regularnoj i često je rezultat nezadovoljavajuće raspodjele dobara i ograničenih mogućnosti.
4. Vrijednosti i ponašanja koji karakteriziraju neregularne ekonomske aktivnosti nisu rezultat nekog metafizičkog kulturnog sistema, nego proizlaze iz strukturalnih uvjeta.
5. Neregularna ekonomija ima različitu ulogu za razne društvene grupe. U getu ona je mehanizam samoodržanja, dok je u suburbiji mehanizam za promicanje životnog standarda (engl. *facilitative mechanism*).
6. Razvoj neregularnih aktivnosti često je posljedica neadekvatne podjele rada u zajednici.
7. Neregularna ekonomija dijeli se na dvije strukturalne jedinice: nedovoljni poslovi kratkog trajanja bez većih obaveza, te dobro organizirane, međusobno povezane serije poslova i njihovih nositelja.
8. Rodbinske i prijateljske mreže stvaraju organsko jedinstvo između proizvođača i potrošača. Roba i usluge nisu dostupne svima.
9. Većina sudionika u neregularnoj ekonomiji ne sudjeluje svojevoljno. Na to ih prisiljava društvena okolina čije su osobine oskudica i slabe mogućnosti napretka.

Teza:

Regularna i neregularna ekonomija su obje nužne za održavanje života obitelji i društvene zajednice. Neregularne ekonomske aktivnosti prožimaju čitavo društvo, ali imaju drugačiju funkciju u područjima gdje živi srednja i viša klasa od one koju imaju u područjima niže i radničke klase.¹ U područjima više i srednje klase te su aktivnosti vjerojatno više olakšavajućeg karaktera, a potrošači i proizvođači u njima sudjeluju po slobodnom izboru. U područjima nižih prihoda i radničke klase neregularna ekonomija čvrsto je povezana sa socijalnim, ekonomskim i psihološkim prilagođavanjem oskudici dobara i usluga i malim mogućnostima za dobivanje dobro plaćenog i cijenjenog posla na uobičajenom tržištu rada. (Ferman 1974)

¹ U Sjedinjenim Američkim Državama prihvaćena je podjela na društvene klase prema dohotku: viša, srednja, niža i radnička klasa, odnosno *upper, middle, lower* i *working class*. Područja na kojima žive te klase geografski su jasno razgraničena. Ne treba naravno ni isticati da ova podjela zamagljuje pravu klasnu podjelu na one koji posjeduju sredstva za proizvodnju i one koji ih ne posjeduju.

Ovako postavljen pojmovni okvir i formulirane hipoteze ukazuju odmah na put kojim bi istraživanje trebalo krenuti. Prema Fermanu, cilj našeg projekta bio je da se razvije i podvrgne ispitivanju teorija o ulozi neformalnih obrazaca rada i ekonomskih razmjena u urbanim zajednicama. U tu svrhu trebalo je istražiti oblike, opseg, te strukturalne i funkcionalne aspekte neregularnih ekonomskih aktivnosti u različitim (socijalno i etnički) urbanim lokalnim sredinama. Istovremeno, trebalo je zaći u društvene odnose, norme, vrijednosti i prakse koji su podloga i kontekst za neregularnu razmjenu. Savršeno je jasno da samo intenzivna i dubinska analiza jednog dijela grada može uroditи takvim podacima. A takva metoda rada upravo je najkarakterističnija za antropologiju (mislim na metodu promatranja sa sudjelovanjem) i možda će čitatelju sad već biti malo jasnije zašto jedno istraživanje koje su prvo zamilili sociolozi i ekonomisti nije moglo krenuti dalje bez antropologa. Međutim, nije ovdje antropologija bila samo metodološki važna. Postoje i teorijske veze između antropologije i ekonomije, o čemu će još biti govora.

Dakle, etnografskim se promatranjem trebalo ustanoviti društvenu realnost jedne lokalne gradske zajednice (tj. koliko je jedna četvrt doista "zajednica"), utvrditi njezinu društvenu strukturu, opisati njezine formalne i neformalne institucije, otkriti formalne i neformalne sustave komunikacija, opisati regularni i neregularni aspekt ekonomskog života te ustanoviti kulturne norme i vrijednosti povezane s neregularnom razmjenom.

Vjerojatno je sada izlaganje već doseglo onu točku na kojoj se obično zapitamo: Čemu sve ovo? Čemu treba poslužiti takvo istraživanje? Kakva korist od njega?

Sam način na koji istraživač postavlja problem, definira pojmove i izriče hipoteze već ukazuje na njegovo vrijednosno stajalište. A ako se uspije otkriti misaona pozadina iz koje osnovni pojmovi izviru (kao što ću to pokušati učiniti u svojoj analizi), onda to vrijednosno stajalište postaje još očitije. Međutim, vrijednosna orientacija jednog istraživača uvijek je skoro eksplicitno izražena kada on daje razloge za opravdanost svog istraživanja, njegovu korisnost i eventualno mogućnost primjene. Ferman u već spomenutom radu kaže da cilj projekta nije davanje direktnih uputa i savjeta ekonomistima i urbanistima, nego stvaranje niza empirijskih zaključaka koji će se naknadno moći upotrijebiti u planiranju ako se ukaže potreba za takvim podacima. On smatra da će istraživanje osvijetliti problem otuđenosti nekih društvenih grupa od dominantnih društvenih struktura, odnosno, u ovom

slučaju, od dominantnog sistema proizvodnje i raspodjele. Isto tako, pružit će podatke o potrebama koje šira zajednica ne pokriva, o načinu na koji se ljudi prilagođuju ekonomskoj krizi i nezaposlenosti (što je u Sjedinjenim Američkim Državama bilo naročito aktualno sredinom sedamdesetih godina 20. stoljeća), te o vještinama i znanjima koji bi se eventualno mogli upotrijebiti i u regularnoj ekonomiji. Nabranje problema čijem bi rješavanju njegov projekt mogao pridonijeti Ferman završava sljedećim stavom, koji citiram u cijelosti jer mi se čini najznačajnijim:

Jačanje veza u lokalnoj zajednici [*strengthening neighborhood life*]: Ako je naša teza ispravna, istraživanje će ukazati na potrebu takvih planova (npr. za rekonstrukciju i sanaciju siromašnih dijelova grada)² koji neće dirnuti u "prirodnu" pomoći i ekonomске odnose. Ako je neregularna ekonomija vitalno uporište u životu lokalne zajednice, onda se u planiranju mora uzeti u obzir zaštita, pa čak i mogućnost razvitka te alternativne strukture za proizvodnju i raspodjelu dobara i usluga. (Ferman 1974: 6)

Valja istaknuti da je Fermanov cilj odmah u početku prihvaćen s entuzijazmom, no i s rezervom i izvjesnom nelagodnošću, primjerice ono o "prirodnoj pomoći". Od nas desetero poslijediplomskih studenata koji smo trebali empirijskim istraživanjem verificirati ili odbaciti njegovu tezu, petero nas je bilo kulturnih antropologa. Zbog sličnog profesionalnog načina mišljenja, mnoge kritičke primjedbe razvili smo kroz zajedničke diskusije. Bilo nam je jasno da moramo "ubaciti" koncept ekonomskih razmjena unutar sustava kulture. Međutim, i ostali članovi grupe (među kojima je bilo urbanista, ekonomista, geografa i sociologa) obogatili su naše diskusije i naše shvaćanje pojave neregularne ekonomije donoseći kritičke primjedbe sa stajališta svojih disciplina. S druge strane, kada je pothvat bio završen i kada sam imala priliku pročitati većinu podnesenih izvještaja, uvidjela sam koliko je ipak svaka individualna verzija drugačija. Što zbog razlika u shvaćanju osnovnih pojmoveva, što zbog različitih terenskih iskustava, svaki član tima došao je do vlastite interpretacije i na svojstven je način povezao s Fermanovim hipotezama. Ono što želim reći jest da je analiza na koju sada prelazim velikim dijelom potaknuta intenzivnom razmjenom misli unutar naše grupe, ali isto tako da za konačan oblik i interpretaciju koju donosi ova studija nosim osobnu odgovornost.

2. Tekst u zagradi je opisni prijevod pojma *urban renewal*.

PORIJEKLO KONCEPTA NEREGULARNA EKONOMIJA

Najbolji način da se započne analitička kritika jednog pojma jest da se pokuša ustanoviti iz kojih misaonih tijekova (uvriježenih mišljenja, znanstvenih teorija i sl.) on proistječe. Pojam neregularna ekonomija može se povezati s ekonomskom teorijom o dvostrukom tržištu radne snage (engl. *dual labor market*) s jedne strane, te s antropološkom teorijom kulture siromaštva (engl. *the culture of poverty*) s druge strane.

“Dvostruko tržište radne snage”, odnosno “segmentirano tržište radne snage”, “središnji i periferalni sektor”, “dvostruka ekonomija” itd. su nazivi kojima građanski ekonomisti označavaju jedan noviji teorijski model. Taj bi model trebao objasniti činjenicu da i u tehnološki visoko razvijenoj privrednoj strukturi postoje marginalni radnici, marginalna zanimanja i niski prihodi koji graniče sa siromaštvom. Želi se ustvari razjasniti pojavu rezervnog tržišta radne snage i “sanirati je”, a da se pritom “zaboravlja” kako je ta pojava nužan strukturalni uvjet za normalno funkciranje kapitalističkog ekonomskog sustava. Želi se “popraviti” stvar raznim reformama, vladinim programima i besplatnim doškolovanjem, a pritom se ispušta iz vida da samo radikalno mijenjanje čitavog sustava može zaustaviti stvaranje rijeke “marginalnih”. Integracija siromašnih u društvenu maticu može biti uspješna samo ako se izmijeni karakter matice.

Teoretičari dvostrukog tržišta rada raščlanili su još detaljnije osnovnu podjelu: regularno tržište raslojili su na primarno i sekundarno, a neregularnu ekonomiju na opću neregularnu, ekonomiju doškolovanja³ i ekonomiju socijalnog staranja.⁴ Kriminalnu ekonomiju neki također dodaju na tu listu. Primarno regularno tržište rada bilo bi karakterizirano profesionalnom mobilnošću, višim prihodima i većom sigurnošću rada, dok u sekundarnom toga nema. Kada netko postane dio sekundarnog tržišta radne snage, prijeđe u primarno je veoma težak jer te dvije sfere funkcioniraju po različitim principima. Neregularno tržište odvojeno je od oba sloja regularnog, ali su principi njegove egzistencije slični onima iz sekundarnog tržišta regularne ekonomije.

3 Engl. *training economy*. Pojam se odnosi na programe američke vlade po kojima se organiziraju tečajevi za ospozobljavanje nedoškolovanih ljudi za pojedina radnička i zanatska zanimanja. Tako stечena znanja mogu se međutim koristiti (i često se koriste) u neregularnoj ekonomskoj sferi pa je tako zapravo cilj vlade promašen.

4 Engl. *welfare economy*, termin koji određuje kategoriju ljudi koji žive od socijalne pomoći, a uz to se bave neregularnim aktivnostima. Kombinacija objiju vrsta prihoda može im pružiti zadovoljavajući životni standard i sigurnost.

Kriteriji za navedenu podjelu nisu još raščišćeni u ekonomskoj literaturi pa se ne treba čuditi što je čitav tijek našeg istraživanja bio popraćen diskusijama o tome što je to ustvari neregularna ekonomija. Štoviše, zbog veoma delikatne prirode problema, nije bilo još ni jednog empirijskog istraživanja prije našeg koje bi se bavilo samo tim pitanjem (prema Ferman 1974: 3). Sve ranije studije koristile su podatke "iz druge ruke", odnosno biografije i autobiografije ljudi koji su odrasli u urbanim getima (npr. Claude Brown: *Manchild in the Promised Land*, Malcom X: *Autobiography of Malcolm X*), kao i radove urbanih sociologa i antropologa u kojima se usput spominje ili opisuje neregularna ekonomija (npr. William Foote Whyte: *Street Corner Society*, Herbert J. Gans: *Urban Villagers*, Elliot Liebow: *Tally's Corner*). No ovime već stižemo do drugog koncepta koji čini podlogu pojmu neregularne ekonomije, a to je antropološko shvaćanje kulture siromašnih.

Pojam kultura siromaštva (engl. *the culture of poverty*) ušao je u antropološku literaturu 1966. godine kao podnaslov knjige Oscara Lewisa *La Vida (Život)* i brzo je izazvao buru diskusije. Imao je i ozbiljnog utjecaja na političke krugove, administraciju i planiranje u Sjedinjenim Američkim Državama.⁵ Što se tiče neregularne ekonomije, opise tog aspekta "životnog stila siromašnih" Lewis je također dao u dvije ranije knjige, *Five Families* i *Children of Sanchez*. No, da vidimo najprije po čemu je tako kontroverzan karakter pojma kultura siromaštva.

Živeći dulje vrijeme u nekim od najzapoštenijih slamova, među latinoameričkim doseljenicima, Oscar Lewis je uspio uspostaviti bliski kontakt s ljudima koje je proučavao i zadobiti njihovo povjerenje. Knjige u kojima je objavljivao rezultate privlačnog su stila i imaju i literarnu vrijednost. Međutim, njegova teza o siromaštву kojom je želio pomoći marginalnom sloju američkog društva vjerojatno je više odmogla nego pomogla. Prema njegovu mišljenju, kultura siromaštva koja je posljedica kapitalističke tržišne ekonomije izvire također iz nedostatka unutarnje socijalne, ekonomске i političke organizacije siromašnog sloja društva. Lewis je ustvrdio da rezignacija i fatalizam, pasivnost i nedostatak političke svijesti, orijentacija na sadašnjost i kratkotrajna zadovoljstva (alkohol npr.) uzrokuju apatiju kao pogled na svijet. Budući da je taj pogled na svijet dominantan u kulturi siromašnih, svaki ga pojedinac u toj sredini odgojem preuzima te tako omogućuje da se kultura

⁵ Na silinu utjecaja koji je antropološki koncept kulture siromaštva imao na američke socijalne i planarske autoritete upozorila me je moja priateljica i suistraživačica u projektu Deva Kasnitz.

siromaštva neprestano obnavlja. Na normativnom nivou cilj onih koji pripadaju toj kulturi je da se izvuku iz siromaštva, ali im vrijednosti i psihološke karakteristike koje njihova kultura u njih ugrađuje to istovremeno onemogućuju. I tako se siromašni vrte u začaranom krugu iz kojeg se ne mogu sami izvući. Iako to Lewis možda nije želio (a mnoge kritike na svoj račun odbacuje kao nerazumijevanje onoga što je napisao), njegova teza o kaosu ili bar nedostatku organizacije u siromašnim slojevima američkog društva izvrsno je poslužila kao teorijska podloga za reformatorske socijalne programe une-sene u slamove izvana. Jedan od takvih velikih križarskih pohoda, "rat protiv siromaštva", počeo je u doba Kennedyjeve vlade, a mnogi se programi s više ili manje intenziteta nastavljaju sve do danas.

Očito je da je u konceptu kulture siromaštva veza uzrok-posljedica okrenuta naopako. Nisu pogled na svijet, apatija i pasivnost ti koji produžuju život kulturi siromaštva i ekonomskoj eksploraciji, nego je stvar obrnuta. Psihološke karakteristike koje Lewis opisuje mogu biti samo posljedica siromaštva, a ne njegov uzrok. Budući da opisuje kulturu siromaštva kao fenomen koji se sam obnavlja, Lewisu su zamjerili da je pobrakao siromaštvo kao takvo s kulturom siromaštva, te pojmove supkulture i društvene klase.

Jedan od najočitijih Lewisovih kritičara je profesor Charles Valentine, antropolog marksističke orijentacije koji je veći dio svog "terenskog iskustva" sakupio živeći u crnačkim getima nekih američkih gradova zajedno sa svojom crnom suprugom. Teorijski, Valentine je najveći dio svoje energije posvetio rasvjetljavanju veza između etnosa i klase (Valentine 1968), za koje, prema vlastitim riječima, još nije našao neko zadovoljavajuće rješenje, neki objašnjavajući model.⁶ Osim što predbacuje Lewisu da je pobrakao pojmove supkulture i klase, Valentine je također ustvrdio da je on osiromašio pojam kulture dajući mu više elitističko značenje i otvorivši mogućnost za konstrukciju takvih pojmoveva kao što su dekulturniran i destrukturirana kultura. Tako ustvari koncept kulture siromaštva postaje koncept antikulture: siromašni su bez organizacije, bez samosvijesti, bez sposobnosti za kreativno prilagođavanje i otpor – ukratko, bez kulture. Naravno da je ova teza neodrživa. Među istraživačima urbanih geta brojni su oni koji su isticali principe unutrašnje organizacije i kohezije geta nasuprot ideji o kaosu.

6 Predavanje prof. Valentinea na Sveučilištu Wayne State u Detroitu u svibnju 1975. godine.

Pojam neregularne ekonomije lijepo se uklapa u Lewisovu shemu kulture siromaštva budući da je to, prema Fermanu, često jedini način održanja u uvjetima ograničenih mogućnosti i oskudice. Osim toga, ako je točno da je teško maknuti se iz sfere sekundarnog tržišta radne snage i iz neregularne ekonomije, onda se vještina snalaženja u sferi rada može prenositi s generacije na generaciju kao adaptacija životu u supkulturi siromaštva. Nadalje, oba modela upozoravaju na nesavršenosti kapitalističkog ekonomskog sistema koje se očituju u nezaposlenosti, rasnoj diskriminaciji i nezadovoljavajućoj raspodjeli dobara, ali se rješenja za tu situaciju traže izvan ekonomske sfere (u mentalitetu i pogledu na svijet) ili u samo parcijalnim "krpanjima" napuklih mjesta na ekonomskom i socijalnom planu.

Međutim, izloživši svoj hipotetički model neregularne ekonomije, Ferman se u dvije točke udaljio od koncepta kulture siromaštva. U prvom redu, on pretpostavlja izvjesnu organizaciju na ekonomskom i socijalnom planu čak i u slalomima, odnosno tamo gdje bi neregularna ekonomija bila najrazvijenija, kao "dobro organizirane, međusobno povezane serije poslova i njihovih nositelja", odnosno kao "rodbinske i prijateljske mreže (koje) stvaraju organsko jedinstvo između proizvođača i potrošača" (hipoteza br. 8 i 9). U drugom redu, on smatra da vrijednosti vezane uz neregularnu ekonomiju izviru iz "strukturalnih uvjeta (društvenih), a ne iz nekakvog metafizičkog kulturnog sistema" (hipoteza br. 4). Time je izbjegao "psihološku zamku" u koju je upao Lewis. Međutim, ova udaljavanja još nisu dovoljna da bi se izbjeglo shvaćanje neregularne ekonomije kao jednog aspekta života supkulture siromašnih. Uopće je težište istraživanja stavljeno na proučavanje neregularne ekonomije *per se*, na njezino funkcioniranje "same po sebi", a ne na proces njezina nastajanja, odnosno na način na koji je ona povezana s dominantnom kapitalističkom regularnom ekonomijom.

Osvrnuvši se na dva "izvora misli" kojima pojам neregularne ekonomije zahvaljuje mnogo od svog značenja, trebalo bi sada reći još nešto o trećem faktoru koji je možda najviše odredio moj osobni odnos prema predmetu istraživanja. U proljetnom semestru 1975. godine, dakle onom koji je neposredno prethodio istraživačkom ljetu, "otkrla sam" korpus literature koji se ovdje naziva ekonomska antropologija. O tom sam području doduše znala nešto i ranije, preko studija francuskih marksistički orijentiranih antropologa koji su se, budući da žele razviti marksističku teoriju o kulturama predindustrijskih i besklasnih društava, morali baviti analizama ekonomskih odnosa, naravno

s antropološke točke gledišta. Sjećam se da je prva takva knjiga koja mi je slučajno došla u ruke 1973. godine bila ona Emmanuela Terraya *Le marxisme devant les sociétés "primitives"*.⁷ Međutim, sve do spomenutog semestra nisam imala prilike ozbiljnije "zagristi" u područje literature o ekonomskoj antropologiji s anglosaksonske strane. Čim sam u tijeku poslijediplomskog studija savladala onu fazu brojnih obaveznih kolegija na kojima se slušaju predmeti vrlo širokog raspona (od anatomije primata do sociolingvistike) i čim sam došla u mogućnost sama dalje određivati svoj program, iskoristila sam priliku da upišem nekoliko seminara čije je težište rada bilo uglavnom na ekonomskoj antropologiji. Prvi takav kolegij, koji mi je možda ulio najviše entuzijazma, bio je o "epistemologiji i komparativnoj metodi".⁸ Ovaj široki naslov pokrivaо je dosta toga, ali je rad bio najviše koncentriran na proučavanje marksističke i ekonomsko-antropološke literature. Uz odabране dijelove Marxova *Kapitala* i Rane radove, dijelove Aristotelove *Politike* koji se odnose na njegova shvaćanja o razmjeni i robi, čitalo se još dosta knjiga sa široko zahvaćenog područja, od filozofije (Horkheimer, Althusser) preko antropologije (Sahlins, Polanyi) i ekonomije (Chajanov) do različitih "užih antropoloških" djela (Tambiah, Raichel-Dolmatoff, Mary Douglas). Neposredno po završetku kolegija i početkom detroitskog istraživanja mnogobrojne misli koje je seminar pokrenuo u mojoj glavi još se nisu bile slegle i uobičile u neko određeno, čvrsto teorijsko stajalište u vezi s ekonomskom antropologijom. Još nisam znala dovoljno, ali mi je iz sadašnje perspektive jasno da je već ono što sam tada znala bilo dovoljno da prouzroči osjećaj nezadovoljstva prema pojmovnom okviru projekta, onako kako ga je bio zacrtao Ferman. Međutim, vraćajući se nakon izvjesne vremenske distance "Izvještaju" detroitskog istraživanja, zapazila sam da se na mnogim mjestima, naročito ondje gdje govorim o socijalnom i ekonomskom značenju razmjene kao takve, naziru odjeci Sahlinsovih, Polanyijevih i Maussovih misli. Konačno, samo istraživanje bilo me zainteresiralo i privuklo prvenstveno radi mogućnosti da empirijski provjerim neke stavove o ljudskoj razmjeni, svjesno dovodeći tu mogućnost u vezu s novostećenim znanjima iz ekonomskе antropologije.

7 Knjigu sam prikazala u *Narodnoj umjetnosti* 11-12: 544-549 (1974/1975).

8 Službeni naslov seminara bio je "Epistemology and Cross-cultural Method", a predavao ga je prof. Michael Taussig.

EKONOMSKA ANTROPOLOGIJA

Na sljedećim stranicama pokušat ću veoma sažeto iznijeti osnovne karakteristike i probleme područja ekonomske antropologije. Činim to iz dva razloga:

- jer je usmjerenost na to područje znanosti bila razlog mog interesa za istraživanje neregularne ekonomije,
- jer je područje ekonomske antropologije teorijski most između dvije discipline na kojem se kreće ovaj rad.

Predmet ekonomske antropologije nije ustvari ništa novo. Od kada je bilo antropologa i etnologa bilo je već opisa ekonomske organizacije pojedinih kultura, odnosno načina na koje su pojedinačne grupe i narodi osiguravali svoj opstanak; opisa specifičnih aktivnosti koje su razvijene u tu svrhu i spletova ljudskih odnosa povezanih s tim aktivnostima. Brojne monografije o narodima svijeta uvijek se barem donekle odnose i na ekonomski aspekt života. Međutim, ekonomska antropologija kao znanstvena poddisciplina javlja se u trenutku kada se kod istraživača razvio poseban interes upravo za ekonomsku strukturu kulturno-društvenih zajednica koje su proučavali, a s njime i samosvijest o problematici tog proučavanja. Franz Boas i Bronislaw Malinowski, na primjer, pisci sjajnih stranica o "ekonomskim" običajima nekih naroda, nisu još sebi pravili mnogo glavobolje razmišljanjem o tome na koji način i pomoću kakvih kategorija treba analizirati ekonomiju preddržavnih i pretkapitalističkih društava. Naprosto su primijenili onaj način mišljenja koji je dominirao u građanskim društvima iz kojih su potekli. Rezultat je bio taj da je, primjerice, običaj *potlacha* kod Indijanaca Kwakiutla iz Sjeverne Amerike (a koji se sastoji od podjele ili uništenja vlastite imovine radi postizanja prestiža) opisan kao luda burzovna špekulacija (Boas 1897), a poznati *Kula prsten* Polinezijaca kao institucija koja ispunjava psihološku potrebu za stjecanjem dobitka (Malinowski 1961 [1922]).

Među prvim radovima koji se već sasvim eksplicitno odnose na primitivnu ekonomiju su studije Raymonda Firtha (1929) i klasični udžbenik ekonomske antropologije koji je napisao Melville Herskovitz (1952). U njima se svjesno i određeno iznosi stav da su zakoni kapitalističke ekonomije univerzalni i da se u ranim društveno-ekonomskim formacijama i u bilo kojoj kulturi mogu već otkriti kapitalistički elementi, protokapitalizam. Firth je doduše uočio da se građanska ekonomska znanost na području "primitivnih" kultura često susreće s problemima koje ne može riješiti, no tezu o univerzalnosti *homo economicusa* ipak nije napustio.

Nasuprot hipotetičkoj ekonomizirajućoj prirodi čovjeka stoji jedan drugi koncept koji je imao utjecaja na noviju ekonomsku antropologiju. To je misao o općoj razmjeni kao uvjetu za opstanak društva i razvoj kulture koju je razradio Marcell Mauss, naročito u svojem *Essei sur le don*,⁹ odnosno raspravi o daru. Tu je najprije dao analizu vjerovanja Maora po kojem svaka poklonjena stvar izaziva nužnost da se poklon uzvrati jer s poklonjenom stvari "putuje" i duša davatelja "Hau" koja teži da se vrati svom izvoru. Sve dok poklon nije uzvraćen, donatorov "Hau" ima mističnu i opasnu moć nad primateljem poklona. Primljenim darom ne smije se dalje stjecati neki dobitak, a kad se to ipak desi, taj se "profit" mora vratiti prvom donatoru zajedno s uzvratnim poklonom.¹⁰

Mauss je pod utjecajem Emilea Durkheima princip reciprociteta podigao na razinu univerzalnog objašnjenja. Slično nekim teoretičarima društvenog ugovora, smatrao je da je prвobitno stanje čovječanstva neprijateljstvo svakog čovjeka prema svakom, ali se ono ne prevladava stvaranjem države, nego sveopćom razmjenom "darova". Reciprocitet je sila koja strukturira "primitivno" društvo i omogućuje razvoj kulture; ono je i dalje segmentarno jer se razmjena vrši na pojedinačnom nivou, neprestano se obnavljajući i potvrđujući voljno, a ne na bazi nekih zagarantiranih prava. Razmjena je, dakle, trijumf razuma, iako u "primitivnom" društvu ona često ima iracionalni oblik poklona. Nadalje, "primitivno" društvo je generalizirano u tom smislu da nema jasnih razgraničenja između socijalne i ekonomske sfere. Kada se, primjerice, javljaju "ekonomske transakcije" prilikom sklapanja braka, nije to slučaj primjene komercijalnih operacija na drugu sferu ljudskih odnosa; stvar je u tome da te dvije sfere nisu nikad ni bile potpuno odvojene. Materijalni aspekti razmjene, prema Mausu, ne mogu se zato razumjeti bez uopće društvenih.

Marshal Sahlins (1965) je preuzeo Maussovou ideju o reciprocitetu i dalje je razradio. Usporedio je pojam alienacije kod Marxa i kod Maussa na sljedeći način:

Ako se Mauss, kao i Marx, koncentrirao osobito na antropomorfne kvalitete stvari koje se razmjenjuju, radije nego na postvarene kvalitete ljudi, to je stoga što su oboje u transakcijama koje su proučavali vidjeli određeni oblik i epohu alienacije: mistično otuđenje davatelja

⁹ U engleskom prijevodu *The Gift*. 1967. New York: The Norton Library.

¹⁰ U prvi mah može nam se ovo vjerovanje učiniti iracionalnim i stranim. No, jesmo li se ponekad upitali otkud nam ono staro pravilo da se pokloni ne smiju poklanjati, a ako smo taj "bonton" prekršili, zašto smo se pritom osjećali nelagodno? Zašto se osjećamo nelagodno ako nekome nismo uzvratili poklon?

u primitivnom reciprocitetu, te otuđenje ljudskog društvenog rada u robnoj proizvodnji. Oni su zato nositelji velike zasluge, uglavnom nepoznate "ekonomskoj antropologiji",¹¹ što su shvatili razmjenu kao historijsku pojavu, a ne kao prirodnu kategoriju koju se može objasniti nekakvom vječnom naravi čovječanstva. (Sahlins 1972: 180–181)

Korak dalje u razvoju ekonomske antropologije desio se pedesetih godina pojavom Polanyijeve socio-historijske škole koja je izazvala burnu polemiku što se još i danas ne smiruje. Karl Polanyi, ekonomski historičar, iznio je svoja shvaćanja o pretkapitalističkim ekonomijama u knjizi *Trade and Markets in the Early Empires* 1957. godine, koju je objavio zajedno s Harryjem Pearsonom i antropologom Conradom Arensbergom. Tu je u prvom redu iznio dve definicije ekonomije, supstantivnu i formalnu, od kojih je prva primjenjiva na sva društva i kulture, a druga samo na kapitalizam. Supstantivno značenje ekonomije izvire iz čovjekove zavisnosti o prirodi i ljudima da bi se održao. Ekonomija kao pojam odnosi se dakle na one interakcije čovjeka i njegove prirodne i društvene okoline koje rezultiraju materijalnim sredstvima za zadovoljavanje njegovih potreba. Naprotiv, formalno značenje ekonomije izvire iz logike odnosa sredstvo-cilj koja se odražava u pojmovima poput ekonomsko i ekonomiziranje. Formalna ekonomija odnosi se na situaciju u kojoj se vrši racionalna odluka o upotrebi (namjeni) sredstava – taj izbor je nužan jer su sredstva ograničena. Ograničenost sredstava, tj. oskudica osnovni je postulat formalne ekonomije (Polanyi 1959: 162–163).

Prema Polanyiju, ekonomske su aktivnosti u društvu uvijek institucionalizirane, a njihova se integracija vrši na temelju nekih već postojećih kulturno-društvenih institucija. Simetrično organizirane rodovske grupe u "primitivnim" zajednicama temelj su odnosa reciprociteta u razmjeni. Središta moći u prvim državama (kao što su to vladari ili hramovi) strukturalni su uvjet za razvoj redistribucije kao tipa raspodjele. Konačno, razvoj jedinstvenog tržišta koji se u povijesti dogodio tek u kapitalističkim zemljama uvjet je pojave robno-novčane razmjene. Samo u tom povijesnom periodu poklapa se supstantivno značenje ekonomije s formalnim jer ekonomiziranje kao racionalno ponašanje postaje princip dominantnog ekonomskeg sistema. Reciprocity, redistribucija i robno-novčana razmjena tri su osnovna tipa integracije. Oni nisu međusobno isključivi, ali u svakom je društvu jedan od tih obrazaca dominantan. Također, oni ne predstavljaju vremenski slijed ni razvojne faze.

¹¹ On ovdje misli na većinu ekonomskih antropologa koji su formalističke (građanske) orijentacije.

Polanyiju bi se moglo postaviti više zamjerki, od kojih mi se dvije čine najbitnijima. Prvo, on nastanak triju različitih oblika ekonomske integracije izvodi iz tri različite društveno-kulturene institucije što je u najmanju ruku neobično: iz srodstva, centara moći i tržišta. Za te pak institucije kaže da nisu rezultat ni individualnog ni grupnog ljudskog ponašanja (što je sasvim točno), ali uopće se ne upušta u to da ustanovi čega bi one mogle biti rezultat. Drugo, analizirajući ekonomske sisteme, pretkapitalističke i kapitalističke, uopće se ne dotiče sfere proizvodnje, već se ograničava samo na sferu raspodjele.¹² Time mu izmiče uvid u bitne međuljudske odnose, odnose u proizvodnji, koji određuju i strukturu moći u svakom društvu. S druge strane, pozitivno je što je Polanyi učinio odlučni korak u odvajanju ekonomske analize od buržoaskih ekonomske kategorija, i čak novcu, tržištu i trgovini dao nove, supstantivne definicije.

Poslije objavlјivanja Polanyijevih djela, ekonomski antropolozi Amerike podijelili su se na supstantivistički i formalistički tabor i tako je to manje-više ostalo do danas. Unutar prvog ističe se Marshall Sahlins, koji se prihvatio toga da razradi tezu o društvenoj i kulturnoj uvjetovanosti oskudice, a supstantivnu analizu proširio je i na sferu proizvodnje u "primitivnom" društvu. U uvodu knjige *Stone Age Economics (Ekonomija kamenog doba)* (Sahlins 1972), koja je njegov dosadašnji najveći rad, proglašava se supstantivistom i otvoreno kaže ono što je jasna pozadina formalističko-supstantivističkog sukoba, ali što nitko prije njega nije imao petlje reći: budući da supstantivisti određuju ekonomiju kao kategoriju kulture, a ne ponašanja, stavljujući je u istu klasu s politikom i religijom umjesto s racionalnošću ili razboritošću, oni time postaju nositelji ideologije koja kritizira kapitalizam. Supstantivisti, dakle, promatraju kapitalizam kao historijsku pojavu, kao pojavu kojoj se mogu odrediti izvori i predviđjeti kraj, što se naravno nimalo ne svida predstavniciima formalističke građanske ekonomije.

Spomenuta knjiga sadrži među ostalima interesantnu raspravu o "bogatom prvobitnom društvu" (engl. *original affluent society*) u kojoj Sahlins dokazuje da kod lovaca i sakupljača ne postoji disparitet između sredstava i cilja, odnosno nema oskudice. Drugim riječima, bogatstvo je relativan pojam, kulturno i društveno uvjetovan, pa su "primitivni" narodi bogatiji od nas koji smo u vječitoj strci da pokrijemo svoje nezadovoljene potrebe.

12 To mu zamjera i francuski etnolog marksističke orientacije Claude Meillassoux (1972: 95).

Sahlins je od Maussa preuzeo ideju da su ekonomski odnosi u "primitivnim" društvima samo jedan aspekt društvenih odnosa uopće, te da im nije svrha samo u zadovoljavanju materijalnih potreba ljudi nego i u održavanju društvene strukture. Razvivši dalje Maussovou ideju o važnosti recipročnih razmjena i tipologiju tih razmjena koju je dao Malinowski, Sahlins je iznio ideju da se reciprocitet može shvatiti kao kontinuum između dva suprotna pola: "poklona" i "prisvajanja". Stupnjevi između ta dva pola su više stupnjevi socijalne distance nego egoističnog materijalnog interesa. Razmjena, prema Sahlinsu, ide od uopćene uzajamnosti (engl. *generalized reciprocity*) preko izjednačene uzajamnosti (engl. *balanced reciprocity*) do negativne uzajamnosti (engl. *negative reciprocity*). Prva predstavlja krajnost društvenosti i solidarnosti gdje je uzajamnost neograničena i vremenski nedefinirana. Mogla bi se označiti s A → B. Druga se tiče direktnе razmjene (kao npr. kod sklapanja braka u "primitivnim" kulturama) i mogla bi se označiti s A ← B. Negativna uzajamnost je krajnost nedruštvenosti, odnosno to je situacija kada netko želi nešto dograbiti ne ponudivši ništa u zamjenu: A ↙ B (krađa, kockanje, cjenkanje).

Sahlins (1972: 196) čvrsto stoji na stanovištu da socijalna distanca uvjetuje način na koji će se odvijati razmjena.

Nasuprot angloameričkoj antropologiji koja se još uvijek iscrpljuje polemikama između formalističkog i supstantivističkog tabora, razvila se u posljednjih desetak godina francuska škola ekonomskih antropologa čije ideje proistječu iz teorijskih izvora marksizma i strukturalizma. Zbog svoje orijentacije oni su nužno kritičari svojih kolega s druge strane La Manchea i Atlantskog oceana. Među njima je najeminentnija ličnost Maurice Godelier, s čijim sam se idejama prvi put upoznala u jesen 1973. godine, prilikom njegove posjete i predavanja na michiganskom sveučilištu.

Godelier (1965: 32–91) je u svojim prvim radovima još dosta blizak supstantivistima, ali kasnije se od njih sve više udaljava (Godelier 1972[1966]) da bi ih konačno sasvim otvoreno kritizirao (Godelier 1974). Supstantivna verzija ekonomске antropologije također je buržoaska, misli sada Godelier, jer fetišizira vlastitu disciplinu. Marksistički način mišljenja transcendira granice znanstvenih disciplina, pa prema tome ni ekonomска antropologija ne može postojati kao nezavisno polje rada. Nadalje, supstantivisti zapadaju u neprilike jer svoje analize "primitivnih" društava temelje na jednostavnom modelu reciprociteta i redistribucije, te se tako dešava da su razmjene unutar

tako različitih kultura poput onih pigmeja Mbuti u Africi i imperije Inka u Južnoj Americi svrstane u istu ekonomsku kategoriju.

Godeliera s pravom nazivaju marksistom-strukturalistom. Obje struje misli su vidljive komponente njegove vlastite koncepcije koju će ovdje sažeto iznijeti. Svom učitelju Claudeu Lévi-Straussu Godelier duguje misao da se svaka kultura i njezine komponente, dakle i njezina ekonomska struktura, moraju sagledavati na dva nivoa: vidljivom i nevidljivom. Dok se funkcionalisti i vulgarni empiristi zadovoljavaju time da istražuju činjenice koje su vidljive i površne, dotle strukturalisti tragaju za dubokom strukturom. Pritom se Lévi-Strauss usredotočuje na formu (kao npr. na oblike srodstva), dok Godeliera zanima funkcija (npr. način na koji srodstvo artikulira s ostalim dijelovima društva i načinom proizvodnje). Osnovna svrha svakog društva jest da se reproducira na sebi svojstven način te se tako obnavljuju specifične kulturne forme. Za reprodukciju nekog društva nisu dovoljni samo specifičan način proizvodnje i odnosi u proizvodnji nego i posebni politički, religijski i dr. sustavi; zbog toga Godelier zaključuje da među njima nema linearne determiniranosti, nego su način proizvodnje i kulturno-društvena struktura izomorfni. Oboje proizlaze iz nužnosti da se društvo reproducira i oboje se organiziraju na temelju nekih logičkih principa duboke strukture.¹³

Teza o izomorfnosti načina proizvodnje i kulturnih institucija doživljava oštru kritiku već u Godelierovoj domovini. Postoji, naime, krug mlađih marksističkih antropologa oko Claudea Meillassouxa i Emmanuela Terraya koji se striktno drže toga da objašnjenja pojedinih kulturnih i društvenih institucija izvode iz načina proizvodnje. Većinu svojih studija temelje na istraživanjima poljodjelskih i lovačkih naroda Afrike (Coquery 1969: 61–78). Godelier im predbacuje kruti empirizam i naziva ih “vulgarnim materijalistima”. Činjenica je zaista da se analize tih antropologa odlikuju suhoćom i krutošću,¹⁴ no ostaje još da se vidi čiji će način rada donijeti najznačajnije rezultate. Godelier smatra da antropolog ne može dosegnuti princip duboke strukture, njezinu logiku, ako se ne prepusti aktu stvaralačke imaginacije, isto onako kao što je to učinio Marx kada je otkrio da kapitalisti prisvajaju višak rada dok u “vidljivoj” realno-

¹³ Kao ilustraciju Godelier je uzeo Mbuti pigmeje. Duboka struktura njihova društva je sistem koji se sastoji od tri određnice: disperzije, kooperacije i fluidnosti. Da bi preživjeli, Mbuti žive u malim grupama na određenom teritoriju, grupe suraduju u organiziranom lovnu, a članstvo u grupama je otvoreno, tj. ljudi mogu po želji prelaziti iz grupe u grupu. Pravila sklapanja braka i najvažniji kult Mbutija – Kult šume – posljedica su istih odrednica.

¹⁴ Vidi spomenuti prikaz Terrayeve knjige u *Narodnoj umjetnosti* 11-12 (1975).

sti izgleda kao da taj rad plaćaju nadnicom. Ideje slične ovoj otkrivaju da je na Godeliera također utjecao suvremenii marksistički filozof Louis Althusser.

Čitajući Godeliera nameće mi se niz primjedbi od kojih su možda dvije najvažnije. U prvom redu, ostaje dojam da duboka struktura ipak nije jasno definiran pojam: čas je ona logički princip i svrha cjelokupnoj društvenoj aktivnosti ljudi (reprodukacija specifične društveno-kultурне zajednice); čas zatim Godelier ustvari govori o načinu proizvodnje i ljudskim odnosima kao dubokoj strukturi. Druga stvar je da on na kraju krajeva djeluje kao funkcionalist jer smatra da je svrha društvene zajednice njezino samoodržanje i stabilitet. Nigdje u Godelierovu sistemu nema mjesta za sukob i promjene u društvu, a da se i ne govori o nekoj svjesnoj akciji pojedinaca ili grupe. Dijalektika mu je očigledno slaba strana što i nije toliko začuđujuće kada se zna da je Godelier ipak nositelj nasljeđa francuske strukturalne antropologije.

Iz ovog kratkog pregleda vidljivo je da suvremeni ekonomski antropolozi potkrepljuju svoje teorije rezultatima istraživanja "primitivnih" naroda, odnosno onih bez države. Proučavanje seljačkih kultura, ili čak urbanih sa staništa supstantivističkog ili marksističkog pristupa veoma je težak zadatak kojeg se, koliko je meni u ovom času poznato, malo tko prihvatio. Izuzetak je Godelierova (1977) analiza Inka i Formanova (1970) supstantivistička analiza brazilskih ribara. Inače, za seljačke kulture postoji niz formalističkih analiza od kojih su već klasične one ekonomista Aleksandra Vasileviča Chajanova (1966) te radovi antropologa Sola Taxa (1963) i Sydneya Mintza (1955: 95).

Za marksistički orijentirane ekonomski antropologe istraživanje kulture urbanih kapitalističkih sredina znatno je olakšano jer već postoji tako razrađena i duboka analiza tog društva kao što je Marxova. Ona može poslužiti kao konceptualni okvir i polazište kod proučavanja načina na koji živi današnji gradski čovjek, tj. proučavanja njegove kulture u etnološkom značenju tog pojma. Kada se, međutim, radi o proučavanju seljačke kulture, bilo u kapitalističkom ili u feudalnom razdoblju, tada je zadatak mnogo komplikiraniji jer marksistički konceptualni okvir treba tek izgraditi.

Kada sam prihvatala sudjelovati u istraživanju neregularne ekonomije u Detroitu moje znanje ekonomski antropologije kao etnološke poddiscipline bilo je još nedovoljno da bih Fermanovu projektu mogla ravnopravno suprotstaviti koherentan marksistički model. Ipak, kritike koje su se gotovo

spontano javile u vezi s pojedinim njegovim hipotezama izvirale su iz mog marksističkog opredjeljenja. Dok sam s jedne strane osjećala da je Fermanov model manjkav, s druge sam strane uočila da se mnoge ideje supstantivista (naročito Sahlinsa) mogu primijeniti i na društvo vrlo različito od “primitivnog” – na urbanu zajednicu koja postoji usred razvijenog kapitalističkog društva. Tako se, primjerice, mogu pokušati otkriti drugi oblici razmjene koji postoje ispod “plašta” dominantne kapitalističke ekonomije: recipročne razmjene bilo kojeg stupnja između “poklona” i “prisvajanja”, pa čak i neke forme redistribucije. Bilo bi zanimljivo vidjeti, mislila sam, interakciju tih oblika s dominantnim regularnim ekonomskim sistemom i u kojoj mjeri potonji utječe na razmjenu između bliskih srodnika i prijatelja. Drugim riječima, kakva je uloga socijalne distance u uvjetima tako različitim od onih u “primitivnim” ekonomskim sistemima.

Do sada sam u ovom dijelu rada prikazala dva teorijska izvora pojma neregularna ekonomija i dala kratak prikaz stanja ekonomske antropologije. Prije nego što započнем opis metodološkog aspekta istraživanja, iznijet ću svoje shvaćanje koncepcijskog okvira projekta onakvo kakvo je bilo prije početka rada u Detroitu. Ustvari, pokazat ću koliko se i na koji način moj početni stav razlikovao od Fermanova.

U uvodu originalnog “Izvještaja” istakla sam činjenicu da se naš istraživački tim nikada nije posve suglasio s obzirom na značenje pojmova regularna i neregularna ekonomija, a kasnije i sa značenjem pojma društvena ekonomija kada je potonji bio dodan koncepcijском okviru. A kada nisu sasvim jasna značenja osnovnih pojmova, tada to znači da ne postoji ni suglasje u razumijevanju čitave koncepcije. Možda je to u neku ruku i dobro za projekt, budući da deset različitih shvaćanja neregularne ekonomije može osvijetliti tu pojavu s deset različitih strana, a eventualne sličnosti u zaključcima tako će imati jači efekt. Ipak sam već na samom početku zajedničkog rada izrazila nelagodnost što je koncepcija projekta, onako kako ju je postavio Ferman, određena polovicima regularno-neregularno. Činilo mi se da te dvije ekonomije nisu uopće dva ekonomska sistema koja se suprotstavljaju jedan drugome pa makar se oni istovremeno dopunjavalii uvjetovali, kao što to kaže Ferman. Kriterij za odvajanje neregularne od regularne ekonomije je nedostatak kontrole nad aktivnostima unutar neregularne sfere. Međutim, to nije dovoljan kriterij, prema mom mišljenju, jer je struktura ekonomije u oba slučaja jednaka, jer se radi o istim zakonima razmjene i istim ciljevima. Naime, i neregularna i regular-

na ekonomija orijentirane su na profit, a ne na zadovoljavanje potreba ljudi koje su društveno i kulturno određene, dok se kruženje dobara i usluga odvija striktno po zakonu tržišne vrijednosti. Regularna kapitalistička ekonomija ne bi mogla opstati bez one marginalne, neregularne, koja je stjecište rezervne radne snage. Drugim riječima, obje "ekonomije" samo su dva aspekta jednog te istog sistema i ne mogu postojati samostalno.

Umjesto stavljanja u opreku neregularne i regularne ekonomije, odlučila sam da radije objema suprostavim nešto treće – društvenu ekonomiju. Ovaj je pojam također postao predmet naših diskusija još u ranim fazama detroit-skog istraživanja, ali, sudeći po izvještajima koje sam pročitala, nitko od suradnika nije na njemu ustrajao i nastojao ga konačno definirati u onoj mjeri u kojoj sam to ja pokušala. Kao radnu definiciju uzela sam da je društvena ekonomija u životnim uvjetima jedne urbane zajednice u kapitalističkom velegradu niz recipročnih razmjena koje se mogu kretati u kontinuumu od "čistih" poklona i usluga do nekih oblika striktnije razmjene dobara i rada. One se razlikuju od neregularne i regularne razmjene kako po svojoj orientaciji na upotrebne vrijednosti tako i po sasvim drugaćijem značenju u društvenom smislu (jačanje solidarnosti primarne grupe, npr.). Od samog početka bila sam svjesna da termin društvena ekonomija nije naročito sretno izabran jer implicira postojanje nekog komplettnog, dovršenog, samostalnog ekonomskog sustava. To naravno u uvjetima kapitalističkog poretku nije istina. Radi se samo o neodređenom broju specifičnih razmjena čija je društvena funkcija barem toliko važna koliko i ekomska, ako ne i više, ali koje uopće nisu institucionalizirane (ili su to vrlo malim dijelom).

Usprkos drugaćijem shvaćanju koncepcijskog okvira, tj. skretanju sa sheme "neregularna ekonomija vs. regularna" na "neregularna i regularna ekonomija vs. društvena", morala sam se u izvještaju držati reda iznošenja građe koji je prihvaćen za čitav tim, jer se time osiguravala nužna komparativnost. Termine regularna, neregularna i društvena ekonomija upotrebljavala sam usporedno, ograničivši njihovo značenje sljedećim opaskama:

- neregularna ekonomija samo je jedan aspekt kapitalističke ekonomije,
- društvena ekonomija nije strukturiran ekonomski sistem.

Zbog drugaćije vrijednosne orientacije i drugaćijeg shvaćanja pojmovnog okvira projekta, normalno je bilo očekivati da će i cilj mog istraživanja biti određen interesima koji su nešto drugačiji od Fermanovih. On je napisao prijedlog projekta vrlo tolerantno, ali ipak u sasvim funkcionalističkom duhu:

u centru pažnje su "mehanizmi adaptacije" koji omogućuju da se preživi u uvjetima ekonomске krize ili kroničnog siromaštva. Mene su naprotiv više zanimali alternativni tipovi društveno-ekonomskih razmjena kao takvi i način na koji oni egzistiraju pod pokrivačem kapitalističke ekonomije. Željela sam prodrijeti i u vrijednosni sistem koji nije u danoj situaciji dominantan, ali koji ipak održava "unutarnje rezerve" kooperativnog ponašanja čije se značenje u kriznim situacijama može znatno povećati. Ne znam koliko sam uspjela postići od cilja koji sam postavila možda malo previše ambiciozno. U svakom slučaju, vratila sam se iz McKennyja, "moje" detroitske četvrti, mnogo bogatija nego kad sam tamo otišla.

Već prije odlaska "na teren" bilo nam je svima jasno da su tipovi ekonomija o kojima govorimo uglavnom analitičke kategorije. To znači da u praksi nećemo vidjeti ekonomске obrasce u njihovu "čistom" obliku koji bi odgovarali definiciji, nego će to uvjek biti mješavina različitih elemenata. To se pokazalo točnim. Sva tri aspekta, regularni, neregularni i društveni, vrlo se često isprepliću pa je istraživač u nedoumici kako da klasificira pojedine slučajeve. Na primjer, ono što u prvi mah čini neregularnu ekonomiju tako različitom od regularne jest da se ona često oslanja na neekonomsku povezanost neke primarne grupe. U takvim slučajevima, ipak, neformalnost, ili čak intimnost aktera nije toliko bitna koliko sama suština razmjene: je li ekonomski transakcija s profitom najvažniji cilj te razmjene ili je ona samo usputna, a značajnije je nešto drugo. O ovome će još biti riječ u zaključnom dijelu, a mnogi primjeri ispreplitanja neregularnog, regularnog i društvenog obrasca navedeni su u deskriptivnom dijelu ovog rada.

3.

KAKO POSTIĆI ONO ŠTO ŽELIMO: STRATEGIJA I TEHNIKE

Budući da sam došla iz sredine gdje se etnologija "radi" drugačije, prvi dani zajedničkog timskog rada ostavili su na mene dubok utisak. Sva moja prijašnja iskustva bila su "usamljenička": usamljena lutanja po selima koja je trebalo u nečemu ispitati, usamljeno razmišljanje o problemima, usamljeno zaključivanje nad kojim uvijek kao da ostane oblačić sumnje. Čak i onda kad sam sudjelovala u nekim "timskim" projektima, "timsko" je ostajalo više-manje na papiru jer je svatko svoj dio zadatka radio sam. Ovdje se, međutim, od samog početka desilo nešto drugo. Nitko nikome nije dijelio savjete, preporuke, pa čak ni zadatke. Predložena shema projekta bila je poticaj oko kojeg se razvila živa razmjena misli i stavova. Kroz niz sastanaka svatko od istraživača iznio je svoju vlastitu koncepciju projekta i svoje mišljenje o tome kako bi konkretno trebalo provesti terensko istraživanje. Pritom je došla do izražaja multidisciplinarnost jer su istraživači bili različitih struka, iako su antropolozi bili u većini. Tako je postupno stvarnim grupnim radom konkretiziran zadatak terenskog istraživanja i određena strategija. Proces je bio intenzivan, a tempo mi se činio ubrzan, možda zbog mojeg balkanskog osjećaja za vrijeme. Imali smo, naime, na raspolaganju samo mjesec dana prije odlaska na teren, ali u tih mjesec dana učinjeno je mnogo, usprkos završnim semestarskim ispitima. Izgleda da je pravi grupni način rada djelovao tako da sam bila prisiljena brzo i dinamično misliti te pored svih ostalih obaveza pronaći vrijeme za nove zadatke i probleme.

Prva duboka impresija o projektu bila je, dakle, vezana uz taj osjećaj grupnog projekta. Kako je vrijeme odmicalo, postajala sam sve više svjesna odnosa pojedinac-grupa. Bilo je zaista interesantno vidjeti kako isto pitanje u svačoj glavi rađa drugačiji odgovor, kako svaki pojам može imati bezbroj

nijansi sadržaja. No upravo ta različitost, upravo ta intenzivna interakcija s ljudima koji slično, manje slično ili različito misle, ubrzala je stvaranje vlastitog stava o problemima o kojima ranije nisam možda ni razmišljala. Kasnije, tijekom terenskog rada, odnos pojedinac-grupa dobio je drugačiji oblik, fizički i vremenski. Svaki od nas živio je kao "usamljenik" u svom malom djeliću višemiljunskega grada, okružen ljudima i stvarima koji su postali predmet znanstvenog interesa, prepušten sam sebi u svim akcijama i razmišljanjima. Jednom tjedno sastajala se čitava ekipa da razmijeni iskustva i tjedne izvještaje i da pretrese osnovne koncepcije projekta koje su postajale sve zamagljenije, a ne jasnije. Jer, pojavio se sada novi faktor: nisu više samo polazna shvaćanja bila različita, nego je sada svatko od nas živio u kvartu koji se u etničkom, socijalnom, kulturnom i fizičkom pogledu razlikovao od drugog. Tako se i u završnim izvještajima nužno pojavila različitost – ne samo u činjenicama nego i u njihovoj interpretaciji. Drugim riječima, u grupnom etnološkom istraživanju koncepcija istraživača-poedinca uvjetovana je interakcijom sa suradnicima s jedne strane i interakcijom s predmetom istraživanja s druge strane. Ta se dva aspekta nikako ne mogu odvojiti.¹⁵

Budući da je glavni zadatak istraživanja bio utvrditi društveni kontekst u kojem se javlja neregularna ekonomija u deset različitih područja Detroita, te varijante u obliku i sadržaju neregularnih aktivnosti, istraživači su se morali koncentrirati na unutarnju strukturu "svojih" kvartova. Način na koji se ta područja uklapaju u širu gradsku strukturu bio je manje važan. Trebalo je, dakle, opisati svakodnevni ritam života, teritorijalnu organizaciju, formalne i neformalne mreže komunikacija, susjedsku i obiteljsku organizaciju, usmenu historiju zajednice (povijest tog dijela grada prema koncepciji samih stanovnika) te, konačno, cirkulaciju dobara i usluga. Ukratko, trebalo je dobiti kompletan profil jedne male zajednice unutar velikog grada.

Da bismo došli do cilja odlučili smo se za antropološke metode rada. To znači da smo kao prioritetno uzeli dubinu i kompletnost podataka za određeni broj ljudi i određene događaje, a ne sakupljanje istovjetnih činjenica za neki reprezentativan, ali površan uzorak. Istovremeno se nije moglo ići i u

15 Ovaj je stav suprotan epistemološkoj poziciji Marwina Harrisu (1968), koji je utemeljio smjer kulturnog materijalizma. Prema njegovu mišljenju, stavovi, misli i osjećaji ljudi koje se ispituje spadaju u "emsu sferu" – oni ne smiju utjecati na istraživača jer bi to bilo neznanstveno. Naprotiv, kada je ispitivana kultura opisana kategorijama do kojih se došlo konzensusom istraživača, tada je tumačenje "etsko" i sasvim je nezavisno od proučavane kulture. Samo ovo drugo je znanstveno. Harrisova stanovište smatram krajnje pozitivističkim i nerealnim.

dubinu i u širinu, a nama je za razumijevanje pojave neregularne ekonomije dubina bila važnija. Istini za volju treba reći da se u tijeku samog rada javila ideja kako bi pored etnologa trebao na terenu živjeti i sociolog čiji bi zadatak bio da pojavama koje otkrije i ispituje etnolog odredi opseg, odnosno kvantitativnu raširenost. Međutim, usprkos poteškoćama koje su se javljale u određenim momentima (npr. pri utvrđivanju strukture tipične obitelji u ispitivanom dijelu grada) i usprkos tome što podaci koje sam sakupila odražavaju moju osobnu mrežu kontakata, vjerujem da su oni relativno tipični. Kao kontrola služile su nam službene gradske statistike, makar su u nekim pojedinostima bile zastarjele ili neadekvatne za probleme koji su nas zanimali. Osim toga, ja sam se svjesno oslanjala na mišljenja stanovnika McKennyja u provjeravanju podataka i procjena, a poslužila sam se i registrima lokalnih institucija kao što su škole i crkve, te anketom koju je o problemima ekonomskog života provelo lokalno udruženje gradana (o tome će biti riječ u odgovarajućim poglavljima).

Opis strategije istraživanja, odnosno metoda i tehnika slijedi kronološki razvoj samog projekta. Njegova metodološka strana može se podijeliti na pripremnu fazu u kojoj se raspravljalio o izboru metoda i tehnika i obavljalje pripreme, i na terensku fazu u kojoj su izabrane metode realizirane, a pronađene su i neke nove. Posljednja faza bila je pisanje pojedinačnih izvještaja. Još i tijekom faze pisanja neki su suradnici međusobno održavali kontakte, a gotovi izvještaji bili su odmah dostupni svima.

Iz pripremne faze, planiranja strategije, izdvajam dva bitna problema čije je rješenje bilo uvjet odlaska na teren. Prvi je bio kako odrediti deset gradskih područja koja će postati predmet proučavanja i etnologova životna okolina. A drugi: budući da nećemo upotrebljavati upitnike, kako bilježiti podatke s obzirom na to da u svakom trenutku moramo imati mogućnost usporedbe bilo koje vrste podataka u svim ispitivanim područjima.

Kod izbora područja istraživanja imali smo, jasno, na raspolaganju različite vrste karata za metropolitansko područje Detroita (uključujući etničke, administrativne, povijesne), kao i hrpe statističkih podataka svih vrsta. Nekolicina suradnika na projektu već je radila u tom gradu ili ga, bar neke dijelove, dobro poznavala. Smatralo se da jedan istraživač može "pokriti" gradsko područje od jedne kvadratne milje,¹⁶ pa je to uzeto kao orijentaci-

¹⁶ Jedna engl. milja iznosi 1609 m. To znači da bi područje ispitivanja bilo 2,58 km².

ja pri utvrđivanju veličine jedinica za istraživanje. Preliminarna znanja o gradu bila su dovoljna da se otprilike zna gdje žive različite etničke grupe i različiti društveni slojevi te da se prema tome grubo odrede područja koja će obuhvatiti projekt. Problem je, međutim, bio u tome da nama nije bilo dovoljno uzeti kvartove koji su geografski ili čak administrativno određeni. Potrebni su nam bili takvi dijelovi grada koji su sami po sebi zajednice, dakle po svojim unutarnjim karakteristikama i životu, uključujući tu i neregularnu ekonomiju. Takve zajednice ne moraju uopće biti službeno ustanovljene ili registrirane, ali svijest o pripadanju ipak može biti vrlo jaka kod ljudi koji u njima žive. Samo u takvoj četvrti može postojati dinamičan sistem neformalnih komunikacija. No prije nas nitko nije u Detroitu radio na sličnom projektu pa podataka koji su nam bili potrebni naprsto nije bilo. Odlučili smo se zato da svoja područja odredimo prema službenim teritorijima osnovnih škola.¹⁷ Prethodno smo okvirno odredili dijelove grada u kojima su etnička naselja i društveni slojevi koji su nas zanimali. Ostalo je da se kasnije, u tijeku samog istraživanja, granice prvotnog područja pomiču, proširuju ili sužuju, dok konačno ne budu određivale teritorij jedne integrirane lokalne zajednice. Kasnije se doista pokazalo da je od deset izabranih područja malo njih ostalo neizmijenjeno.

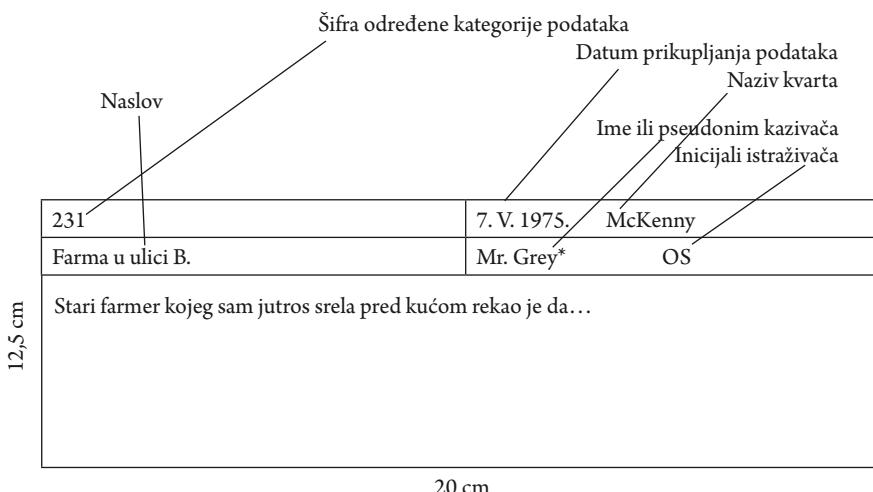
Kao jedinom strancu u timu istraživača (od kojeg su se očekivala možda malo drugačija zapažanja, tj. izvjesna “kulturna distanca”) voditelj projekta i suradnici željeli su mi malo olakšati problem adaptacije u životnoj okolini toliko drugačijoj od one annarborske. Zato je mene dopalo relativno ugodno područje grada: “komadić” novog predgrađa na zapadnoj strani, gdje niža srednja klasa¹⁸ živi na prilično suburban način. Ne bih iz današnje perspektive mogla reći koliko je saživljavanje s tom sredinom bilo meni jednostavnije od onog koje su neki od američkih istraživača imali u siromašnim centralnim dijelovima grada, među radnicima i novijom imigracijom. No u svakom slučaju, životni uvjeti u konkretnom, materijalnom smislu bili su u mom McKennyju mnogo lakši od onih u centralnogradskim slamovima.

Tehnika bilježenja podataka, iako je to inače vrlo personaliziran aspekt etnološkog rada, morala je u našem istraživanju biti univerzalna kako bi se osigurala nužna komparabilnost prikupljenog materijala. Svi podaci ispisivani

17 Engl. *public school districts*, obično pokrivaju jednu kvadratnu miliju.

18 Engl. *lower middle class*. Vidi opasku br. 3. *Middle class* se u detaljnijim opisima dijeli na *upper* (gornju) i *lower* (nižu) srednju klasu.

su na kartice dimenzija 5x8 inča.¹⁹ Kartice su morale imati oznaku vremena i mesta sakupljanja podataka, ime (ili pseudonim) kazivača, inicijale istraživača, te prilično specifičan naslov sadržaja kartice (vidi crtež!). Osim toga, u gornjem lijevom uglu svaka je kartica nosila brojku, odnosno šifru koja se odnosi na specifičnu kategoriju podataka. Sistem šifriranja kulturnih podataka po kategorijama preuzet je iz poznatog Murdockova sistema Human Relations Area Files (Murdock et al. 1971), ali je, naravno, u nekim točkama morao biti prilagođen za naše svrhe. Problemi koji su se javljali oko kodiranja podataka i individualnih razlika u ocjenama kako kategorizirati neke podatke rješavani su na tjednim zajedničkim sastancima u Detroitu.

Prilog 1. Shema terenske kartice

Budući da su sve kartice s terenskim bilješkama pisane u duplikatu, originali su pohranjivani svakog tjedna u Institutu u Ann Arboru, gdje su ih tamošnji suradnici slagali tematski u jednu jedinu, zajedničku kartoteku. Kopije bilježaka zadržavao je svaki istraživač za sebe i slagao ih u posebnu kartoteku svog kvarta. Tako je, usprkos fizičkoj odvojenosti članova istraživačkog tima, postignut pregled rada svakog pojedinca, komparacije su vršene već tijekom rada, a svaki je istraživač u bilo kojem trenutku imao uvid u rad i rezultate ostalih.

¹⁹ Otpriklike 12,5 x 20 cm.

Mnoge od kartica morale su se radi više značnog sadržaja svrstati pod nekoliko različitih šifri, odnosno umjesto sadržaja nosile su uputu za neki drugi broj u kartoteci (engl. *cross-referencing*). Sama neregularna ekonomija nije uvedena kao posebna kategorija (što je u skladu s idejnom konцепцијom projekta), nego su pojedine aktivnosti razvrstavane prema svom užem sadržaju. Na primjer, unajmljivanje krovopokrivača "u fušu" išlo je uz temu "održavanje kuće", a prodaja povrća iz vlastitog vrta pod "vrtlarstvo". Ipak, te su kartice posebno obilježene kako bi se mogle lakše pronaći u kartoteci, ma gdje se nalazile.

Iz etičkih razloga, tj. radi zaštite kazivača imena su gotovo uvijek pseudonimi (i kao takvi označeni zvjezdicom), a često i imena ulica, trgovina, lokacija itd. Pri odabiranju pseudonima pazilo se, naravno, da spol, etnička pripadnost i rodbinski odnosi kazivača ostanu sačuvani. Postojala je također ideja da se podaci posebno "osjetljive" prirode pohranjuju na windsorskem sveučilištu s druge strane detrotske rijeke (odnosno u Kanadi), ali ne znam koliko je od te ideje doista realizirano. Možda to i nije bilo potrebno jer je kod svih istraživača postojala visoka svijest o zaštiti ljudi koje se koristi kao izvore podataka pa su i bilješke bile pisane u skladu s time.

§ 75

The new block club on Greendale

June 11, 1975 McKenny
Bruce Grey O.S.

It was established three months ago. Out of 37 houses, 27 are members. The methods to get people together were talking to people individually, repeatedly pointing to their interests that could be protected through a community action and similar. It took a lot of energy from the president. During the PRIDE week this block had the largest piles of garbage on the street, everybody participated. Even a new, Chinese family in the block who does not speak good English (!) was involved in the action.

The block club is financed by a contribution of 1 dollar per family every month (or 11 dollars a year if given at once). This covers paper and mailing costs for different fliers and open letters. For July 1 they plan a cook out, a pot luck picnic after a meeting; it will take place in the backyard of several houses. Friends from other blocks are invited to see how this block club is functioning.

Prilog 2. Primjer terenske kartice

Privikavanje na ovaj način bilježenja građe nije bilo sasvim bezbolno. Budući da nikada ranije nisam bilježila podatke tako da ih još na terenu, tj. svakod-

nevno klasificiram, ispočetka sam sve upisivala u bilježnicu, u obliku dnevnika. Tek naknadno bih iz bilježnice prepisivala podatke na kartice i kodirala ih. Taj "kompromis" nije, međutim, dugo trajao jer sam zbog načina bilježenja došla u sukob sa svojim mentorom. Imajući u prvom redu zadatak da uskladi rad desetero istraživača i osigura komparabilnost građe, naravno da je njemu bilo naročito stalo do dogovorene tehnike. Nije svejedno smatra li istraživač primarnim svoj dnevnik-bilježnicu ili svoje kartice. Nešto se u formulacijama i načinu iznošenja građe uvijek razlikuje kod ta dva oblika. Tako sam se postupno uvježbala da uvečer odštampam na pisaćoj mašini kartice u duplikatu za taj dan, oblikujući ono što sam tijekom dana kao kratke natuknice unijela u džepni terenski notes. U dnevnik, koji je što sam dulje bila u Detroitu postajao sve "tanji", unosila sam osobne impresije, događaje kod kojih mi je bio važan kronološki red (jer on se u tematski složenoj kartoteci gubi) i detalje koji su bili izvan okvira projekta. S vremenom sam shvatila koliko je taj način rada koristan i praktičan. Period analize i pisanja izvještaja nevjerojatno se skratio i pojednostavio jer podaci nisu bili samo hrpa papira u koje tek treba uvesti neki red.

Već sam gotovo nehotice prešla iz razmatranja pripremne faze istraživanja na terenske metode rada. To je prirodno, budući da su se mnoge stvari dogovorene prije Detroita morale mijenjati ili detaljnije razmatrati tek kad je naš pravi rad započeo.

Terenska faza rada trajala je neprekidno tri i pol mjeseca, od početka svibnja do polovine kolovoza 1975. godine. Svaki od sudionika bio je, da tako kažem, spušten kao padobranac u svoje područje. Naime, od početka je bio prepušten samome sebi i svom snalaženju u novoj okolini. Traženje stana, trgovina, prijevoznih sredstava, različitih usluga i svega ostalog što je neophodno da se organizira život u novoj sredini, bilo je ustvari već dio istraživanja. Kontakti stečeni već prvog dana bili su dragocjene veze pomoću kojih se kasnije eventualno moglo ući u neformalni sistem poznanstava i komunikacija unutar te sredine.

Osnovna metoda rada bila je promatranje sa sudjelovanjem. Osim što smo nastojali otkriti što više o različitim aspektima života "naših" kvartova, ostajući pritom pasivni promatrači, pokušavali smo se također uključivati u neke aktivnosti, ovisno o prilici i vlastitom interesu. Dok su jedni proveli sate i sate u lokalnim barovima kao centrima društvenog života, a drugi razvili mrežu kontakata i prijateljstava sa susjedima, ja sam se uspjela uključiti u rad

nekih lokalnih dobrovoljnih udruženja građana, što će kasnije biti opširnije opisano.

U "probijanju leda" koje se zbivalo prvih dana boravka u novoj sredini, jedan od bitnih problema bio je kako postati vidljiv. Kako da ulica i kvart zapaze moje prisustvo? Taj problem u seoskoj okolini naravno otpada, ali ovdje je to prvi korak koji vodi prihvaćanju ili neprihvaćanju novog lica u susjedstvu. Rješenje je bilo u rigoroznom stjecanju novih "navika": odlaženje u isto vrijeme uvijek u iste trgovine, razgovor s djecom pred kućom, čitanje lokalnih novina i sudjelovanje na lokalnim priredbama, vožnja ulicama biciklom u poslijepodnevnim satima kada je većina stanara kod kuće i na travnjacima ispred svojih kuća. Na taj su se način ljudi ipak navikli na prisustvo novog lica i već znanje da tu postojim olakšavalo je kasnije pristupanje ljudima i postavljanje pitanja. Dvije su stvari predstavljale olakšavajuće okolnosti: ljeto doba kada su ljudi mnogo više izvan kuća nego tijekom duge michiganske zime, te prisustvo mog supruga koje je mom načinu života i mom poslu davao u toj malograđanskoj sredini "normalniji izgled".

Kasnije, kada sam stekla svoj primarni krug poznanika, dopustila sam da me oni "šalju dalje" ili da mi daju telefonske brojeve ljudi koji bi mi "još nešto mogli reći o tome i imaju vremena". Morala sam se naviknuti da se ljudima predstavljam preko telefona i da im odmah objašnjavam svrhu svoga rada, kako bi me oni pozvali kod sebe kući. Nikada nisam nenajavljeni pokucala na vrata nečijeg stana ili kuće. To se u Detroitu naprosto ne radi. Češće sam razgovarala s ljudima izvan njihovih kuća, susrećući ih na autobusnoj stanici, u trgovini, na crkvenim zabavama, lokalnim priredbama u parku, na sastancima povodom organiziranja lokalnih akcija itd. Sjećam se kada sam prvi put bila pozvana u kuću jednog kazivača: bilo je to gotovo mjesec dana nakon dolaska u Detroit. Nazvala sam telefonom ženu koja je član Vijeća građana McKennyja i zamolila je da mi da neke obavijesti o radu tog tijela. Pozvala me je da dođem k njoj i ispostavilo se da smo susjede pa sam zato krenula do njezine kuće pješice. Čekala me je na travnjaku ispred svoje kuće, radeći nešto oko grma ruže. Shvatila sam odmah da je to bila mjera opreza: čekajući ispred kuće mogla me je vidjeti već izdaleka i stvoriti sud o toj nepoznatoj osobi prije nego što stupim u njezin dom. Očito sam pri tom ocjenjivanju prošla pozitivno jer me ljubazno pozvala u svoju malu, drvenu, no vrlo udobnu kuću. Ponašala se poslovniјe nego što bi se to moglo očekivati u prosječnoj kući naše kulturne sredine, odnosno odmah mi je donijela mapu s podacima koji

su me interesirali. Razgovarale smo samo o tome i tog puta nije bilo nikakvih "privatnih" pitanja. Također, prvi me put nije ničim ni ponudila – sitnica, naravno, ali koja ne izmiče nekom odgojenom na Balkanu.

Jedan način na koji sam prvih dana ipak djelomično ulazila u kuće svog kvarta bili su posjeti "buvljim pijacama" u privatnim kućama – obično u garaži, podrumu ili vrtu.²⁰ Te su prodaje vrlo popularne među ženama bolje-stojećih (tj. *middle-class*) sredina: sakupe stare, ali još upotrebljive stvari iz kuće, izlože ih za prodaju subotom i nedjeljom, a eventualne kupce privuku oglasom u lokalnim ili specijaliziranim novinama, ili znakom na ulici. Često se udruži nekoliko žena koje izlažu svoju "robu" zajednički. Cijene tim predmetima ponekad su upravo smiješne – očito je da je glavni razlog "čišćenje" kuće, a usto se još želi ponešto ušiće. I te prodaje cvatu ljeti pa sam imala sreću da mi upravo u vrijeme kad sam boravila u McKennyju posluže kao zgodan način kontakta. Kasnije, kad budem opisivala različite oblike neregularne ekonomije bit će o kućnim rasprodajama još riječi.

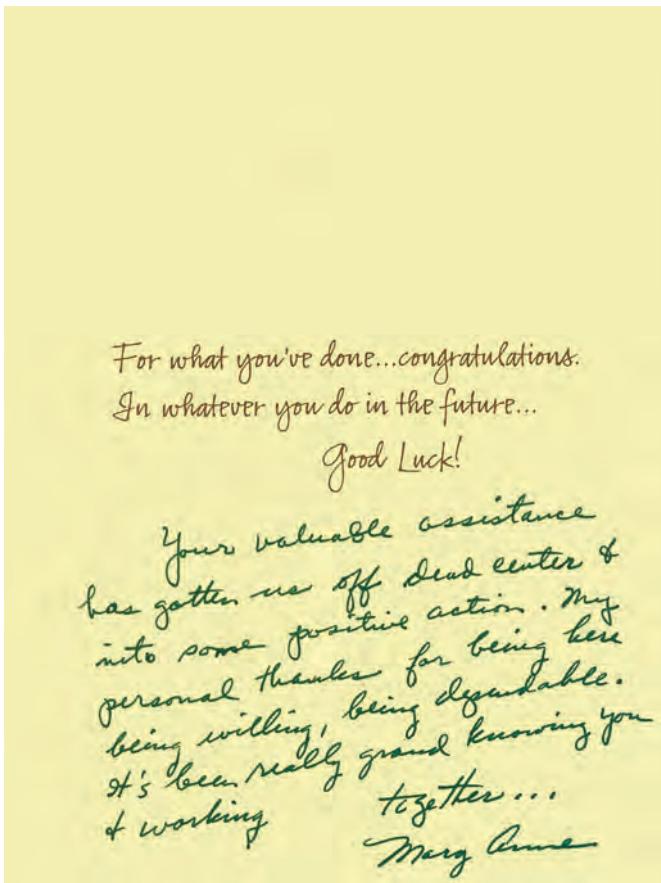
Počeci su bili teški, bilo je razočaravajućih situacija, ali s vremenom se led topio i svakim je danom postajalo lakše. Sa zadovoljstvom se sjetim trenutaka koji su mi kasnije ukazivali na to da sam uspjela, da me je jedan krug ljudi prihvatio i da sam tako, "iznutra", mogla shvatiti odnose koji među njima vladaju. Doživljavala sam da me sami telefonom pozovu na neki sastanak ili zabavu, da me obavijeste o nekom zbivanju. S nekim sam se ženama toliko sprijateljila da su dolazile k meni i u srdačnom, nevezanom razgovoru uz crnu kavu (moja prezentacija "jugoslavenskog" specijaliteta) razglabale o rodbinskim i susjedskim problemima. 16. kolovoza, jednog od posljednjih dana boravka u Detroitu, zapisala sam kako sam na biciklu prolazila kroz trgovački dio moje četvrti i ugledala ženu kako mi maše iz svoje prodavaonice pozivajući me da uđem. Zaustavila sam se, ušla u trgovinu i ustanovila da sam tu ženu, vlasnicu trgovine, upoznala na jednom od sastanaka. Brbljava gospođa Hill^{*21} htjela je nastaviti sa mnom diskusiju o nekom pitanju i usput smo još govorile o mnogočemu nevažnom. Osjećaj koji me je, sjećam se, ispunio prilikom tog susreta bio je ponos što sam sada, eto, dosegla onu fazu kada stanovnici McKennyja počinju zaustavljati mene na ulici, što se ne moram više uvijek ponovno predstavljati, što već ima ljudi koji znaju svrhu mog rada i sami počinju govoriti. Etnolozi koji su radili samo u malim seoskim sredinama možda neće shvatiti

²⁰ U lokalnim novinama te su rasprodaje oglašene kao *garage sales*, *basement sales*, *yard sales* i sl.

²¹ Imena označena zvjezdicom su pseudonimi.

taj osjećaj. Tek od tog trenutka, zapisala sam u notes istog dana, možda bih počela dobivati najbolje podatke i bilo mi je pomalo žao što odlazim.

Najveći dokaz da sam počela nešto značiti ljudima među kojima sam živjela tri mjeseca i najdraža uspomena iz McKennyja stigla mi je u obliku pisma kada sam se već bila vratila u Ann Arbor: Mrs. Tylor*, jedna od žena s kojima sam surađivala u spomenutom udruženju građana i koja mi je bila izvrstan kazivač, poslala je zahvalu-čestitku, ističući da je zajednički rad bio zadovoljstvo i korist za sve (vidi prilog br. 3).

Prilog 3. Zahvala-čestitka kazivačice Mrs. Tylor*

Osim opće metode promatranja sa sudjelovanjem, poslužili smo se intervju-iranjem (tematskim i formalnijim kada se radilo o predstavnicima različitih institucija na ispitivanom području), sustavnim posjetima jednom ili nekolicini kazivača u određenim vremenskim razmacima, bilježenjem biografija, praćenjem lokalne štampe, te detaljnijem ucrtavanjem u karte svake kuće, svake trgovine, institucije itd. na području istraživanja. Već sam spomenula da statistički podaci koji su nam bili dostupni često nisu odgovarali etnološkoj svrsi, a u nekim su aspektima bili i zastarjeli. Ipak su službene statistike bile indikator određenih stanja, a za neke zaključke mogle su poslužiti i kao kontrola. Konačno, imala sam na raspolaganju i registre članstva nekih od crkava u mom području (koji su publicirani za javnost) i anketu o potrebama stanovnika McKennyja koju je provelo udruženje građana. Ovo posljednje smatram posebno značajnim jer je to akcija koju su proveli sami stanovnici mog kvarta pa je način na koji je anketa koncipirana i provedena odraz života u njemu. Ne samo odgovori u anketi nego i pitanja ukazuju na mišljenja i vrijednosti dominantne u McKennyju, a ne na "vanske" kategorije nametnute od istraživača koji u njemu ne žive. O anketi ću govoriti u poglavljiju o ekonomskom životu McKennyja.

O tehnicu rada željela bih napomenuti još i to da ni jednom prilikom u Detroitu nisam upotrijebila magnetofon. Nepovjerljivost koja je zbog nesigurnosti života tako velika u tom gradu postala bi u situaciji snimanja vjerojatno takva da bi onemogućila rad. Prilikom upoznavanja s kazivačima gotovo sam uvijek morala upotrijebiti pismo Instituta koje me je legitimiralo kao njihova suradnika. Kada sam jednom to zaboravila, posljedice su bile takve da umalo čitav moj rad na projektu nije pao u vodu i to na polovici istraživanja (ta priča slijedi nešto kasnije). Zid nepovjerenja postojao je čitavo vrijeme; stvar je u tome da sam se postupno na njega naučila i shvatila ga kao normalan aspekt svog rada. No rad s magnetofonom bio je sasvim sigurno isključen. Jedino što sam eventualno mogla snimati bili su intervjuji s ravnateljem osnovne škole, župnicima i drugim službenim osobama.

Redovni tjedni sastanci čitave ekipe koji su se održavali u jednoj prostoriji detroitskog Sveučilišta Wayne State imali su i svoje metodološko značenje. Osim što su ondje izmjenjivani tjedni tematski izvještaji, diskutiralo se o problemima iskrasnulim u međuvremenu i uskladivala su se razmimoilaženja u kategorizaciji podataka. Budući da smo se zajednički dogovarali o temi o kojoj će se govoriti idućih tjedana (npr. socijalna struktura, dnevni ritam ak-

tivnosti, sustavi komunikacija), napori svakog pojedinca bili su usredotočeni na istu temu otprilike u isto vrijeme. To je omogućavalo plodnu razmjenu iskustava i stavova. Istovremeno se dalje radilo na razvijanju osnovne konceptije projekta i na interpretaciji sakupljene građe.

Sastanci na detroitskom sveučilištu značili su mnogo za integritet istraživačkog tima, a osim toga pomagali su pojedincima da se otrese eventualnih depresija i slobodno opet za nekoliko sati preuzmu svoju ulogu studenata i akademaca. Teško je i zamisliti koliko u intenzivnom terenskom istraživanju uloga ispitivača koji iz nekih svojih razloga svuda gura svoj nos može biti naporna. Prilika da se na nekoliko sati opustimo među svojim kolegama čiji su uloga, trenutačni zadatak i društveni položaj isti, prava je terapija. Antropološki dio ekipe, koji je u pogledu terenskog rada iskusan ili barem psihički na njega pripremljen, podnosi je terenske krize i šok kulturne promjene nešto lakše. Kod kolega iz drugih disciplina koji su na ovakve avanture manje spremni, a pogotovo kod onih mlađih koji su na terenu živjeli bez bračnih drugova, tj. potpuno usamljeno, bilo je i ozbiljnijih problema. Solidarnost grupe, pa makar se manifestirala samo nekoliko sati tjedno, u takvim je situacijama mnogo značila. Doduše, pored grupnih sastanaka bilo je i posjećivanja između pojedinih članova što se često pokazalo vrlo korisnim. Meni su, primjerice, "sinule" neke specifičnosti "mog" kvarta tek kada sam vidjela kako izgledaju ostali, naročito onaj koji je po socijalnoj strukturi bio najsličniji mojojem: Island (Otok) Devve Kasnitz.

Sastanci srijedom imali su još jednu vrlo privlačnu stranu. Prije ili poslije samog sastanka na Wayneu čitavo društvo odlazilo bi u neki od etničkih restorana kojih u Detroitu ima bezbroj. Tijekom ljeta odvijala se gurmanska šetnja od poljskih *klobasa* i juha u jednom radničkom restoranu, do pilećeg *curryja* u indijskom, *chop-suey* i bezbroj slatko-paprenih đakonija u kineskom, *enchalada* u meksičkom, sirovog i pečenog *kibbija* i "lude" salate s pšenicom kod arapskog Sheika, *lasagna* i *pizze* u talijanskem... Bljesak raznovrsnosti što ga različite etničke grupe daju američkoj kulturi sasvim je sigurno ono što je u suvremenoj Americi najprivlačnije. Shvaćajući konačno iluzornost ideje o *melting potu*, Amerika je otkrila svoje prave kulturne vrijednosti tek kada se u novije doba počela poštovati kulturna raznovrsnost koju se prestalo dovoditi u vezu s patriotizmom.

Završna faza projekta bila je relativno kratka. Zahvaljujući velikoj količini pisanih materijala i zaključaka različite dubine i opsega, te izgrađenom

teorijskom okviru i brojnim sintezama, većina individualnih izvještaja bila je napisana tijekom iduća dva mjeseca. Pojedini istraživači nastavili su se sa stajati još u Ann Arboru da bi u diskusijama iznijeli i "testirali" svoje konačne zaključke. Međutim, različitost terenskog iskustva bila je tada najvažniji faktor u oblikovanju stavova o ulozi neregularne ekonomije. Zbog toga nije za čuđenje da je svaka od konačnih interpretacija istraživane pojave zadržala pečat individualnosti.

4.

DETROIT: ČEDO AUTOMOBILIZMA

Prije tog proljeća 1975. godine moji susreti s Detroitom bili su rijetki i kratki. Sve što sam o njemu prethodno čula i doživjela bilo je iz perspektive osamdesetak kilometara udaljenog elitnog sveučilišnog gradića. Detroit je bio pojam straha, nesigurnog života, kriminala, u svakom slučaju nečega što treba izbjegavati. Bilo je vrlo malo razloga da se ide u Detroit, iako je splet supermodernih autocesta činio udaljenost mnogo kraćom nego što bi to bila u našim razmjerima. Tako sam u tri semestra života u Ann Arboru samo tri puta bila posjetila centar golemog metropolitanskog područja i svaki put se to svodilo na žurnih nekoliko sati unutar kojih je trebalo obaviti neki posao. Prvi put razlog je bio sanduk s mojim stvarima koji je stigao brodom u detroitsku luku i trebalo ga je pronaći u jednom od skladišta. Dok su se prijatelji koji su me dovezli muvali po lučko-industrijskom dijelu grada, jednako se tako ne snalažeći kao i ja, moje predodžbe o Detroitu – velegradu automobila topile su se velikom brzinom. Isto kao što sam se prije nekoliko godina zapanjila kada sam otkrila da njujorški Broadway nije samo niz sjajnih kazališta, tako me je sada potresla činjenica da je grad u kojem se stvaraju ogromni automobilski profiti, grad koji je “postavio čitav svijet na kotače”, sada težak bolesnik, gotovo na umoru. “Urbana kriza”, o kojoj sam samo čitala i razmišljala tijekom studija, ovdje je naprsto zapljunula moja osjetila, šokirala oko i njuh, gotovo i opip.

Idući susret ostavio mi je u sjećanju nešto povoljnije dojmova, vjerojatno zbog toga što su očekivanja već bila realističnija, a i zato što su me djelići Detroita koje sam tog puta otkrila na izvjesni način povezivali s dalekom domovinom. Naime, tom je prilikom trebalo obaviti neke rezervacije u maloj privatnoj putničkoj agenciji koju vodi jedan naš čovjek i koja organizira *charter* letove za Jugoslaviju. Budući da se agencija nalazila u slavenskom dijelu Detroita, našla sam se u jednoj sasvim drugačijoj sredini: na “etničkom otoku” gdje je uočljivo živahno kretanje pješaka pločnikom, a natpisi nad trgovina-

ma i restoranim najčešće su poljski, makedonski ili hrvatskosrpski. S jedne strane, to je još uvijek po svemu bio Detroit i Amerika, određen tipovima kuća i trgovina, širokim ulicama i mnoštvom velikih automobila posve domaće (tj. michiganske) proizvodnje, šarenilom tipične konfekcijske odjeće i ritmom kretanja. S druge strane, tu su trgovine na čijim se policama mogu naći "Radenska", šljivovica i "Kraš" bomboni, tu su slastičarnice i mesnice u kojima se prodavači i kupci pogađaju na poljskom, "balkanski" restorani čiji gosti stižu automobilom, ali se iz njih iskrcavaju isto tako sredovječne gospođe u sintetičkim hlače-kompletima svih boja, kao i mladež u platforma-cipelama i bakice u tamnim dugačkim suknjama, ubrađene u crne marame... Taj čudesno novi sklop poznatih elemenata ostavio je na mene snažan dojam. Hamtramck je, saznao sam, grad u gradu, i to doslovno: ne samo što mu nje-govo slavensko stanovništvo (pretežno poljsko) daje specifičan kulturni pečat nego zaista uživa i administrativnu autonomiju i ima svoje organe vlasti.

Nešto tužniji bio je doživljaj Grčke četvrti. Prijatelji iz Ann Arbor-a poveli su me na večeru u Greektown da bi mi pokazali kako nedaleko od nas živi komadić Balkana. Zbog prethodnog posjeta Hamtramcku možda su moja očekivanja bila nešto predimenzionirana – uglavnom, kada smo stigli, ustanovila sam da se Greektown sastoji od jedne jedine uličice u koju je naganjano nekoliko restorana i trgovina. Iako su restorani blještavi i poznati i privlače goste gotovo isključivo izvana (iz predgrađa ili susjednih gradića), nemoguće je bilo izbjegći tužan osjećaj propadanja. Nekada je Grčka četvrt bila veća, ali kako se nalazi u samom centru grada, danas se našla usred slama koji vlada nastojji, ne baš s mnogo uspjeha, sanirati i revitalizirati. Osjećaj tuge smjenjivao se s toplinom pri pogledu na ulične klupe i starce na njima što možda dremljivo sanjaju o plavetnilu mora i bjelini otoka kod kuće, pri pogledu na bureke i zeljanice u izlogu male pekare, na masline i suhe smokve u izlogu trgovine. Dvije kavane u uličici, u koje sam zavirila samo s vrata, bile su "tradicionalno tipične": goli zidovi na kojima je samo poneka serijska slika atenske akropole, klasični šank, obični drveni stolci i stolovi bez stolnjaka, dim i partija karata i – samo muškarci. Od ulice ih odvajaju zaprašena stakla i isto takve zavjese, a unutra još se govori samo grčki, još traje "etnički život". U tim sam se trenucima čudila osjećajima koji su se budili u meni samoj i koje sam također mogla promatrati etnološki: iako ne znam ni rijeći grčkog, iako nisam nikada bila u Grčkoj i iako mi kod kuće na pamet ne bi palo da se kulturno identificiram s Grcima, ovdje se probudio snažan osjećaj blisko-sti, srodnosti. Kao što sam u Hamtramcku prestala biti Hrvaticom, a postala

Slavenka, tako sam ovdje bila Balkanka. Janjetinu, masline, sarme u vinovoj lozi i burek doživljavala sam kao "moje" i listajući po jelovniku jednog od restorana osjećala sam se ponosnom što sam mogla objasnit i preporučiti ta jela svojim američkim kolegama. A kad je netko od njih prokomentirao realističnost slike što je visjela na jednom od zidova s "Niti jedno more ne može biti tako plavo", autoritativno sam odgovorila da je ono upravo tako plavo, a pritom sam bila svjesna da ne govorim o Jadranu, nego o Mediteranu općenito. Sličan uzbudljiv osjećaj "proširenja kulturnog identiteta" doživjela sam i prilikom posjeta Eastern Marketu – velikoj polunatkrivenoj tržnici voća i povrća. Tu je također sve bilo poznato, a opet neobično i novo jer se bezbroj poznatih detalja slilo u novu tvorevinu. Većinu prodavača čine Talijani, dok su Bugari također značajna grupa. Oko same tržnice su brojne prodavonice mesa, orijentalnih začina, žitarica, sušenog voća i slatkoviša – pravi raj što poznatog što nepoznatog, u kojem me je ono poznato toliko dirnulo da sam se počela osjećati levantinkom.

Sve u svemu, nakon nekoliko posjeta Detroitu razvila se u meni predodžba o tom gradu koja se nije bitno izmijenila čak ni za vrijeme života u njemu, a ni kasnije. Ostala je duboka impresija o gradu-bolesniku koji, poput nekog kraćera nakon vulkanske eksplozije, zjapi crninom i mrtvilom u svom središtu, dok zelenilo na njegovim rubovima sve življe buja životom. Centrifugalna sila je osnovni zakon tog urbanog vulkana – sve se i fizički i psihički orientira prema van, bilo da se radi o dnevnom ritmu kretanja, bilo o dugogodišnjim težnjama stanovnika koji sigurnost egzistencije i životni uspjeh poistovjećuju s bijegom u suburbiju, u "svolu kućicu-svoju slobodicu".²²

Povijest Detroita počinje 1701. godine kada je Antoine de Lamothe Cadillac podigao utvrdu Pontchartrain na nazužem dijelu rijeke Detroit (Tijesnac) koja spaja jezera St. Clair i Erie. Poduzetni Francuz nije ostao samo kod trgovine krvnom, nego je već 1707. osnovao koloniju i pojednim obiteljima počeo dijeliti zemlju u okolini utvrde, uzduž rijeke. Te prve

22 Od sredine sedamdesetih godina zapažaju se neke promjene u tom pogledu, ne samo u izgledu gradova nego i u odnosu prema njima, odnosno u vrijednosnoj orijentaciji mlađe generacije Amerikanaca. Američka vlast ulaze velike napore da se obnove i ponovno ožive napušteni urbani centri. U Detroitu je izgrađen tzv. Renaissance centar (Renaissance Center), a zapaža se i povratak većih robnih kuća u središte grada. Među mladim ljudima sve češće se javlja ideja da se društveniji, kulturno bogatiji i raznovrsniji načini života mogu ostvariti u urbanoj sredini, a ne između svoja četiri zida u suburbiji. Energetska kriza koja prisiljava ljudе na štednju i sve veću upotrebu javnog prijevoza vjerojatno također pridonosi promjenama u koncepciji idealnog života. Ipak, proces povratka gradovima nije još uhvatio tako duboke korijene i široke razmjere kao pedesetih i šezdesetih godina proces bijega iz gradova, pa se još ne može suditi o održanju i budućnosti tog trenda.

farme imale su oblik vrpce jer su užom stranom završavale na obali rijeke, a duljom stranom protezale su se u još divlju unutrašnjost. Prva polovina 18. stoljeća bila je, međutim, vrlo nemirna u tim krajevima jer se kolonijalni rat između Francuske i Engleske nije smirio sve do 1760. godine. Po završetku rata Englezi su zauzeli utvrdu Pontchartrain, a i u naselju engleski kolonisti uskoro postaju većina. Godine 1769. naselje je bilo nekoliko mjeseci pod opsadom indijanske vojske koju je vodio Pontiac, poglavica plemena Ottawa. U britansko-francuskom ratu on je bio na strani Francuske i nikako se nije mogao pomiriti s njezinim porazom. Nedugo zatim izbio je englesko-američki rat za neovisnost. No, iako je on završio povoljno za novostvoreni savez američkih država, Englezi su se uporno održavali u michiganskom području sve do 1796. godine. Napuštanje trgovackih postaja na južnim obalama Velikih jezera bilo je za Imperiju značajan ekonomski gubitak i zato su s time odugovlačili koliko su mogli. Kada su napokon ipak napustili okolicu Detroita, formiran je okrug Wayne koji se još i danas tako zove, iako su mu administrativne granice drugačije. Godine 1802. Detroit je dobio gradski status i organizaciju, a tri godine kasnije postao je sjedište Michiganskog Teritorija. Iste ga je godine uništio požar, no nije trebalo dugo da se oporavi od tog udarca. Stanovništvo, uglavnom engleskog i francuskog porijekla, stalno se povećavalo. Ambiciozna vlada Michiganskog Teritorija odlučila je utemeljiti vlastitu ustanovu visokoškolskog obrazovanja. U tu svrhu kupljen je 1817. godine kompleks zemljišta osamdesetak kilometara zapadno od Detroita i započeta je gradnja michiganskog sveučilišta.²³ Ispočetka je to naravno bila ustanova samo za mladiće iz uglednijih obitelji. Tek 1870. godine primljene su prve žene-studenti.

Za razvoj Detroita značajna godina bila je 1825. kada je otvoren kanal Erie, začetak velikog vodenog puta kojim se danas može s istočnih obala prodrijeti daleko na zapad, sve do Dulutha.²⁴ Važnost Detroita kao luke po-

23 Po uzoru na slične elitne institucije u Engleskoj, najstarije zgrade Sveučilišta gradene su kamenom, u neogotičkom stilu. Lokacija gradnje nazvana je Ann Arbor. Samo zemljište bilo je za smještan iznos otkupljeno od indijanskih plemena Chippewa, Ottawa i Pottawatomii. Po jednoj klauzuli ugovora, djeca iz tih plemena imala bi pravo na besplatno školovanje na Sveučilištu. Međutim, trebalo je oko 150 godina da se potomci tih plemena zaželete koristiti svojim pravom i tada su bili – odbijeni. Današnja uprava Sveučilišta odriče im njihovo pravo. Još uvijek traje parnica između indijanskih advokata i sveučilišne uprave. Indijancima u toj parnici pomažu i studenti, među kojima naročito poslijediplomski studenti antropologije i neki profesori. Sakupljaju novčane priloge za sudske troškove, organiziraju predavanja i filmove za studente i prodaju plakate na kojima se objašnjava o čemu se radi. Sličnih sporova i akcija antropologa ima danas po čitavim Sjedinjenim Američkim Državama.

24 Velika jezera smatraju se tako bitnom karakteristikom Michigana da je zadržan stari indijanski naziv tog područja kao službeni: "Michi-Gummee" na jeziku indijanskih starosjedioča znači "velika voda".

stala je izuzetna – danas je to najprometnija luka Velikih jezera. Kroz detroitsku rijeku svakih šest minuta prođe jedan brod. Četrdesetih godina razvila se drvna industrija pa je detroitska luka bila otpremni centar za njezine proizvode. Osim toga, veliki vodeni put olakšao je prodor kolonista-imigranata s istočnih obala u unutrašnjost zemlje. Godine 1835. Michigan je već imao toliko stanovnika da se mogla utemeljiti država, a dvije godine kasnije primljen je u Savez kao dvadeset šesta “zvjezdica”. U to vrijeme otvorena je i cesta Detroit-Chicago sa stalnim transportnim vezama.

U periodu između 1840. i 1880. godine Ameriku je zapljušnuo prvi val massovne emigracije iz Europe u kojoj su većinu činili Irci, Nijemci, Skandinavci i, naravno, još uvijek Englezi. U to vrijeme stanovništvo Srednjeg zapada, pa tako i Michigana i Detroita naglo raste. Drugi val useljenika stigao je osamdesetih i naročito u prvim desetljećima dvadesetog stoljeća. Ovog puta to su većinom bili Talijani te Židovi i Slaveni iz centralne, istočne i južne Europe. Tako su već 1920. godine Poljaci bili najveća imigrantska grupa u Detroitu. I židovsko stanovništvo imalo je “svoje” dijelove grada, no možda se najbrže penjalo na ljestvici društvenog uspjeha i selilo u suburbije.

Koncem 19. i početkom 20. stoljeća započeo je treći val migracija, ovaj put unutar samih Sjedinjenih Američkih Država (budući da je vlada ograničila useljavanje stranaca poslije Prvog svjetskog rata). Bila je to migracija crnaca iz južnih ruralnih krajeva u industrijske gradove sjevera. Tako je, primjerice, 1910. godine od ukupnog stanovništva Detroita (465,766) samo 1.2% bilo crnaca (tj. 5,741), dok je stranih imigranata bilo 33.6%. Sljedećih 40.4% bili su “Amerikanci prve generacije”, odnosno djeca prvih imigranata (prema Chudacoff 1975 i Bensman i Vidich 1975). Već dvadesetih godina crno stanovništvo Detroita poraslo je na 120 tisuća, a koncem desetljeća grad je premašio milijun stanovnika. Nedugo zatim započinje obrnuta tendencija: stanovništvo samog grada opada, a rastu predgrađa, odnosno metropolitan-sko područje. Chudacoff (1975: 246, tabla 5) uspoređuje sljedeće podatke za 1940. i 1970. godinu:

	Detroit	od toga crno stanovništvo	metro-područje
1940:	1.623,452	149,119	2.377,329
1970:	1.511,482	660,428	4.199,931

Danas crnci čine otprilike polovinu stanovništva Detroita, s time da su koncentrirani u centralnim dijelovima grada, dok bijelci žive na rubovima ili u elitnom području uz obale jezera St. Clair.

Što je omogućilo ovaj fenomenalno brz razvoj od vojne utvrde, trgovačke postaje i prometnog čvorišta do petog grada po veličini u Sjedinjenim Američkim Državama?

U prvoj fazi razvoja grada sigurno je to bio zgodan prometni položaj i razvoj drvene i metalne industrije. Pravi bum nastao je međutim tek koncem 19. i početkom 20. stoljeća kada se Detroit pretvorio u "automobilski" grad, što je i do danas ostao. Prvi automobil, doduše strane proizvodnje, pojavio se na detroitskim ulicama još 1896. godine. Tri godine kasnije R. E. Olds sagradio je prvu tvornicu automobila u gradu. Revoluciju u proizvodnji automobila uveo je Henry Ford 1908. godine kada je proizveo mnogo jeftinija kola, tzv. model T – prvi automobil s tekuće trake. Ambiciozni Ford uvratio je sebi u glavu da automobil nije nikakav luksuz i da mora biti dovoljno jeftin da ga svaka obitelj može imati. Nije trebalo dugo da mu se ideja ostvari i da njegov izum iz temelja promijeni američki način života, izgled gradova, pa čak i cijelih geografskih područja. Između 1920. i 1930. godine broj automobila popeo se s 8 na 23 milijuna (odnosno svaki peti Amerikanac bio je vlasnik automobila!). Poslije Drugog svjetskog rata, u periodu između 1945. i 1950., broj automobilskih registracija skočio je s 25 na 40 milijuna! Detroit je doslovce "postavio naciju na četiri kotača". Sam grad razvijao se u potpunoj ovisnosti o automobilskoj industriji i "automobilskoj aristokraciji": tridesetih godina građen je sustav autocesta, *highwaya* i *expresswaya*, a i gradske su arterije proširene i produžene da bi mogle izdržati gusti automobilski promet. Napuštena je ideja o gradnji podzemne gradske željeznice, a postojeća željeznička mreža je zapuštena. Godine 1929. sagrađen je most "Ambasador" preko detroitske rijeke koji spaja Detroit s gradom Windsorom u Kanadi, a samo godinu dana kasnije otvoren je i tunel ispod rijeke. Tvornice automobila i prateća industrija širile su se i u manje gradove oko Detroita, te po čitavom Michiganu, da bi konačno proizvodnja automobila postala dominantna industrijska grana čitave države. Nije zato za čuđenje da se energetska kriza u jesen 1973. godine i tijekom 1974. najviše osjetila upravo u Michiganu i da je Detroit imao najvišu stopu nezaposlenih u SAD-u.

Automobili i užurbana gradnja autocesta omogućili su naglu ekspanziju predgrađa. Područja koja su još donedavno bila izletišta i ljetnikovci, postala

su stalno boravište prvo najbogatijih, a kasnije i srednje imućnih. Između 1920. i 1930. godine populacija predgrađa Detroita je učetverostručena. Uz obalu jezera St. Clair nastala su predgrađa Grosse Pointe, Grosse Pointe Farms i Grosse Pointe Woods koja se ubrajaju među najbogatije u čitavim Sjedinjenim Američkim Državama. U njima, naravno, živi automobilska aristokracija. Po cenzusu iz 1920. godine, većina Amerikanaca živjela je u gradovima. Cenzus iz 1970. otkriva da sada većina živi u predgrađima: od 200 milijuna Amerikanaca, 64 milijuna je u gradovima, a 76 u suburbiji (Chudacoff 1975: 238). Izgradnja predgrađa doživjela je svoj vrhunac četrdesetih i pedesetih godina.

Propast grada, a procvat predgrađa dvije su suprotne pojave koje su usko povezane jer predgrađa velikim dijelom cvatu upravo na račun sve siromašnjeg, sve očajnijeg središta – *downtowna*. Za imućnijim stanovništвом srednje i više klase počeli su iz grada “bježati” i trgovina, servisi, pristojni restorani, ukratko sve djelatnosti čije profite osigurava “boljestojeća” klijentela. Tako su naročito poslije Drugog svjetskog rata počeli nicati trgovački centri u suburbiji, tj. *shopping malls*. Podignuti takoreći nasred livade, okruženi ogromnim parkiralištima (jer automobil je jedini način kako se do njih može stići), ti sklopopi trgovina, servisa, restorana i kinodvorana – često pod jednim krovom – postali su predmet natjecanja i ponosa širom nacije. Tko ima ljepši, tko ima veći, čije su trgovine elegantnije... Kupovati u takvom *shopping* centru, a ne u oronulom trgovачkom centru u gradu do kojeg mogu stići i pješaci, postala je stvar društvenog statusa.

Još gora po privrednu snagu grada je pojava da neke kompanije sele svoju upravu, pa čak i pojedine pogone u predgrađa kako bi bili bliže mjestu gdje šefovi stanuju i kako bi se uprava kompanije nalazila u reprezentativnoj okolini. Za grad to znači gubitak važnog dijela poreza i prihoda. Drugim riječima, dok još uvijek većina radnika živi u gradu, porezi i drugi vidovi viška njihova rada slijevaju se u predgrađa. Klasne razlike postaju gotovo geografske. U vezi s time Chudacoff kaže:

Automatizacija i suvremeni način transporta omogućili su mnogim kompanijama da napuste velike gradove gdje je zemljište skupo, radna snaga buntovna, a porezi visoki. Osim toga, vječna potraga za kućicom iz snova odvukla je mnoge obitelji iz srednje i više klase iz grada u predgrađa. Napušteni gradovi suočili su se s problemima koji su ih uvijek mučili – siromaštvo, kriminal, zagađenost, nezaposlenost, socijalne napetosti – samo što je sada više nego ikada ranije to stanje

ovisno o tvornicama koje fizički propadaju i dohocima koji ne rastu tako brzo kao potrebe. (Chudacoff 1975: 237)²⁵

Suburbije istovremeno postaju sve više samodovoljne. Stanovnik elitnog predgrađa Detroita nema nikakve potrebe da ide u grad jer su svi sadržaji svakodnevnog života preseljeni u njegovu blizinu: trgovine, klubovi, kuće njegovih prijatelja. Čak mu je i posao u blizini, naročito ako se u automobilskoj hijerarhiji nalazi bliže vrhu. U većini “običnijih” predgrađa, doduše, zamjetljiv je masovan pokret automobila prema gradu ujutro, kada se kreće na posao i opet nazad prema predgrađima u vrijeme poslijepodnevnog *rush houra*. U Bensmanovu i Vidichevu zborniku opisan je susret s jednim stanovnikom elitnog Grosse Pointea, iz kojeg donosim ulomak:

“Detroit osjeća da je jedinstven”, rekao je gospodin Alger u ugodno namještenoj biblioteci svoje velike kuće od crvene cigle pokrivene bršljanom. “Ako on ne funkcioniра, zastaje čitava privreda. Mi smo vodeći industrijski grad u zemlji – kičma ekonomije Sjedinjenih Država.” Ali to ne znači da on i njegovi prijatelji uopće odlaze u centar Detroita. (Bensman i Vidich 1975: 66)²⁶

Na istom mjestu govori se dalje da stanovnici tog područja nisu mogli smisliti ni jedan razlog za posjet drugim, manje bogatim predgrađima kad su zapitani odlaze li tamo. “Svi žive ovdje” (tj. svi njima interesantni ljudi) pa nije čudno da će možda prije otići u Europu ili New York nego vidjeti neki drugi dio Detroita. Sin već spomenutog gospodina Algera čak je izjavio da se Grosse Pointe uvelike odlikuje endogamijom, jer je normalno da će mladić oženiti djevojku iz kruga ljudi koje najbolje poznaje.

Dakle, ono što u svemu tome najviše zapanjuje jest da se velegrad ustvari sastoji od mnoštva malih, samodovoljnih, provincijalnih “gradića” unutar kojih je stanovništvo socijalno i etnički vrlo homogeno.

Daljnji faktor koji komplikira društveni aspekt odnosa grad-predgrađe je činjenica da je nakon Drugog svjetskog rata podjela dobila i rasno obilježje: crnci su u gradu, bijelci izvan njega. Prema cenzusu iz 1970. godine, samo 5% crnog stanovništva Sjedinjenih Američkih Država stanovalo je u suburbiji, iako je tri četvrtine od ukupnog crnog stanovništva SAD-a urbano. Za sjever taj je postotak još veći – 93%! (Chudacoff 1975: 247). Dok se geta bijelih

25 Prijevod O. S.

26 Prijevod O. S.

doseljenika obično raseljavaju nakon jedne do dvije generacije, crna geta ne nestaju – ona se šire. Kako se crne obitelji nastoje pomaknuti iz siromašnog centra prema predgrađima, tako bijelci bježe... Sličnu sudbinu dijele s njima još samo Portorikanci, Meksikanci i Indijanci koji žive zatvoreni u svojim vlastitim getima, *barriosima* i rezervatima. Rasna diskriminacija je tako duboko usaćena u mentalitet prosječnog bijelog Amerikanca da to koriste i trgovci nekretninama. Ako se jedna crna obitelj doseli u mirnu, dodata posve "bijelu" uličicu neke suburbije, nastaje nemir među starijim stanovnicima. Njihova ulica gubi na ugledu, ali ne samo to: vrijednost njihovih zemljišta i kuća pada na tržištu! Znači, treba imovinu prodati dok se još za nju može dobiti dobar novac i bježati dalje. Špekulantи kupuju njihove kuće i zatim ih za skupe pare prodaju ambicioznim crnim obiteljima koje žrtvuju sve što mogu da bi se na ljestvici društvenog ugleda popele bar na "pristojan" nivo. Kako se špekulant-sko "dizanje uzbune" odvijalo u McKennyju bit će kasnije opisano.

Nadalje, zakonima o izgledu pojedinih zona predgrađa (kvaliteta kuća, karakter "biznisa" i sl.), etablirano bijelo stanovništvo sprječava crnce, čikanose, Indijance i siromašne slojeve uopće da sudjeluju u suburbanom egzodusu koji je za njih same postao najkarakterističnije životno iskustvo. Potonji ostaju vezani za grad i geta u kojima su životni uvjeti sve lošiji, a oni sve više frustrirani. Da bi cinizam bio veći, crncima je bilo predbačeno da su sami krivi za svoje siromaštvo. Pod utjecajem koncepta kulture siromaštva o kojem sam već govorila, Daniel P. Moynihan je 1965. godine podnio izvještaj Ministarstvu rada u kojem je ustvrdio da su nejednakosti i siromaštvo posljedica nestabilnosti crnih obitelji. Svoju tvrdnju temeljio je uglavnom na statističkim podacima. Izvještaj je izazvao buru negodovanja ne samo među onima o kojima je bila riječ nego i među bijelim liberalnim intelektualcima, posebno znanstvenicima i humanistima.

Ljeta u periodu između 1965. i 1968. godine poznata su kao "vruća ljeta". Dugogodišnja borba za građanska prava i ekonomsku jednakost, sve gore stanje u slamovima, reakcije bijelaca na zakon o "miješanim" školama, ubojstvo Martina Luthera Kinga pa i drugi razlozi, kao npr. Vijetnamski rat, doveli su do takve psihoze među urbanim crnim stanovništvom da su se i male iskre nekog lokalnog incidenta mogle pretvoriti u pravu vatru bunda. Frustracija se pretvorila u tragediju kada su po velikim gradovima buknuli požari, kada su u očajničkoj zaslijepljenosti crnci počeli uništavati sami sebe, paliti vlastiti krov nad glavom, pljačkati vlastitog susjeda. Malo je bijelaca koji su osjetili

išta više od straha za vrijeme tih događaja, dok su crnci nakon sukoba s policijom u Detroitskoj pobuni 1967. godine imali "većinu" u žalosnoj bilanci od 43 mrtva i dvije tisuće ranjenih. A o materijalnoj šteti da se ne i govori. Detroitska Dvanaesta ulica, živahni crnački trgovачki kvart (nekada židovski), praktički je nakon pobune i paleža sravnjena sa zemljom. Još ljeta 1975. godine mogla su se vidjeti zgarišta, zgrade crne od vatre s daskama ili naporanstvo rupama umjesto prozora, kao i prostori na kojima su buldožeri raščistili ruševine, ali na kojima ništa nije bilo ponovno sagrađeno. Sve je to, naravno, usred grada. Predgrađa su ostala netaknuta.

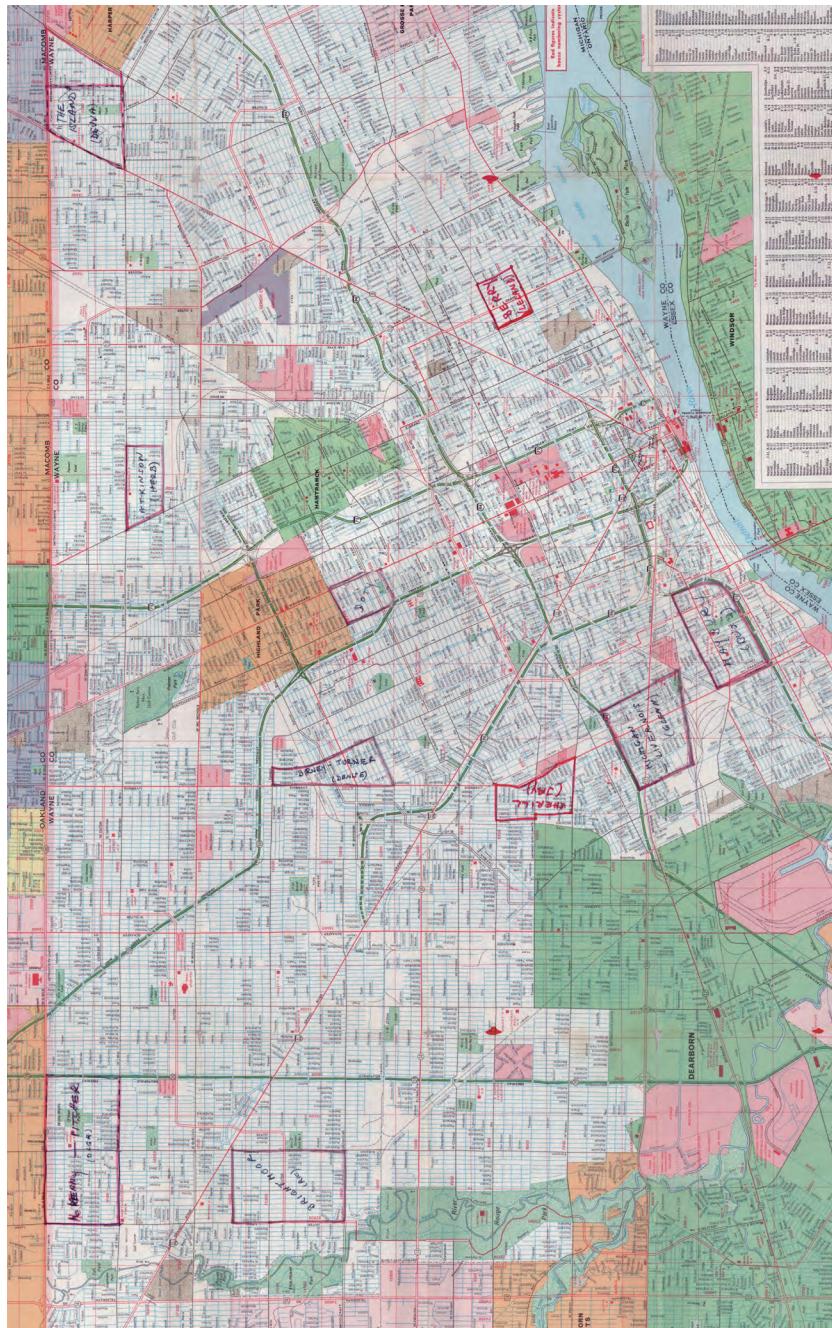
Godina 1967. je već odavno prošla, ali uspomene na nju još su vidljive. Dapače, svakog sparnog detroitskog ljeta prijetnja od pobune čini se da poprima realne dimenzije. Tako je i ljeta 1975. izbio incident, nekoliko kilometara istočnije od "mog" McKennyja, koji se vrlo lako mogao rasplamsati u pobunu širih razmjera. Počelo je naivno, kao obična čarka između bijelog vlasnika jednog *buffeta* (tj. "bara" u domaćem žargonu) i nekoliko polupijanih crnih mladića. Kada je vlasnik i zapucao (ništa čudno u toj zemlji gdje svatko može lako doći do oružja), nastala je gužva, umiješalo se i susjedstvo, započelo je nabacivanje bocama, te čak prevrtanje i paljenje automobila. Izgred se širio kao pošast. Mnogi od mladića što su u dugoj ljetnoj večeri "visjeli" besposleно na ulicama vjerojatno nisu ni znali kako i zašto je incident započeo kad su se aktivno uključili u gužvu. Iako je policija reagirala brzo i posebne jedinice uvježbane za takve situacije stigle na poprište, ipak to nije bilo dovoljno brzo da bi se spriječila smrt posve nevine žrtve. Vraćajući se uvečer sa svog dugo-godišnjeg napornog posla perača kazana u tvornici čokolade, jedan poljski imigrant zaustavio je svoj automobil pred semaforom na obližnjem križanju. Pojma nije imao što se događa iza ugla. Pobjesnjela ga je gomila ugledala i u tom je trenutku bilo dovoljno to što mu je koža svijetla. Izvukli su ga iz automobila i pretukli na smrt. Danova su novine donosile članke o nesretnom čovjeku koji je bio preživio Hitlerov koncentracijski logor, koji je ostavio svoju domovinu i mukotrpno se prilagodavao životu u novom kraju, koji je živio u kućici nedaleko od McKennyja i pripadao poljskoj crkvi u susjedstvu i koji je nakon svega tako tragično završio. Teško da bi on ili njegovi ubojice (među kojima je bilo i maloljetnika) mogli objasniti dublje društvene uzroke ovakvih suludihih erupcija. Tragično je da u jednom frenetičnom trenutku sljepila oni koji su na socijalnom dnu počinju uništavati sami sebe.

U okviru vladinih planova o obnovi velikih gradova nastojalo se zadnjih godina pomoći i Detroitu. Raščišćeni su neki slamovi i počela gradnja novih

stambenih blokova u samom centru. Problem je, međutim, da su takvi novosagrađeni stanovi preskupi za one koji su dotad stanovali u slamovima, a bogatije je teško privući da žive u maloj obnovljenoj oazi usred pustoši. Da bi grad mogao ozdraviti, trebala bi mu transfuzija u prvom redu na ekonomskom planu. No većina je Amerikanaca danas skeptična u odnosu na svoje gradove i, iako će se svi složiti da treba nešto učiniti, teško da će se bilo tko iz srednje klase odlučiti preseliti se natrag u grad. Privatni kapital, odnosno predstavnici michiganske automobilske industrije pokušali su pred nekoliko godina poboljšati prodaju automobila u samom Detroitu. Investirali su gotovo sto milijuna dolara u otvaranje novih prodavaonica, s crnim poslovođama i vlasnicima, na lokacijama koje su napustili bijelci. Rezultat je bio slab – kompanije su morale zaključiti da čak ni crnci ne mogu uspješno poslovati u gradu (Bensman i Vidich 1975: 32).

Jedan drugi veliki projekt financiran privatnim kapitalom je “Renesansni centar”, u koji je uloženo otprilike 500 milijuna dolara. Riječ je o nekoliko novih zgrada-tornjeva smještenih u srcu Detroita, uz obalu rijeke, u kojima će se nalaziti poslovni prostori, stanovi i hotel. Oni bi trebali uliti novi život *downtownu* i stimulirati njegov daljnji razvoj. No, kako to kaže Chudacoff (1975: 266), još će se vidjeti hoće li centar donijeti prihode izglađnjeloj gradskoj komunalnoj strukturi (engl. *municipal services*) i dati mogućnost stanovanja i zaposlenja crnačkoj većini u gradu.

Osim opisanih pokušaja spašavanja postoje i obrnute tendencije. Periferni dijelovi grada, u kojima bijelo stanovništvo još uvijek dominira, sve glasnije protestiraju protiv aljkavosti gradske uprave, odnosno slabih komunalnih usluga koje dobivaju u zamjenu za visoke poreze. Nezadovoljstvo je u jednoj sjeverozapadnoj četvrti doseglo takve razmjere da se ljeta 1975. počelo po novinama otvoreno pisati o mogućnosti odcjepljenja od grada i proglašenja nezavisne urbane cjeline s vlastitom upravom. “Secesija” nije bila provedena, ali je afera daleko odjeknula. Sve je to, također, povezano s osjećajem nepovjerenja prema gradonačelniku Youngu, koji je prvi crni gradonačelnik u povijesti Detroita. Godine 1974. bio je izabran s vrlo malom većinom i od samog je početka bio spremam na kompromise kako bi osigurao suradnju svih dijelova grada. Položaj je ipak dosta nezahvalan i često se dešavalo da je umjesto kooperacije nailazio na nepovjerenje i kod crnih i kod bijelih stanovnika. Neke bijele četvrti čak su bile pokrenule akciju za njegov opoziv.

Prilog 4. Gradsko područje Detroita (bijela površina na karti) i njegovih 10 istraživanih područja. Izvor: Boron, 1974.

Na prethodnoj je stranici plan Detroita koji prikazuje njegov karakterističan izgled. Centar grada smješten je uz obalu detroitske rijeke, u dnu avenije Woodward. Iz centra, koji za američke pojmove i nije velik, zrakasto se šire glavne arterije grada prema sjeveroistoku i sjeverozapadu (ravne crvene crte na karti). Avenije su glavni nosioci lokalnog prometa i najvažniji trgovački pojasevi. U sam grad vodi, međutim, i nekoliko autocesta koje su na karti označene zelenim krivudavim linijama (Lodge Freeway, Fisher Freeway, Southfield Freeway, Chrysler Freeway, Ford Freeway itd.). Te su autoceste nositelji gustog prometa iz predgrađa i u predgrađa u jutarnjim i poslijepodnevnim satima. Građene su netom nakon Drugog svjetskog rata i stoga su mlađe od zrakastih avenija – čija je gradnja započela tridesetih godina, u vrijeme automobilskog buma. U razmaku od otprilike jedne milje, paralelno s rijekom, raspoređene su glavne gradske ulice koje su vertikalno ispresjecane ulicama u istom razmaku. Tako se dobiva tlocrt šahovske ploče kod kojeg svaka “kockica” ima površinu od otprilike jedne kvadratne milje. Unutar tog kvadrata nalazi se splet malih rezidencijalnih ulica koje su na ovom planu jedva vidljive. Avenija Woodward dijeli čitav grad na zapadnu i istočnu stranu (engl. *west side, east side*). Na karti je označen položaj Pitcher-McKennyja i ostalih devet istraživanih dijelova grada. Da bi čitatelj dobio osjećaj za udaljenosti, napominjem da mi je od McKennyja do centra grada na rijeci trebao jedan sat vožnje lokalnim autobusom, odnosno 45 minuta brzim autobusom. Vožnja automobilom po jednoj od autocesta trajala je oko pola sata.

Na kraju ovog kratkog prikaza Detroita donosim i nekoliko podataka iz knjige Edwarda C. Banfielda (1965). Podaci su iz šezdesetih godina, dakle prilično stari. Međutim, kako oni u nekoliko brojaka daju sažet, ali dobar profil grada, odlučila sam ih ipak navesti.

Stanovništvo	1 670 000
Promjena naseljenosti (1950–1960)	-10%
Stanovništvo inozemnog porijekla	32%
Etničke grupe (bez crnaca)	Česi, Irci, Poljaci, Nizozemci, Talijani
Prosjek godina školovanosti	10
Prosječni godišnji prihod obitelji	6.069 dolara
Privredna djelatnost	industrija
Obitelji s godišnjim prihodom do 3.000 dolara (statistička kategorija siromašnih)	19%
Obitelji s prihodom iznad 10.000 dolara (statistička kategorija imućnih)	18%

5.

“UVLAČENJE POD KOŽU” VELIKOG GRADA

Selidba u Detroit zbila se takoreći navrat-nanos. Početkom svibnja završio je u Ann Arboru proljetni semestar, trebalo je proći završne ispite i predati nekoliko seminarskih radova, srediti administrativne poslove, a pripreme za Detroit bile su tek još jedna stavka na popisu. Nije bilo ni dana vremena za odmor, čak smo se i pakirali u zadnji čas, uglavnom noću. Ni za strahovanje nije bilo vremena, iako moj suprug Milan i ja nismo točno mogli znati što nas u Detroitu očekuje. Kad smo konačno utrpali svoje stvari u prijateljičin automobil i krenuli, nismo znali ni gdje ćemo se iskrcati – naime, još nismo imali stana. U tim užurbanim trenucima bilo je i ponešto žaljenja za sigurnošću annarborske “intelektualne oaze”. Istini za volju, moram priznati da nam je trebalo neko vrijeme da se od nje psihički odvojimo i svladamo želju da pobegnemo iz Detroita nakon nekoliko dana boravka u toj sredini. “Odljepljivanje”, dakle, nije prošlo bez teškoća.

Tih sam dana redovno vodila svoj dnevnik. Kako mi se iz sadašnje vremenske perspektive čini da on mnogo kazuje o načinu na koji se etnolog saživljuje sa sredinom koju će proučavati (u prvim danima to je saživljavanje isto toliko osobno koliko i profesionalno), donosim na idućim stranicama neke dijelove dnevnika. Osim sadržajem, on i oblikom ukazuje na proces saživljavanja: u početku je opširniji, a kasnije sve “tanji”; ispočetka je pisan na hrvatskom jeziku, s tu i tamo ubačenom nekom engleskom riječju, no postupno se broj engleskih riječi povećava, dok na koncu nije kompletno pisan na engleskom jeziku. Toga sam bila posve nesvjesna sve dok nakon određenog vremenskog perioda nisam ponovno pročitala svoj dnevnik. Ulomci koje donosim ozivljavaju atmosferu užurbanosti, uzbuđenja, opreza, neprestane spremnosti na “otkrića”, zapažanje detalja koji su mi se kasnije činili “nevažnim”, bojazni i (ne)raspoloženja kao reakcije na pojedine novosti – ukratko,

sve ono što je "ispalo" s kartica službenih podataka, a što mi se s današnje točke gledišta čini vrlo važnim u metodološkom i pedagoškom smislu. Iz tog su razloga na tekstu dnevnika vršeni samo minimalni ispravci, ali su zato do-dana objašnjenja.

Ponedjeljak, 5. svibnja

S Danom smo se poslijepodne Milan i ja dovezli u naš budući kvart. Prvi je utisak bio utješan. Dvije velike *busy* ulice – 7 Mile i 8 Mile – zatim jedna koja je također glavnija prometnica (Lahser), te na istočnoj strani prekrasan zeleni bulevar Evergreen, čine granice "mog" područja. Između toga su male ulice s obiteljskim kućicama, lijepo održavane, sa zelenim travnatim površinama i mnogo cvijeća. Sve u svemu: izgleda pitomo.²⁷ Međutim, kada smo se počeli raspitivati za stan, stvari su prestale izgledati tako ružičaste. U Biltmore re apartments kao i u nekoliko ostalih stambenih kompleksa rekli su nam da je najkraći *lease*²⁸ na godinu dana. Preostalo je da tražimo *private housing*.²⁹ Na uglu ulica Lahser i 7 Mile, odmah preko puta Biltmore apts., ugledala sam zgradu YMCA-a³⁰ i sjetila se da bih ondje mogla upitati za kakvu privremenu sobu. Međutim, ispostavilo se da oni imaju samo sportske prostore i aktivnosti. Dok sam se raspitivala o tome, prišao mi je neki čovjek i pitao me može li mi pomoći (!). On je upravo izlazio iz sportske dvorane ili bazena. Objasnila sam mu o čemu se radi i on je važnim glasom izjavio da će "make a couple of phone calls".³¹ Vratio se nakon nekoliko minuta i rekao Dani da slijedi njegov automobil (sve u kratkim rečenicama od po dvije riječi i s komičnim paternalističkim izrazom a la Godfather).³² Obišli smo nekoliko kuća, manje-više bezuspješno, i to južnije od 7 Mile, ali ne jako daleko. Tada sam primijetila da su ljudi mnogo nepovjerljiviji nego u Ann Arboru. Dugo treba čekati da otvore vrata, prvo se pomiču zavjese na prozorima da vide tko je dolje na ulici itd. Zaboravila sam reći da sam u YMCA-u srela još jednog Frankova* prijatelja (to je, kako sam malo kasnije saznala, bilo ime našeg vodiča) koji mi je isprva

27 S obzirom na dojmove iz prethodnih posjeta centru grada i na standardna mišljenja o Detroitu koja se mogu čuti u Ann Arboru, očito sam očekivala mnogo gore.

28 Ugovor o iznajmljivanju koji se sklapa s vlasnikom stana (u ovom slučaju privatna kompanija).

29 Smještaj u obiteljskoj kući, odnosno "iznajmljivanje" u našem smislu riječi.

30 YMCA je kratica za Young Man Christian Alliance, odnosno Kršćanski savez mladića. Ta organizacija po čitavim Sjedinjenim Američkim Državama drži pansione (posebno za žene, posebno za muškarce) po pri-stupačnim cijenama. Također imaju i sportske centre. Koriste ih uglavnom mladi ljudi, bez obzira na vjersku pripadnost ili uvjerenja.

31 Obaviti nekoliko telefonskih poziva.

32 Kao Kum (aluzija na poznati film).

ponudio svoj prazni kancelarijski prostor milju i pol južnije od 7 Mile. To, naravno, nije moglo doći u obzir. On me je, međutim, odmah počeo ispitivati kakav će biti moj način rada, hoću li "kucati ljudima na vrata i postavljati nezgodna pitanja" i sl. Objasnila sam mu da je moj rad prvenstveno u tome da se uključim aktivno u život ovog djelića grada, u različite društvene aktivnosti i, naravno, ničim nisam spomenula *irregular economy*.³³ Ukratko, rekla sam mu, "željela bih živjeti na isti način kao i stanovnici McKennyja". Na to mi je on odgovorio da ako želim živjeti isto kao i oni, moram, u prvom redu, "*carry a gun*".³⁴ Nije baš bilo ugodno to čuti, pogotovo jer mi se učinilo da je ovo područje prošječno "bolji" dio Detroita u smislu kriminala i sigurnosti.

S Frankom* (koji je inače talijanskog porijekla) smo pogledali i jedan stan u podrumu kuće izvjesne gospode Stormy kojoj je prezime Obradović*. Stan mi se nije svidio, ali tako sam saznala da ondje ima i *jugovića* (ne prva generacija, doduše). Naposljetku smo se rastali od Franka* jer je bilo već dosta kasno; on je obećao da će se nastaviti raspitivati za stan tako da ću se, kada dođemo u četvrtak, već moći negdje useliti.

Vratila sam se u Ann Arbor u dosta optimističnom raspoloženju, iako mi je, iskreno govoreći, malo žao napustiti "*my little, sheltered, intellectual oasis of A*".³⁵

NB. Frank* sa svima koje smo sreli ima osoban odnos! SOCIAL NETWORKS!³⁶

Četvrtak, 8. svibnja

Ovaj je dan stvarno bio ludnica! Do dva sata u noći Milan i ja smo pakirali stvari, ujutro sam još skoknula u Graduate Library da ispraznim svoj *locker*³⁷ i u Mickov³⁸ ured da se zahvalim za preporuku, ali ga nažalost nisam našla, vjerojatno je već otputovao u Kolumbiju.

³³ U prvoj fazi rada nisam kao predmet istraživanja spominjala neregularnu ekonomiju jer bi to izazvalo nepovjerenje i odbojnost.

³⁴ Nosit revolver.

³⁵ Moju malu, zaštićenu, intelektualnu oazu Ann Arbora.

³⁶ Društvene mreže.

³⁷ Knjižnica za postdiplomande je ustvari glavna sveučilišna biblioteka. U njoj studenti mogu iznajmiti pretinac s ključem za knjige kako ih ne bi svakodnevno nakon učenja morali nositi kući. Isto tako, mogu dobiti kabine za individualno učenje i pisanje ako to žele.

³⁸ Među američkim je studentima uobičajeno da svoje profesore nazivaju i oslovljavaju imenom.

U Detroit smo krenuli oko podne, Hall nas je vozio sa svojim *station wagonom*.³⁹ Stigli smo u Frankov* ured oko pola tri i saznali da ga momentalno nema. Njegov se omanji, prljav, nimalo reprezentativan ured nalazi na križanju dviju glavnih prometnica što čine granice McKennyja. Djeluje stvarno “etnički”: po zidovima vise kolaži od stakla i slike u ulju (Madona, gola djevojka i sl.); na ne baš čistom ogledalu zalijepljena je novčanica od 5 dolara(?); na telefonu “vise” dva čovjeka, očito radnika kojima se nimalo ne žuri, obavljaju privatne razgovore i djeluju “etnički”⁴⁰ (ali bez akcenta), a pred ulazom u malu zgradu je veliko, neuređeno dvorište s razgranatom trešnjom u cvatu. Hall se sav ušutio, ne znam je li zabrinut nad našom sudbinom u nekoliko idućih mjeseci. Konačno, pojavljuje se Frank* i, izgleda, malo mu je neugodno što smo vidjeli kako izgleda njegov *business*. Izjavljuje nešto o veličini *Frank's Company*, naravno u sarkastičnom tonu. Kaže da je našao stan za nas, ali od 1. lipnja i to je, ispostavilo se trenutak kasnije, mali stan u istoj zgradici, odmah do ureda, naravno, njegov. Nismo ga uspjeli vidjeti iznutra jer sadašnji stanari nisu bili kod kuće, ali u meni se odmah probudila neka nelagoda. Prvo radi neuređenosti dvorišta i blizine benzinske postaje koja je stalno puna automobila pa sigurno nema mnogo mira ni danju ni noću. Drugo, živjeti u istoj kući gdje je Frankov* ured i faktično u njegovu stanu značilo bi možda biti previše blisko povezan s čovjekom koji doduše dobro poznaje *community*, ali ne znam točno kakvi su njegovi odnosi sa svima i nije li on možda pripadnik neke specifične grupe ili *businessa*. Ne bih željela, u očima drugih stanovnika, biti usko povezana s Frankom*. Mnogo radije bih živjela na “neutralnom terenu” i upotrijebila Franka* kao kazivača. Izgleda da bi on zaista mogao biti koristan. U automobilu, dok smo slijedeći Franka* tražili motel u koji bi mogli *dump our stuff*⁴¹ dok ne nađemo stan, Frank* se počeo raspitivati o projektu, tj. što zapravo želim znati, kako ću raditi itd. Odmah se ponudio da mi bude “profesor” i da mi kaže sve što me zanima. Hall se kasnije složio sa mnom da Frank* može biti dobar kazivač, ali da trebam biti oprezna u vezi onoga što budem pitala. Zasad sam zaista oprezna, nikom ništa otvoreno ne govorim o tome kakav je cilj i predmet istraživanja. Nadam se da ću tijekom rada moći sve više razvijati povjerenje.

39 Automobil tipa karavan.

40 U Sjedinjenim Američkim Državama *ethnics* su imigranti koji još nisu asimilirani u dominantni način života i u čijem se ponašanju, govoru ili odjeći to može primijetiti. *Ethnics* također mogu biti useljenici iz ruralnih krajeva SAD-a, kao što je nerazvijeno područje oko južnih planina Appalachianskog lanca.

41 Izbaciti naše stvari.

S Frankom* smo obišli nekoliko motela i odlučili se za Mayflower, u blizini bulevara Telegraph i Grand River. Taj je bio nešto jeftiniji (57 dolara za dvo-krevetnu sobu za tjedan dana). Međutim, doista je daleko od "mog" područja – dobrih pola sata hoda. Kod sebe nisam imala nikakvog novca, ali je žena na recepciji bila stvarno izvanredno ljubazna (pogotovo za američke pojmove gdje vrijedi "*business je business*") i dozvolila nam da platimo idući dan.

Hall, Milan i ja smo iskrcali sve stvari u sobu (koja je stvarno mala) i odmah otišli u Greektown na ručak, a nakon toga su mene odvezli na Wayne State.⁴² Milan i Hall su otišli u Ann Arbor, a ja na prvi sastanak naše grupe u Detroitu. Stigla sam prva. Ostali su se pojavili malo pomalo, svi u nekom desperativnom raspoloženju – većina još nije našla stan i nije se pomirila s perspektivom života u Detroitu. Devva je predložila da kontaktiram njezina bratića koji je upravo iznajmio stan u Biltmore apts.(!) Vratila sam se u Ann Arbor s Rickom. Bill⁴³ je obećao da će sutra, u petak, otići u moj kvart i pomoći mi naći stan.

Nedjelja, 11. svibnja

Petak i subota u Ann Arboru su brzo prošli: sunčani, topli dani, festival eksperimentalnih studentskih kazališta (Nada K. je došla iz New Yorka), sjedeljke kod Dominick'sa. Pomalo me hvatala sjeta što je sve gotovo, što je semestar tako brzo prošao, što su mnoge stvari ostale neriješene u zraku. Ali to je tako – vlak kreće dalje svojom brzinom, trebam uskladiti svoj tempo s njegovim što bolje mogu.

U nedjelju u podne Milan i ja smo uzeli autobus za Detroit, stigli u *downtown* (centar) i pronašli bus koji ide do 7 Mile (nažalost, bio je to lokalni autobus koji je vozio jedan sat do Grand Rivera i Lahsera gdje smo sišli). Ne znam više koliko nam je vremena trebalo da doklipsamo do Mayflowera (koja simbolika!)⁴⁴ s torbama u ruci, ali znam da je bilo mučno. Platili smo sobu, istuširali se i krenuli prema "mojem kvartu" na večeru. Jeli smo špagete i sendviče u Pizza Hutu u ulici 7 Mile, malo istočnije od Telegrapha. Poslije toga smo šetali sve do križanja 7 Mile i Evergreena, razgledavajući što sve ima od trgovina na toj prometnici. Izgleda da imamo sve što trebamo, nećemo morati hodati daleko u kupovinu. *Businessa* ima dosta, ali sam primijetila i

42 Sveučilište Wayne State u centru Detroita.

43 Moj mentor.

44 Mayflower je ime broda kojim su prvi engleski doseljenici stigli u Ameriku.

mnogo praznih lokala koji se prodaju ili iznajmljuju. Znači li to da se *business* negdje seli?

Izgleda da je naš kvart još uvijek pretežito bijel, iako je Frank* govorio o čak 40% crnaca. Mislim da on pretjeruje. Bill, koji je pogledao moj kvart u petak, misli da ih je maksimalno 20%. Osim toga, raspršeni su, ne primjećuje se ništa poput mini-geta. Još moram dobro razgledati unutrašnjost kvarta, ulicu po ulicu. Zato će mi svakako trebati bicikl, možda ćemo čak kupiti dva (kasnije ih je lako prodati u Ann Arboru). Oko osam uvečer posjetili smo Devvina bratića i odlučili da živimo s njime; stan je dosta prostorn, ima dvije spavaće sobe i dnevni boravak. Dijelit ćemo troškove na tri dijela, Milan i ja ćemo pokrивati dvije trećine. Drago mi je da ćemo živjeti u Biltmore apts. – dosta su dobro održavani, a YMCA sa svojim sportskim kapacitetima i National Bank of Detroit su odmah preko puta. Jedva čekam da iselim iz skučene motelske sobe pretrpane našim stvarima.

Ponedjeljak, 12. svibnja

Ustali smo dosta kasno i otišli na *lunch*⁴⁵ u jedan restoran na 7 Mile. Opet smo hodali pola sata po beskrajnoj, dosadnoj aveniji po kojoj neprestano teče rijeka automobila. Stvarno je teško održavati kontakt sa "svojim kvar-tom" kad treba tako daleko hodati do njega. Jedva čekam da se preselimo! Nakon ručka otišla sam u YMCA i saznala da je članstvo jako skupo jer ne može biti kraće nego na godinu dana. Možda ćemo iskoristiti Franka*, koji je počasni doživotni član YMCA-a, da nam pokuša urediti članstvo za kraći period. Osim toga, preko jednog njegova prijatelja možda ćemo moći kupiti jeftinije bicikle. Odmah se počinjem koristiti sistemom "usluga-za-uslugu". Samo ne znam što ću ponuditi Franku* zauzvrat. Možda da ga pozovem na večeru ili *lunch*?

Nakon toga smo otišli u banku i ja sam ustanovila da nemam sa sobom osobnu iskaznicu. Slijedila je trka u Mayflower i natrag (točno sat brzog hoda). Otvorila sam štedni račun, a nakon toga svratili smo preko puta u Biltmore apts. i platili Arthuru stan unaprijed. Dogovorili smo se da će nam pomoći da se uselimo u srijedu poslijepodne. Nakon toga smo otišli u Pizza Hut na večeru. Opet špageti za Milana i topli sendvič za mene. Jesti vani dosta košta pa smo odlučili kupiti kruh i sir i večerati i doručkovati u motelskoj sobi.

45 Podnevni obrok koji je manjeg obima od našeg prosječnog ručka.

Čitav dan curila je dosadna kiša i moje su se crne cipele od silnog hodanja raspale. Moram pod hitno kupiti nekakve cipele.

Na 7 Mile, između Telegrapha i sljedeće zapadne avenije, nalazi se veliki lunapark. Tu se, pred ulazom, sakuplja uvijek grupa crne djece i mlađih. Jedan mladić nas je zaustavio i pitao za javnu govornicu. Objasnili smo mu da smo se tek doselili ovamo i da nemamo pojma. Djelovali su ljubazno. Zaključili smo da ljudi u Detroitu i nisu tako strašni – može se komunicirati s njima. Upoznali smo se i sa starom ženom koja nam je prva susjeda u Biltmore apts. i koja živi sama. I ona je možda zgodna osoba preko koje se može prodrijeti u *community*. Vidjet ćemo.

Pogledala sam program YMCA-a: imaju različite *family activities* i *meetings*.⁴⁶ I to bi mogao biti jedan kanal komunikacije.

Dobila sam mapu Detroita i ispisala sve ulice u mom kvartu. Sada trebam locirati crkve, škole i druge institucije i razgovarati s njihovim predstavnicima.

Četvrtak, 15. svibnja

Čitav dan proveli smo u raspakiravanju stvari i pospremanju tek useljenog stana. Ipak, budući da sam na jednoj kući u susjedstvu vidjela znak *yard-sale*, otišli smo Milan i ja pogledati što tamo ima. Na travnjaku ispred kuće bile su izložene svakakve starudije: namještaj, dječja odjeća, alati, stari bicikli. Na svakom "artiklu" bio je papirić s cijenom, uglavnom dosta niskom. Žena koja je priređivala "rasprodaju" bila je ljubazna i razgovorljiva. Rekla nam je da kuću prodaje i odlazi u *suburbs* jer za njezinu djecu "nije ovdje više sigurno". Ona ih ne bi dala u osnovnu školu McKenny jer je ova, kako je rekla, 80% crna. Radije ih zasad šalje u *parochial school*.⁴⁷ Hm.

Kupila sam od nje složivu policu za knjige koja će mi dobro doći u novom stanu i sobni ventilator koji je bio pokvaren, ali je Milan mislio da ga može dotjerati. Kasnije se pokazao nepopravljivim. Inače, upozorili su nas na detroitske pasje ljetne vrućine u kojima se vlažnost zraka može popeti i na 90%. Čak i da nas nisu upozorili, sigurno bi nas već sadašnje zagušljive svibanjske temperature upozorile da će ljetno biti mučno i da je uputno što prije se naoružati rashladnim uređajima. Čudna neka klima. Tek u travnju smo se

⁴⁶ Aktivnosti u kojima sudjeluje cijela obitelj i sastanci.

⁴⁷ Crkvena škola.

oslobodili duge zime, a onda odmah ujurili u ljeto. Proljeće kao da je ispalо iz redoslijeda ili se odvijalo na *fast forward*.⁴⁸

Petak, 16. svibnja

S obzirom na to da Devva treba doći na *dinner*,⁴⁹ otišla sam kupiti meso u Scandinavian Food Center na 7 Mile. Čovjek koji vodi prodavnicu je Velšanin, ali se smatra Skandinavcem. Kaže da je skandinavska zajednica nekada bila mnogo veća u ovom području (najviše Švedani i Finci, a bliski njima Nizozemci i Velšani), ali su se već odselili u predgrađa i vraćaju se u njegovu trgovinu samo da bi kupili skandinavske specijalitete. U trgovini se mogu naći uglavnom razne vrste sjevernoeropskih sireva, kobasica, zatim švedski *flat-bread*⁵⁰ i krekeri, te konzerve raznih vrsta riba. Sve je naravno iz uvoza i prilično je skupo.

Poslije večere odvezli smo se Devva, Arthur, Milan i ja u bogato židovsko predgrađe Southfield gdje sada žive Arthurovi roditelji (nekada su stanovali u McKennyju). U tamošnjoj velikoj školi održavan je *art festival*⁵¹ na kojem su osim slika izložene skulpture, kojekakve rukotvorine, grnčarija, tkanja i sl. Bilo je zaista mnogo lijepog, ali bilo je i kiča. Jednom i drugom zajedničke su bile visoke cijene.

Poslije *art festivala* vratili smo se u McKenny i odlučili pogledati kakvih barova ima na aveniji 7 Mile. Naime, Rick⁵² je "zarazio" čitav tim idejom o važnosti barova. U "njegovu" području barovi su izgleda glavni centri društvenog života i komunikacija, imaju redovnu klijentelu i svaki bar osebujan stil. Kako стоји ствар с McKennyjem? Otišli smo najprije u Pinball Wizard, salon fliper-mašina kako se to kod nas kaže, iz kojeg je treštala muzika, ali u kojem se toče samo pivo i bezalkoholna pića. Publika su bili bijeli tinejdžeri (osim dvojice crnih mladića s njima u društvu), oba spola. Ni po čemu se to mjesto nije moglo smatrati karakterističnim ili drugačijim od sličnih lokala u gradu, ili čak Ann Arboru.

48 Tehnička naprava na magnetofonu ili filmskoj kamери koja omogućuje da se traka velikom brzinom namotava prema naprijed.

49 Glavni američki obrok, jede se oko šest sati poslijepodne.

50 Vrlo tanki, lisnati kruh (pogača).

51 Izložba.

52 Kolega iz istraživačke grupe čiji je kvart s južne strane bio najbliži McKennyju.

Sljedeći bar, Blue Grass, po svom naslovu možda aludira na neku "etničnost", ali odmah smo se u to razuvjerili. Naime, taj bar također nema posebnog stila: dugi šank, televizija u uglu, stolovi uza zid s klupicama koje su okrenute jedna drugoj leđima kao u starim putničkim vagonima. Publika: srednje i starije dobi, oba spola. Nismo se dugo zadržali jer nam nije bilo interesantno.

Subota, 17. svibnja

S Devvom sam obišla nekoliko *yard-sales* i prošetala po svom *neighborhoodu*.⁵³ U jednoj smo kući sreli stariju ženu koja je govorila jakim akcentom i rekla nam da je iz Bavarske. Živi u McKennyju već 22 godine, nema djece. Vrlo se prijateljski ponašala. Prije toga smo bile na još dvije *yard-sales* i na jednoj od njih sam kupila bicikl. Djevojka koja mi ga je prodala izgledala je kao da ne spada u to susjedstvo: odjevena u traperice i *peasant-look* bluzu⁵⁴ nalikovala je na annarborske studentice, a ne na gospode iz ovdašnjih obiteljskih kućica. Osim toga, rekla mi je da kuću dijeli s prijateljicom kojoj je ustvari pripadao bicikl i koja sada odlazi jer se udaje. To mi je također bilo čudno budući da, koliko sam dosad primijetila, obiteljske kućice u McKennyju nastanjuju uglavnom obitelji ili stariji bračni parovi. Da dvije djevojke dijele neki stan više je studentski aranžman koji sliči na Ann Arbor, ali nikako ne na ovaj skoro suburban dio Detroita. U zgradi Biltmore apts. mi smo jedini stanari s neobičnim sastavom: bračni par + prijatelj, što izaziva radoznalost naših susjeda.

Devva i ja smo posjetile još jednu *yard-sale* na kojoj su dvije djevojke prodavale različite stvari ("ispraznile smo pola podruma", rekle su) da bi pomogle iseliti svoje *in-laws*.⁵⁵ Većina tih prodaja povezana je izgleda sa selidbama ili s proljetnim čišćenjem kuće. Na jednoj od prodaja primijetila sam da nekoliko žena zajednički prodaje stvari iz nekoliko kuća.

U ulici B. vidjele smo troje mlađih ljudi kako uređuju vrt neke kuće. Imali su sa sobom mali kamion, bez oznake firme, pretrpan raznim alatom i strojevima. To je izgledalo kao neki *small-business*,⁵⁶ ali ih nismo upitale što rade.

53 Kvart, susjedstvo.

54 Bluza "seljačkog" stila.

55 Rođaci po ženidbi, najčešće svekar i svekrvu ili tast i punica.

56 Mala firma, poduzeće.

Ponovno sam razgovarala s čovjekom koji vodi Scandinavian Food Center. On me upozorio da malu trgovinu pored njega vodi jedan Makedonac. Otišla sam s Devvom u taj *party store*⁵⁷ i upoznala se s vlasnikom. On je porijeklom iz okolice Bitole, iz sela koje je danas na grčkoj strani. Kao i njegov sin, još uvijek posjećuje rođbinu u starom zavičaju gotovo svakog ljeta. U Detroitu odlaze u pravoslavnu crkvu sv. Kirila u kojoj se sakupljaju Makedonci i Grci. Makedonaca uopće u Detroitu ima mnogo – možda je to najveća kolonija u Sjedinjenim Američkim Državama. Njihova imigracija još uvijek traje.

Uvečer smo Milan i ja otišli s Danom, Billom i Ivankom na *Macedonian ball* u sklopu kojega je upriličen i izbor za *Miss Macedonia*. Svečanost se (uz dosta skupe ulaznice) održavala u dvorani poznatoj kao Serbian Hall. Nalazi se uz srpsku pravoslavnu crkvu na istočnoj strani Detroita, meni posve nepoznatoj. Bilo je mnogo ljudi, svirala je samo naša muzika (najviše makedonska narodna), a u žuboru riječi oko sebe razabirala sam sve moguće kombinacije engleskog i makedonskog jezika, katkada upravo komično ispremiješane. Bilo je i mnogo mladih koji su govorili engleski bez akcenta, koji su bili moderno obučeni, ali ne i nemarno (što je slučaj s njihovim vršnjacima u studentskim kampusima) i koji su s temperamentom i radošću izvodili kola i pjesme Makedonije. I sve to onako neformalno, gurajući se i plešući između stolova, s Coca-Colom ili kakvom drugom *soda-pop* flašom u rukama. Mogao se jesti čevap, burek i slično, ali – skupo! Čitava je priredba bila veliki *money-raiser*.⁵⁸ Glavna točka bila je biranje *Miss* koju je očekivala atraktivna nagrada: karta za *charter* let u Jugoslaviju i natrag. Dok se u jedan kut dvorane smjestio žiri za dugačkim stolom (sve muškarci srednje dobi kao iskusni mjerači ljepote, jasno), uzalud smo čekali da počne defile ljepotica u kupaćim kostimima. De-silo se nešto drugo, za mene posve novo i jedinstveno: na kružnom prostoru ispred stola sa žirijem sve djevojke-kandidatkinje morale su u kolo i zaplesati zajedno nekoliko tradicionalnih plesova! Dok je muzika svirala, a ljepotice plesale pristojno obučene, iz dvorane je stizalo bodrenje i navijanje muškog dijela publike. Pritom su rođaci i prijatelji izražavali potporu pripadnici vlastite grupe bez obzira (ili samo s negativnim obzirom) na kvalitete ostalih.

57 Manja trgovina hranom koja se specijalizira za prodaju pića i najnužnijih živežnih namirnica.

58 Priredba kojoj je cilj prikupljanje novca za određenu svrhu ili instituciju.

Žensko kolo (tako karakteristično za stari zavičaj) plesalo je još neko vrijeme, a sudci su mjerkali, sve dok konačno nije muzika utihnula i proglašena odluka žirija. Odluka je izazvala buru negodovanja svih onih koji su navijali za druge (a i naš je stol imao "svoju" kandidatkinju), ali i kod malobrojnih neutralnih koji na izabranoj nisu uočili nikakve "kvalitete" osim vrlo naglašene sramežljivosti i suzdržljivosti. Otac djevojke (!) zahvalio se žiriju na nagradi rekavši da će to njegovo kćeri omogućiti da posjeti bolesnu baku u Jugoslaviji. Vrlo brzo počele su se širiti zlobne primjedbe da je bolesna baka vjerojatno glavni razlog odluke žirija i da je vjerojatno tatica dobro "podmazao" tu njihovu ocjenu.

Zabava se ipak nastavila i dok je za mnoge prisutne izbor *Miss* možda značio lakrdiju, za mene je to bio vrlo zanimljiv događaj.

Prvi tjedni u McKennyju bili su najteži. Poslije je sve već bilo lakše. Upoznala sam ljude i oni mene, širila se mreža kontakata, dobivala sam sve više materijala i podataka. Trenuci napetosti i bojazni bili su sve rjeđi, iako ih je naravno uvijek bilo, a umjesto njih raslo je zadovoljstvo što mi ipak eto ide od ruke. Možda je najvažniji trenutak u tijeku čitavog istraživanja bio kada sam otkrila postojanje grupe POESAS⁵⁹ i postala njezin član. Naime, 22. svibnja pročitala sam u tjednim lokalnim novinama da će se sastati grupa stanovnika koja vodi akcije za održavanje McKennyja, posebno za revitaliziranje njegove trgovачke zone. 27. svibnja pojavila sam se na sastanku grupe u društvenoj prostoriji katoličke crkve sv. Gerarda, predstavila sam se i zamolila da prisustvujem sastanku i upoznam se s njihovim radom. Od tog dana bila sam u bliskoj vezi s nekolicinom "običnih" građana McKennyja (ali nešto "svjesnih"), kao i s nekoliko rukovoditelja lokalnih organizacija o kojima će još biti riječ. Pored toga, bila sam sretna što mi se pružila prilika da im konkretno pomognem u radu, što će također biti opisano. Na taj sam se način stvarno osjetila prihvaćenom od zajednice, imala sam grupu ljudi koji me poznaju i s kojima sam se čak mogla u određenim trenucima identificirati. Ukratko, upoznavanje s POESAS-om predstavljalо je onaj trenutak prodora u kojem se poljuljao odnos istraživač autsajder – McKenny.

59 POESAS je kratica za Preservation of Evergreen-Seven Mile Area Shopping, odnosno u prijevodu Očuvanje trgovачkog kvarta oko ulica Evergreen i 7 Mile.

Iako su se događaji odvijali uglavnom povoljno, bilo je i "nesretnih dana". Donosim bilješku iz dnevnika od 11. lipnja kao ilustraciju jednog takvog dana (pisana je već kompletno na engleskom pa je donosim u prijevodu).

Srijeda, 11. lipnja

Danas sam prešla preko ceste (7 Mile) da saznam nešto o Happy Hour Kindergardenu,⁶⁰ koji svakodnevno gledam s prozora našeg stana. Ušla sam kroz stražnja vrata zbog upute koja je visjela na prednjim. Jedna mlada odgajateljica pitala me što želim, a kad sam joj rekla, pozvala je ravnateljicu. Pojavila se starija plavokosa žena s antipatičnim izrazom na licu. Ponovila sam joj da bih željela nešto saznati o radu vrtića, ali me ona nije pozvala u svoj ured. To me začudilo jer mi se još ni u jednoj instituciji koju sam posjetila nije desilo da moram razgovarati stojeći na hodniku. Pokazala sam joj naravno svoje *letter of introduction*,⁶¹ ali ona nije bila nimalo impresionirana ni susretljiva. Jedino što sam mogla izvući je da je Kindergarten na tom mjestu već 12 godina. U jednom sam trenutku napravila pokret rukom da izvučem notes i zabilježim što mi je rekla – i to se pokazalo kao greška. Počela je vikati prilično neljubaznim rječnikom da ona nema vremena za mene, da ima drugog posla preko glave i slično. Pokušala sam je zamoliti da dogovorimo sastanak kada ona to bude mogla, ali je odviknula da nema nikada vremena i ako baš inzistiram da se možemo dogovoriti preko telefona. Tada mi je ipak bilo dosta pa sam se okrenula i izašla. Mlada odgajateljica je pošla za mnom da me isprati. Čini mi se da je osjećala sažaljenje prema meni. Upitala me znam li njihov telefonski broj, a ja sam odgovorila, kao da nju tješim, da je sve OK, i budući da živim preko puta mogu svratiti koji drugi put. Uuuuuuffffff!!!!

Očito to nije bio moj sretan dan. Nakon vrtića otišla sam do zgrade nekadašnje židovske škole u kojoj se sada nalazi vladina agencija za zapošljavanje. Ni tu nisam ništa saznala. Poslali su me na neku adresu u Redford Township. Krasno! Bilo je to vrijeme blizu pauze za *lunch* i možda su zbog toga bili ner vozni. Pokušat ću koji drugi put.

60 Vrtić Veseli sat.

61 To je bila potvrda da sam suradnik u projektu koji je organiziralo michigansko sveučilište (vidi prilog br. 5).

Tko god ima malo iskustva u etnološkom istraživanju, zna već vjerojatno za te situacije kada se pred antropologom nestrpljivo zalupe vrata, a on se osjeća kao trgovачki putnik zle sreće. Još i gore, jer on nema što ponuditi, nego od ljudi mora neprestano nešto tražiti. No s vremenom se na taj neugodan osjećaj ipak privikne, a odgovor na pitanje dat će mu koji drugi kazivač. Mnogo su gori oni "kiksevi" koji čitavo istraživanje dovedu u pitanje ili stave istraživača pred ozbiljne probleme. Meni se umalo takvo što dogodilo.

Jednog dana, krajem lipnja, htjela sam dozнати nešto više o stambenim kompleksima kojih je u McKennyju bilo samo nekoliko, a od toga je najveći, u jugoistočnom uglu područja, pripadao istoj privatnoj kompaniji kojoj i Biltmore apts. Da bih saznala broj stanara, njihov etnički i socijalni sastav, dominantnu životnu dob i sl., krenula sam u ured upravitelja. Nije ga bilo, no umjesto njega primala je stranke žena (vjerojatno njegova supruga) koja je valida s njime dijelila menadžerske dužnosti. Odmah nakon što sam ušla u tijesnu kancelariju, smještenu u maloj kućici pored jedne od stambenih zgrada, shvatila sam da sam izabrala pogrešan trenutak. Upravnica i jedna starija žena (s jakim ruskim akcentom) nadvikivale su se u vrlo dinamičnom "razgovoru": starica se tužila na svoju susjedu koja je nedisciplinirana i bučna stanarka, sumnjivog morala itd., a upraviteljica ju je podsjećala na činjenicu da su njezine pritužbe postale već kronična gnjavaž za upraviteljski par i da dotična stanarka i nije tako strašna.

Kada sam konačno došla na red, osjećala sam se vrlo neugodno, pogotovo kada sam primijetila da se bijes na licu žene ne stišava i da se njezin izraz neće transformirati u profesionalni *keep smiling*.⁶² U par brzih rečenica uspjela sam joj reći što me zanima i usput još i dodala da sam i ja njihov stanar u Biltmore apts. Žena je bila jako sumnjičava – zbog čega me sve to zanima – i zatražila nekakvu formalnu legitimaciju. To mi se ustvari nikada ranije nije desilo. Obično bih ljudima prva pružila moje *letter of introduction* što je bilo dovoljno da uzmu određeni stav, ali nikada nisu sami tražili da se legitimiram. Posegavši u džep shvatila sam u tom strašnom trenutku zbumjenosti da "pismo" nemam kod sebe, da sam ga zaboravila kod kuće. Ispričala sam se ženi, rekla da ću odmah biciklom "skoknuti" kući i vratiti se. Ali bilo je prekasno da bi se odagnale njezine sumnje. Pokretom revnosnog i spretnog činovnika otvorila je kartoteku i upitala koji li je ono broj mog stana. Ukrzo je pronašla odgovarajući

62 Profesionalni smiješak na koji sam već bila navikla u svim službenim razgovorima.

karton, ali na njemu nije bilo ni mojeg ni Milanova imena, samo Arthurovo! To je sad već bilo dovoljno da može bez rezerve namjestiti strog i bijesan izraz lica za koji je valjda vjerovala da joj najbolje stoji. Pokušala sam joj objasniti da smo kod useljenja Milan, Arthur i ja razgovarali s kućepaziteljem naše zgrade i da je on odobrio da dijelimo s Arthurom taj stan četiri mjeseca. Nisam sve do tog trenutka znala da to nije dovoljno i da smo nas dvoje zapravo "ilegalci". Sve se to žene nije uopće ticalo: što ja mislim, ne mogu oni dozvoljavati kojekakve *hippie* kombinacije po svojim stanovima, ovo je "pristojna kompanija", tu stanuju samo stariji bračni parovi i manje obitelji (i to samo bijele, kako sam utvrdila iz drugih izvora), ona će još razgovarati sa svojim mužem, ali već je sada posve jasno da ćemo morati smjesta iseliti...

Prilog 5. Informacija kojom se prilikom terenskog istraživanja kazivačima predstavljalo istraživača i projekt

Izašla sam iz ureda stisnuvši zube, ali kada sam sjela na bicikl nisam mogla suspregnuti suze od uvrede i potištenosti. Situacija je bila još komplikiranija zbog toga što je onaj kućepazitelj koji je bio ovdje kada smo se uselili napustio posao i stan i umjesto njega je došao drugi. Onaj prijašnji nije nam ostavio nikakvu pisano potvrdu da nam se dozvoljava živjeti u Biltmore apts. (a vjerojatno nije ni mogao izdati takvu potvrdu, sad mi je to bilo jasno). Novi kućepazitelj (jedan ogromni apalački *hillbilly*⁶³) imao je Arthura "na zubu" jer ga je ovaj bespoštедno progonio zbog neispravne kade u našoj kupaonici. Iako, kako je sam rekao, nije imao ništa protiv Milana i mene, prepostavljalasam da će jedva dočekati da se nekako osveti Arthuru, pa makar Milan i ja bili žrtvene ovce.

Iseliti u ovom trenutku značilo bi pravu katastrofu za moj rad. Pronaći stan za četiri mjeseca bilo je već nemoguće (kombinacija s Arthurom bila je čudo od sreće), a kamoli za dva preostala mjeseca. Sumnjam da bi nam netko iznajmio sobu i u obiteljskoj kući na tako kratak rok. Osim toga, tempo rada istraživačke grupe bio je vrlo intenzivan i tematski koordiniran pa bi traženje stana oduzelo toliko vremena da bih definitivnoispala iz tijeka. Bila sam zbog svega vrlo zabrinuta i napeta, štoviše, ljuta na sebe, jer da nisam tako glupo zaboravila svoje *letter of introduction* možda ne bi došlo do takvog ishoda. Kulminacija krize dosegnuta je poslijepodne istog dana kada mi je telefonirao upravitelj stambenog kompleksa i, potvrdivši prepostavku svoje žene, rekao da nas već sutra ne želi više vidjeti u stanu.

Nekako smo preživjeli do sutradan kada je, na sreću, bio redovni sastanak istraživačkog tima na Sveučilištu Wayne State. Ispričala sam čitavoj grupi i voditelju projekta što se desilo. Nastalo je opće zgražanje i raspravljanje o tome što bi se moglo učiniti, a ja sam osjetila veliko olakšanje što imam takvu podršku. Zaključeno je da o iseljenju nema ni govora, nego da treba službeno razgovarati s upraviteljem i zamoliti ga da promijeni odluku. Nakon toga je, koliko se sjećam, nekoliko dana trajalo igranje "skrivača" preko telefona na liniji Ann Arbor-Detroit. Kad god su htjeli razgovarati s upraviteljem, "njega nije bilo тамо". Čak je bio angažiran i odvjetnik. Vidjevši kakva je kampanja nastala, upravitelj se još više razbjesnio. Slao nam je kućepazitelja svaki dan da pita kad ćemo oticí, a sam je nekoliko puta telefonirao, vičući da moramo iseliti "do ponedjeljka". I Arthuru je zaprijetio otkazom (ali, naravno, prema ugovoru, on je imao mjesec dana otkaznog roka). Bilo je simptomatično u

63 Naziv za gorštak s planine Appalachian.

svemu tome da su prijetnje i komunikacija bile samo usmene, a nikada nije stiglo ništa u pisanom obliku. Pomalo sam se navikla živjeti s tom prijetnjom nad glavom i nastojala joj obraćati što manje pažnje.

Iduće srijede voditelju projekta pala je na pamet dobra ideja. Odlučio je o "mom slučaju" pisati svom prijatelju koji je *congressman* za naše područje Michigana i zamoliti ga da iz njegova ureda pošalju "molbu" mom upravitelju da omogući djevojci koja je strankinja i student postdiplomand na michiganskom sveučilištu da završi svoj istraživački rad; jer bila bi sramota da zbog jednog nesporazuma čitav projekt bude oštećen. Ideja je izgleda upalila. Nakon nekog vremena prestalo je uznenimiravanje iz upraviteljeva ureda i nastupilo zatišje. Očito su odlučili da nas toleriraju sve do konca kolovoza kada je projekt sigurno trebao biti gotov, ali nakon toga Arthur je dobio službeni otkaz i morao je potražiti drugi stan (na što je on već bio spremam).

U svemu tome najviše me je začudilo otkriće da sistem "po vezu", meni tako poznat iz vlastite kulturne sredine, funkcionira i ovdje. Naime, američka mi se birokracija uvijek dotad činila mnogo formalnijom (ali i efikasnijom) u organizacijskom pogledu od naše. Tek mi je ovo osobno iskustvo u kojem sam se "okoristila vezom", umjesto strpljivog, pionskog kretanja utvrđenim putem, otkrilo i drugu stranu medalje.

6.

PITCHER-MCKENNY: PROSTOR, VRIJEME I LJUDI

Veliki grad, koliko god se činio golem i jedinstven, živi ustvari kao hrpa manjih urbanih zajednica unutar kojih se odvija svakodnevni život ljudi i unutar kojih oni neposredno komuniciraju. Kada je takav grad heterogen socijalno i etnički, što je često slučaj s američkim gradovima, lokalne su zajednice prostorno definirane prema etničkim ili imovinskim karakteristikama. Pritom mogu postati tako izolirane (nema potrebe da se stanovnici kreću i po drugim dijelovima grada) da dobivaju gotovo provincijalan ugođaj. Već sam spomenula da je to vrlo tipično za Detroit. Bensman i Vidich tvrde u predgovoru svojeg zbornika (Bensman i Vidich 1975: 2–3) da se gradovi razvijaju i dalje, usprkos tome što ne organiziraju prostor na način koji bi odgovarao ljudskoj osobnosti, upravo zahvaljujući činjenici što se stvaraju te manje zajednice. One ispunjavaju osobne i psihološke potrebe svojih stanovnika kao što su nekad ranije vršile izolirane ruralne zajednice.

Naravno, urbane se zajednice po mnogočemu razlikuju od tradicionalnih ruralnih zajednica. U prvom redu, one su po svom karakteru dobrovoljne jer pojedinac može birati gdje će živjeti (pa makar taj izbor bio i ograničen klasom, rasom ili etnosom). U tradicionalnim zajednicama izbor nije uopće postojao, nego je čovjek najčešće i umro u selu u kojem se rodio. Nadalje, urbane zajednice najvećim dijelom nisu totalne zajednice unutar kojih bi se odvijali svi aspekti života njihovih stanovnika, kao što se to dešavalo u selu. One mogu biti samo stambene, a mogu također ujedinjavati ljudе koji i rade i žive zajedno (npr. u radničkim naseljima industrijske zone), pa čak i koji dijele isto porijeklo i potkulturu (naselja novih useljenika). Urbani kontekst pruža također mogućnost za razvoj zajednica posve novog oblika – primjerice takvih koje ujedinjuju ljudе na osnovi neke zajedničke vrijednosti, cilja ili profesije. One ne trebaju prostornu izoliranost. Vidich i Bensman spominju

također institucionalne zajednice koje se odlikuju tipičnim životnim stilom, kao djeće kolonije, starački domovi i naselja, studentski kampusi.

Trebalо bi još naglasiti činjenicu da u ruralnom društvu ne dolazi do razdvajanja fizičkog/prostornog nastanka i rasta zajednice od razvoja njezine društvene strukture. Oba su procesa istovremena. U gradu se, naprotiv, dešava da neko naselje već fizički postoji, da ljudi već žive u njemu, a da sve to ni po čemu nije zajednica. Konci unutarnje mreže tek se malo po malo isprepliću sve dok ne nastane zajednica u pravom smislu riječi. Međutim, ono što zabrinjava humaniste jest da se to ne mora uvijek desiti, da u gradskoj gomili ljudi mogu ostati sami.

PROSTOR

Kada sam započela istraživanje bilo je sasvim nepoznato je li McKenny samo administrativni školski okrug od jedne kvadratne milje ili je to možda već i zajednica sama po sebi. Pokazalo se ubrzo da granice koje smo povukli odgovaraju u velikoj mjeri granicama područja koje stanovnici sami osjećaju kao zajednicu, s izuzetkom istočne. Bulevar Evergreen stanovnici McKennyja ne doživljavaju kao granicu nego kao središnjicu, tj. aveniju koja ih povezuje sa susjednim istočnim školskim okrugom Pitcher. Na bulevaru je smještena gimnazija i nekoliko crkava u kojima se sastaju i kontaktiraju stanovnici obaju okruga. Sve lokalne neformalne organizacije djeluju također na području Pitcher-McKenny. Trgovački centar oko raskrsca Evergreena i 7 Mile privlači ljude koji stanuju i istočno i zapadno od tog bulevara, iako stanovnici Pitchera imaju još na raspolaganju trgovine u blizini 7 Mile i autoceste Southfield. Ukratko, područje istraživanja morala sam proširiti za još jednu kvadratnu milju na istok, kao što je vidljivo iz karte na sljedećoj stranici.

Tako sam dobila zajednicu Pitcher-McKenny, tj. u žargonu domaćih, *east side and west side*.⁶⁴ Mreža mojih osobnih kontakata bila je ipak mnogo gušća na "zapadnoj strani" gdje smo stanovali, ali sam pri obradi svake od tematskih cjelina uzimala uvijek u obzir "istočnu stranu".

Već sam spomenula da su ostali istraživači također morali mijenjati granice prvotnih područja da bi ona odgovarala stvarno integriranim cjelinama.

64 Istočna i zapadna strana.

Bilo je, međutim, slučajeva kada su morali ustanoviti da njihovo područje nema nikakvih unutarnjih determinanti, da je naprsto geografska jedinica (Thompson 1975). Srećom, to nikako nije bio slučaj u McKennyju, a ni u većini ostalih istraživanih područja, iako je stupanj kohezije varirao i bio najjači u siromašnim, etnički homogenim centralnogradskim četvrtima.

Pitcher-McKenny je, dakle, gradsko naselje površine oko dvije kvadratne milje, pretežno stambenog⁶⁵ karaktera, koje se nalazi na sjeverozapadnom rubu Detroita. Ovo "rubu" je doslovno: naime, njegova sjeverna granica – prometnica 8 Mile – predstavlja administrativnu granicu gradskog područja prema predgrađima. Štoviše, ona je ujedno granica dvaju kotara, Wayne i Oakland. To običnom promatraču nije uopće uočljivo s obzirom na to da ne postoje nikakvi znakovi da je to "kraj grada". Prijelaz je posve postupan: između živahnih automobilskih prometnica s nekoliko traka, stambene zone postaju sve zelenije, obiteljske kuće sve razmakinutije i elegantnije, pločnici za pješake nestaju kao i trgovačke zone u obliku ulica, a pojavljuju se samo skupine velikih trgovina ili *shopping centers* na križanjima glavnih prometnica. Tako se najednom nađemo u *suburbu*, a grad ostaje iza nas.

McKenny se i u psihološkom i u fizičkom smislu nalazi na rubu grada. Ograničen je s četiri prometnice od kojih dvije još uvijek imaju nizove trgovina u klasičnom smislu, ali unutar tog okvira nalaze se male uličice strogo stambenog karaktera u kojima nema ni jedne prodavonice, ni jednog jedinog bara ili restorana, čak ni jednog kioska za novine. Osim kuća za stanovanje tu su još samo škole, poneka manja crkva, te dom za djecu i starije (vidi kartu susjedstva Pitcher-McKenny). Ta četvrt još pripada gradu, ali pažnja kojom se dotjeruju obiteljske kućice, boje ograde, strastveno reže i zalijeva trava i uzbunjaju ukrasni grmovi na tratinama ispred kuća, rječito govore o tome da su oči stanovnika uprte prema suburbiji.

Sjeverno od McKennyja, s druge strane avenije 8 Mile, počinje jedno od najbogatijih predgrađa srednje klase – Southfield, s pretežno židovskim stanovništvom. Jedan dio stanovnika McKennyja preselio se onamo u procesu uspinjanja na društvenoj ljestvici, ali inače ne postoji aktivna povezanost s tim predgrađem. Isto tako ulica Lahser na zapadu i autocesta Southfield na istoku zaista predstavljaju granice lokalne zajednice s mrežom čestih neposrednih

65 U engleskom jeziku uvriježen je termin *residential area* koji označuje stambenu zonu koja se sastoji od obiteljskih kuća, a sve ostale građevine izostaju ili su sporednog značaja. Termin prevodim sa "stambena zona" iako kod nas on ima nešto drugačiji smisao; "rezidencijalno" bi, međutim, u našem jeziku imalo još udaljenije značenje.

kontakata. Jedini izuzetak je avenija 7 Mile na jugu, koja nije u potpunosti granica. Stanovnici Pitcher-McKennyja odlaze u područje južnije od te prometnice iz nekoliko razloga: radi kupovine u ulici 6 Mile (McNichols), zbog odlaska u crkve čiji su članovi, jer se neke dobrovoljne organizacije protežu i na to područje, a neke usko surađuju sa sličima iz tog kraja; osim toga, jer je tamo sjedište lokalne gradske administracije za čitav sjeverozapadni Detroit (kao i policijska postaja te još jedna gimnazija). Prema tome, može se odmah uočiti izvjesna suprotnost u karakteru McKennyja: mnogo toga ga povezuje s gradom i naročito u socijalnom smislu on je dio grada; s druge strane izgled kuća i stil života te aspiracije većine stanovnika približavaju ga suburbiji.

Ranije sam spomenula da Pitcher-McKenny pretežno sačinjavaju obiteljske kućice. Trgovine i ostali komercijalni objekti (banke, odvjetnički i posrednički uredi, benzinske postaje, restorani i sl.) ograničeni su na avenije 7 i 8 Mile (vidi kartu Pitcher-McKennyja). Lahser i Evergreen su ulice šireg značaja jer osim obiteljskih kuća sadrže nekoliko većih stambenih zgrada, neke institucije, i nosioci su tranzitnog saobraćaja. Southfield expressway je gradska autocesta koja je specijalizirana za brzi gradski i prigradski promet, pa za lokalna naselja nema nikakvog značaja osim što čini granicu, fizičku i socijalnu barijeru.

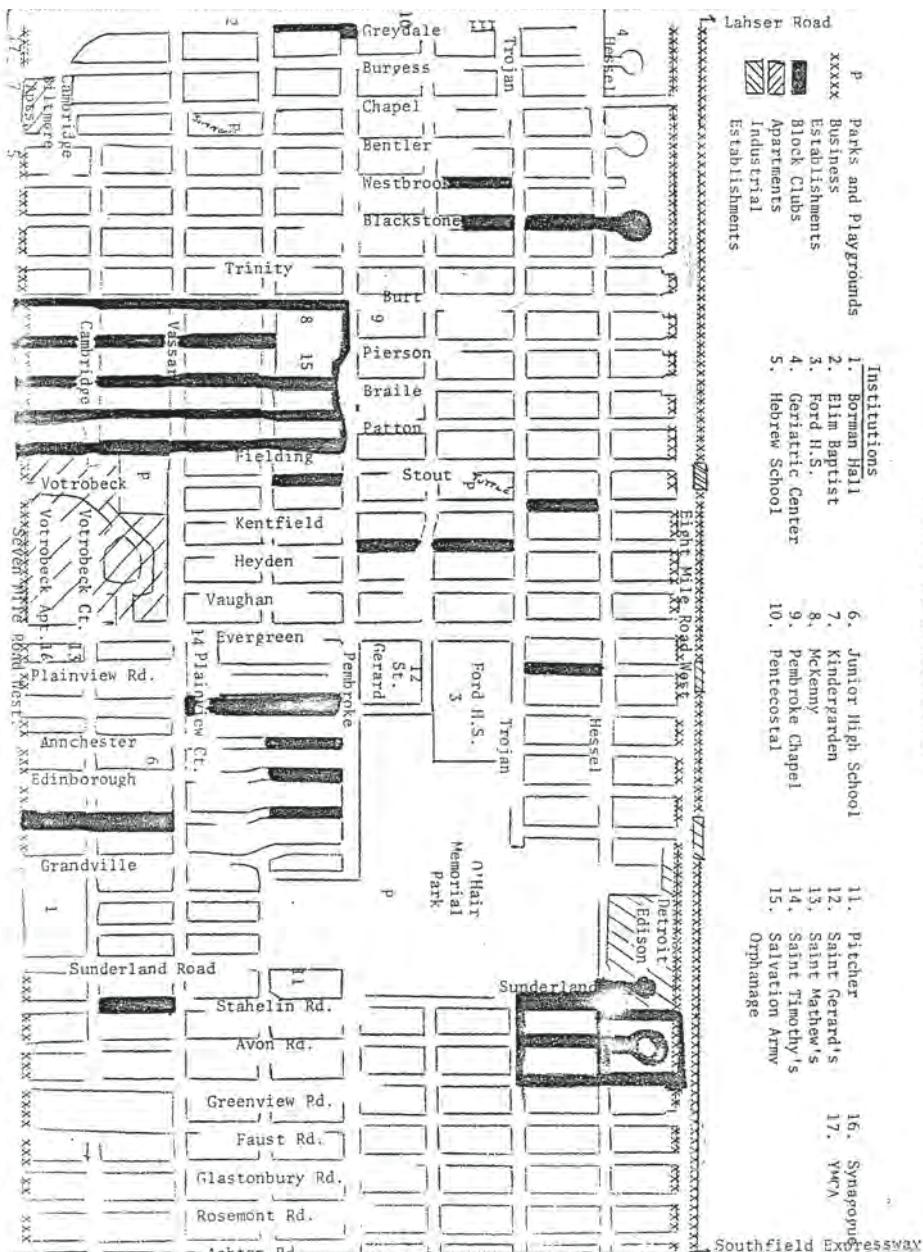
Avenije 7 i 8 Mile nisu istog karaktera i nemaju jednaku važnost za Pitcher-McKenny. 8 Mile je jedna od najvećih prometnica metropole za smjer istok-zapad te većina komercijalnih objekata na njoj nema lokalni karakter. Brojne benzinske postaje, servisi, banke, prodavaonice automobila i automobilskih dijelova, građevinskog materijala i sl. očito snabdijevaju kupce iz čitavog grada. Izuzetak je skupina velikih trgovina živežnim i raznim kućnim namirnicama na uglu ulica Lahser i 8 Mile, te na 8 Mile u blizini Evergreena gdje kupuju stanovnici sjevernih ulica Pitcher-McKennyja. To su trgovine koje pripadaju većim kompanijama i koje imaju isti naziv širom SAD-a (*chain stores*, kao npr. Farmer Jack's, Revco, A&P).⁶⁶ Pored tih supermarketa pojedini obrtnici otvorili su manje lokale (popravljaonice kućanskih aparata, kemijske čistionice, pekare) da bi se našli pri ruci kupcima. No takvih je na 8 Mile ipak malo. Posve suprotno tome, na aveniji 7 Mile dominiraju male obrtničke prodavonice koje okolnim naseljima nude niz različitih roba i usluga (praonice, TV servisi, željezarije, staklarije, mesnice, po-

66 Chain store je lanac trgovina, podružnica istog trgovackog poduzeća.

vrćarnice, trgovine živežnim namirnicama i pićem, odjećom, barovi itd.). Tu su također i odvjetnički uredi, privatne liječničke ordinacije, cvjećarnice... Supermarketi velikih kompanija koncentrirani su uz križanje Evergreen–7 Mile i to je ujedno ono što stanovnici Pitcher-McKennyja smatraju jezgrom svoje trgovačke zone. Međutim, već sam prvih dana primijetila da upravo onđe neke od golemih trgovina zjape prazne, noseći oznaku da su prostorije za prodaju ili iznajmljivanje, i nije mi bilo sasvim jasno što to znači. Među brojnim sitnjim prodavaonicama na relaciji dugoj dvije milje (7 Mile u predjelu Pitcher-McKenny) bilo je naprotiv veoma malo praznih. Što se to ovdje dešava s velikim kompanijama? O tome ću govoriti u idućem dijelu gdje će se opširnije opisivati ekonomski život Pitcher-McKennyja.

Na karti Pitcher-McKennyja označeni su širokim kosim crtama industrijski objekti. Odmah upada u oči da su oni malobrojni i da su smješteni na aveniji 8 Mile. To su tri manje tvornice, čini mi se nekih automobilskih dijelova i alatki. Najznačajnija je transformska stanica električne struje (Detroit Edison) koja zauzima površinu dvaju uličnih blokova sjevernog Pitchera. Nijedan od nabrojanih industrijskih objekata nema neko veće značenje za stanovnike Pitcher-McKennyja. Koliko sam uspjela saznati, oni zapošljavaju malo ljudi, pa ako među njima ima lokalnih stanovnika, broj je u svakom slučaju beznačajan.

Brojevima su na karti označene institucije Pitcher-McKennyja. O njima će još biti riječ u idućem poglavlju, a ovdje nas prvenstveno zanima njihov geografski položaj. Vidimo da su smještene centralno (osnovne škole McKenny i Pitcher, crkve i škole na bulevaru Evergreen) ili na rubovima kvarta (crkve u ulici Lahser, te YMCA, starački domovi i dječji vrtić na 7 Mile). Sve postojeće institucije mogu se razvrstati u četiri kategorije: škole, crkve, socijalne ustanove za smještaj djece i starijih te rekreacijski objekti. Ne vlada neka velika raznovrsnost – čak i tip institucija otkriva da se prvenstveno pokrivaju potrebe u vezi sa stanovanjem u Pitcher-McKennyju i da to nije naselje u kojem se radi. „Istočna strana“, odnosno Pitcher, znatno je bogatija institucijama od zapadne, McKennyja. Čak je i skupina crkava i škola na Evergreenu zapravo na istočnoj strani ulice i tako ne spada u McKenny. Zajednička upotreba tih ustanova vjerojatno je najvažniji činitelj u oblikovanju svijesti o tome da se radi o jedinstvenoj zajednici.

“Istočna strana” bogatija je također zelenilom. McKenny ima tri manja parka veličine jednog uličnog bloka. Samo je jedan od njih (Tuttle) pokriven bujnim zelenilom, odnosno drvećem. Simmons i Votrobeck su ustvari igrališta s travnatom površinom, obrubljena drvećem, koja su u ljetno doba uvijek puna djece. Zabavljala su se na ljučkama ili vozeći bicikle oko igrališta, a od igara loptom najpopularniji je *baseball* i američki nogomet (sličan ragbiju). Pitcher ima veliki park O’Hair koji se djelomično sastoji od školskih igrališta (u pozadini gimnazije Ford i crkve sv. Gerarda), djelomično od travnatih površina, a djelomično od parka s drvećem posve prirodnog izgleda, poput šume.

Čitavu ostalu površinu Pitcher-McKennyja zauzimaju stambene jedinice, najvećim dijelom obiteljske kuće. Postoji, doduše, nekoliko većih stambenih zgrada i kompleksa, svi na “zapadnoj strani” (kose linije na karti). Osim toga izvjestan broj obiteljskih kuća u važnijim ulicama unutar četvrti (Pembroke, Evergreen i Lahser) su *duplexi*, odnosno “dvojci” – kuće za dvije obitelji. Njihov je broj prilično malen i, budući da se izgled tih kuća bitno ne razlikuje od onih za jednu obitelj, nisu na karti posebno označavane. Najveći stambeni kompleks većih zgrada je Votrobeck u blizini 7 Mile i Evergreena. Sastoji se od desetak zgrada i ima 377 stanova. Ostali su mnogo manji. Stambeni kompleksi u kojem smo mi stanovali, Biltmore, ima tri zgrade s ukupno šezdesetak stanova. Sve te stambene zgrade nisu više od dva do tri kata i, jednako kao i obiteljske kuće, okružene su zelenilom. Iz tog razloga, kao i zbog svoje malobrojnosti, sve te veće zgrade ne narušavaju osnovni pejzaž ovog dijela grada koji je u svojoj osnovi određen dugačkim nizovima malih drvenih i ciglenih kućica s travnjakom ispred i vrtom u pozadini. Plan ulica u obliku šahovske ploče, simetričan raspored kuća, isto tako simetričan raspored drvoreda, jednako šišana trava na svakom travnjaku, simetrično raspoređeni grmovi na njima... sve to daje dojam reda, plana, brižnog održavanja sasvim određene koncepcije. Oku promatrača potrebno je nešto vremena da se adaptira na jednakost kako bi unutar nje ipak počelo zapažati detalje različitosti, individualnog ukusa ili nadmetanja.

Serijski izgled kuća i gotovo savršeno pravilan “šahovski” tlocrt čitavog kvarta otkrili su mi već pri prvom susretu da se radi o potpuno planiranom području grada. Posve suprotno onome na što sam navikla kod kuće, ovdje obitelji koje stanuju u tim kućicama ne sudjeluju u njihovoj izgradnji i tako im nemaju prilike dati pečat vlastitog ukusa i potreba. Pojavljuju se kao kupci na tržištu tek kada su velike kompanije već isplanirale područje, podijelile

ga na jednake zemljišne jedinice i izgradile na njima gotovo jednake kuće. Ocijenivši izgled kuće, cijenu (koja je, mora se priznati u usporedbi s našim stambenim tržištem, vrlo umjerena),⁶⁷ osobine čitave četvrti i ostalih doseđenika, obitelj će odlučiti hoće li kupiti kuću. Tek tada počinje njezino uređivanje prema vlastitom ukusu što se uglavnom svodi na izbor namještaja za kuću i, što je možda važnije jer je "vidljivije", za vrt. Vrt je svakako jedan od prostora koji pruža više mogućnosti za zamah osobne kreacije i javnu izložbu vlastitih izuma ili izbora. Značajan broj stanovnika Pitcher-McKennyja su stariji bračni parovi u mirovini koji veliki dio slobodnog vremena posvećuju upravo njegovanju svojih vrtova. Brzo sam se bila navikla na istovjetan oblik i veličinu travnjaka ispred i vrt-a iza svake kuće, pa na njih više nisam ni obraćala mnogo pažnje. Upravo radi toga su me tu i tamo iznenadili drugačije raspoređeno cvijeće ili grmovi, drugačije vrste i boje. Posebno se sjećam iznenadeњa kada sam ugledala vrt jedne bavarske udovice sav pretrpan ružama. Bile su svugdje: na ogradi, u grmovima, penjale se uz zidove, visjele s prozora. Za McKenny je to bilo barem isto toliko neuobičajeno kao ono što sam ugledala jednog drugog dana šetajući ulicom u sjevernom Pitcheru: pergola od kamениh stupova i drvenih vodoravnih greda na kojima se isplela gusta vinova loza i s koje su visjeli mnogobrojni, još nedozreli grozdovi! Štoviše, umjesto strogo podšišanog travnatog tepiha, ondje su bile samo lijehe s cvijećem i povrćem! Zastala sam iznenadena, naslonila se na ogradu (koja je također ovdje rijekost) i u čudu se zagledala u tuđi vrt zaboravljujući na pristojnost. Poslije nekoliko trenutaka približio mi se starac i ljubazno započeo razgovor "preko plota". Naravno, ništa tu nije bilo čudnog: starac je bio Talijan, seljak iz okolice Napulja, koji je na komadiću zemlje usred Detroita pokušao sačuvati za sebe iluziju zelenila i plavetnila dalekog Mediterana.

Sljedeća "šaka u oko" na zelenoj serijskoj traci travnjaka je hrpa kukuruza, preorana i pognojena zemlja, tikve, rajčice i krastavci koje sam ugledala jednog dana, stisnute ispred drvene kuće na nekoliko kvadratnih metara, tj. na istoj površini koju zauzimaju ukrasni travnjaci susjednih "normalnih" kuća. Umjesto garaže, ondje je bilo skladište kroz čija sam otvorena vrata ugledala pravi pravcati traktor, kamionet i niz poljoprivrednog alata. McKenny je, dakle, imao jednu farmu, mini veličine doduše, ali sasvim karakterističnu. O tom "posljednjem Mohikancu" bit će više govora kasnije.

67 Prvi vlasnici kuća kupovali su ih za oko 12 tisuća dolara što iznosi približno 76 tisuća kuna. Godine 1975. prodavane su u prosjeku za oko 7 tisuća dolara skuplje. Za kupovinu obiteljskih kuća banke odobravaju dugoročne zajmove.

Navedene slike ilustriraju ono što odskače od tipičnog. No takvih primjera ipak nema mnogo. Duh konformizma apsolutno prevladava – svatko želi biti jednak drugome u težnji da što prije postane “pravi Amerikanac”; odnosno kada želi biti bolji od ostalih, kreće se kulturno sasvim utvrđenim putem, drži se utvrđenih obrazaca ponašanja.

Tipična kuća u Pitcher-McKennyju građena je od drveta (kao velika većina obiteljskih kuća po čitavim Sjedinjenim Američkim Državama). Osim dnevne sobe ima dvije do tri spavaonice i naravno sve ostale nužne prostorije. Spavaće sobe su na katu, a dnevna soba i kuhinja su u prizemlju. Za nekog iz naše sredine te kuće izgledaju krhko, njihovi tanki zidovi kao da ne mogu trajati dugo. Dojam je, međutim, potpuno pogrešan. Vidjela sam neke od tih drvenih kuća, izložene u muzeju pod otvorenim nebom u Detroitu, koje su stare već i po dvije stotine godina, a izgledaju tako dobro da bi se u njima moglo i sad normalno živjeti. Istina je, doduše, da se za grijanje troši mnogo energije, pogotovo u ovim krajevima gdje su zime dugotrajne. Sve kuće u Pitcher-McKennyju imaju centralno grijanje. Drugi tip kuća u mom kvartu su nešto veće prizemne kuće od cigle, s tri spavaće sobe, takozvane *ranch houses*.⁶⁸ Iako su od cigle, one ne daju dojam masivnosti poput kuća u našim krajevima. Djeluju otprilike kao “vikendice”, ali svaki put kada bih ušla u jednu od njih začudila bih se koliko se mnogo prostora krije u njima. Raspored prostorija vrlo je funkcionalan, svaki je kut iskorišten do maksimuma, bez suvišnih pregradnih zidova i vrata. Ni jedna od kuća nije ožbukana, nego je fasada od cigle ukrasno polirana. Krovovi su od umjetnog crijeva različitih nijansi crvene boje, a vrata i prozori u većini slučajeva imaju aluminijske okvire koji ne hrđaju. Drvene kuće obojene su u različite pastelne nijanse, ali bijela prevladava.

Dva tipa kuća u Pitcher-McKennyju (drvene i ciglene) raspoređena su prostorno u dvije zone. Drvene (koje su nešto starije i na tržištu nešto jeftinije) nalaze se južno od ulice Pembroke i istočno od ulice Bentler. Kuće od cigle su u sjevernom dijelu Pitchera i McKennyja – one su nešto novije i skuplje. Inače su razlike u veličini kuća neznatne i na prvi pogled gotovo nezamjetljive.

Sve obiteljske kuće orijentirane su prema zapadu ili istoku, što znači da ulice koje teku u smjeru sjever-jug imaju veće prometno značenje od onih

68 Ranch house je tip kuće kakva se gradi na stočnim farmama jugozapada Sjedinjenih Američkih Država.

paralelnih s orijentacijom kuća. Ove druge ustvari i ne služe uvijek kao ulice; neke od njih nisu asfaltirane, pa čak ni nivellirane i probijene do kraja. Na njima raste trava, parkirani su automobili ili su napravljene barikade od zemlje i trave kako bi se onemogućio i onaj minimalni promet što se inače ondje odvija. Te slijepе ulice su igrališta za djecu, pogotovo onu manjeg uzrasta koja ne mogu do udaljenijih igrališta. Osim toga ti prolazi predstavljaju "neutralani teren" za susjedsku komunikaciju i susrete. Vrata garaža ili vrata stražnjeg vrta nekih kuća gledaju na te ulice.

Prednji dio kuće, onaj koji je okrenut na jednu od ulica u pravcu sjever-jug, u pravilu nije ograđen. Ispred kuće je travnjak i pokoje drvo ili grm koji se protežu sve do uskog pločnika ili, ponegdje gdje nema pločnika, do same ceste. To je najreprezentativnije "lice" kuće koje svi stanari striktno održavaju "na nivou". Stražnji je dio kuće obavezno ograđen. Tu je vrt koji graniči direktno s teritorijem susjeda, a budući da se ljeti u njemu odvija dio obiteljskog života, plot je prava vizualna barijera od visoke živice ili dasaka. Poneke od kuća imaju u stražnjim vrtovima bazene (iznad zemlje, što je jeftinija varijanta od onih ukopanih). Druge imaju ljuljačke za djecu, stolove i stolce za predvečernje sjedeljke, ležaljke za sunčanje, mini-golf, mini-kuglane i sl.

S druge strane Evergreena, na "istočnoj strani", mnoge su ulice prekinute širokim kompleksom parka O'Hair. Radi toga smanjena je važnost i efikasnost ulica u smjeru sjever-jug što je karakteristika "zapadne strane", a i Pembroke nije tako važan kao središnjica. Najznačajniji za užu podjelu Pitchera je park: ljudi koji žive južno od njega gravitiraju prema 7 Mile (naročito pri svakodnevnoj kupovini), a oni sjeverno od parka prema 8 Mile. Kuće južno od parka su drvene, a one sjeverno od parka su od cigle.

Ono što u centralnim dijelovima Detroita označava početak propadanja neke još donedavno pristojne četvrti je pojava napuštenih obiteljskih, pa i većih stambenih zgrada. Bijeg "boljih platiša" prema suburbiji ostavlja iznajmljivače stanova bez većih profita i njima se naprsto ne isplati u te kuće više išta ulagati. Oronulost, prazne zgrade, vandalizam, pljačka, smeće na ulicama... tako se iz pojedinih nijansi i detalja rađa slika slama i to začuđujućom brzinom. Broj napuštenih kuća uzima se, dakle, kao važan indikator zdravlja neke gradske četvrti, pa se o tome vodi i službena statistika. Prema tabeli na idućoj stranici, McKenny je 1970. godine imao samo 26 praznih kuća u

ukupnoj masi od 3295 stambenih jedinica. To je veoma malo u usporedbi s južnjim dijelovima grada. Moglo bi se zaključiti da je to još uvijek zdrava, iako pomalo "načeta" gradsko četvrt. U suburbiji, naravno, nema ni govora o napuštanju kuća, ali kupoprodajna aktivnost je uvijek živa.

Za usporedbu u tabeli dajem podatke za još dva istraživana područja: Atkinson koji je bliže središtu grada i ima viši postotak crnačkog stanovništva, te Island koji se u mnogim karakteristikama približava Pitcher-McKennyju (istraživala ga je Devva Kasnitz).

Tabela 1. Karakteristike stambenih jedinica. Izvor: Census of Housing and Population, 1970.

	Čitav grad	McKenny	Sjeveročestralno područje Atkinson	Sjeveroistočno područje Island
Broj stambenih jedinica	529,043	3295	2368	4382
Stanari su vlasnici kuće	298,624	2655	1889	4009
Stanari su zakupci	199,129	614	442	329
Napuštene kuće	31,290	26*	37	33
%		0,79	7,29	1,14
Kuće djelomično ili sasvim bez vodovodnih instalacija	14,457	18	5	22
Bez kuhinje	15,764	7	23	4
Vrijednost kuća u kojima stanuju vlasnici	\$15,600	\$19,700	\$14,350	\$18,300
Najamnina (medijan)	\$80	\$148	\$124	\$112
Automobili po stambenoj jedinici				
jedan	236,938	1365	1114	2244
dva	103,017	1262	1080	1529
tri	18,497	270	244	311
nijedan	139,236	385	290	382

* Prema izvještaju o pregledu kuća 1973. godine Pitcher-McKenny imao je samo 7 napuštenih kuća.

Proporcija između vlasnika kuća i zakupaca također se smatra dosta važnom. Naime, četvrt u kojoj su stanari ujedno i vlasnici svojih obiteljskih kuća vrlo je vjerojatno stabilna, iz nje još nije počeo bijeg pod svaku cijenu. Tamo gdje veći postotak stanovnika živi u iznajmljenim stanovima ili kućama bijeg je počeo, a isto tako i fizičko propadanje četvrti jer je prodaja kuće nekom "bojljestojećem" postala problem. Za McKenny je karakteristično da je migracija živa; priljev i odljev stanovništva su konstantni. Međutim, ekonomski i socijalni status onih koji se useljavaju je takav da se kuće najvećim dijelom mogu kupovati i prodavati, a ne treba ih iznajmljivati. Drugim riječima, stanovništvo se faktično mijenja, ali je socijalno-ekonomска razina čitave zajednice zasad nepromijenjena. Prema tabeli, dakle, McKenny ima relativno nizak udio stanovnika koji nisu vlasnici kuća u kojima stanuju. Tu kategoriju čine uglavnom stariji ljudi, umirovljenici, koji žive u stambenim kompleksima Votrobeck, Biltmore i dr. Oni također sačinjavaju kategoriju koja nema ni jedan automobil po stambenoj jedinici. Radi usporedbe, mogla bih napomenuti da Island, područje koje na tabeli pokazuje najveću stabilnost u odnosu stanari-zakupci, nije samo relativno, odnosno socijalno-ekonomski stabilno kao što je to McKenny, nego i apsolutno. Ondje migracija prvobitnog stanovništva koje se doselilo kada su kuće bile sagrađene još nije započela (Kasnitz 1975).

Dvije kvadratne milje, koliko zauzimaju ulice Pitcher-McKennyja, nije prostor koji sam mogla "zauzeti" lako. Budući da je to područje apsolutno ravno, nije bilo nikakve uzvisine na koju bih se popela i barem okom u jednom trenutku savladala prostor koji mi je bila dužnost upoznati kao svoj džep. Prvih su se dana moji napor da saznam na koji se način prostire McKenny (u ljudskim mjerilima, ne na karti) svodili na duge šetnje graničnim ulicama 7 i 8 Mile, Evergreen i Lahser. Umjesto osjećaja "osvajanja" moje četvrti, hvatao me je osjećaj izgubljenosti i depresije. McKenny uopće nikada kao cjelina nije bio percipiran, ni izgrađen, ni "življen" na onaj način na koji sam ga ja pokušala shvatiti: iz pješačke perspektive i brzinom ljudskog koraka. Planiran je i izgrađen na način na koji postoji upravo zato što su već bili izumljeni automobili, što je već postojao odnos centar-predgrađe i što je već u ljudskim glavama bila ukorijenjena vrijednosna orijentacija na život u vlastitoj kućici u predgrađu. Trebalo je znači promijeniti način vlastitog kretanja u prostoru, tj. činiti isto što i sami stanovnici, a njih se može vidjeti samo u automobilima i eventualno na biciklima. Nitko ne pješači dulje od tri ulična bloka, a i to ne svakodnevno, nego ako treba skoknuti u posjet susjedu ili dozvati djecu s obližnjeg igrališta. Šetnja ulicom radi šetnje same,

naša popularna “špica” ili “korzo” potpuno su nepoznati, čak i u trgovačkim dijelovima avenije 7 Mile.

Automobil iz sasvim razumljivih razloga nisam mogla nabaviti. Preostalo mi je da pod hitno nađem neki bicikl “iz druge ruke”. Imala sam sreću da sam našla jedan takav na podrumskoj rasprodaji u susjedstvu već tijekom prvih tjedana boravka u McKennyju. S Milanovim biciklom bilo je teže, ali smo ipak uspjeli nabaviti jedan nakon duljeg traženja. Novi način kretanja omogućio mi je da vidim Pitcher-McKenny onako kako ga vide ljudi koji u njemu stanuju. Vožnja nekoliko sati ulicama svakog dana (pogotovo u prvo vrijeme), odlaženje biciklom u posjete, na sastanke i u trgovine, a najviše od svega detaljno mapiranje svake zgrade na čitavom području, pomogli su mi da na kraju krajeva ipak upoznam svoju četvrt bolje od mnogih koji тамо stalno žive. Pritom su, naravno, postojale rute kojima sam svakodnevno prolazila, a bilo je ulica u kojima sam tijekom čitavog ljeta bila samo dva puta. Za susjede u našoj zgradi postali smo “ona djevojka i njen muž što se stalno voze biciklom naokolo”.

Mapiranje cijele četvrti bilo je jedan od zadataka za svakog člana našeg istraživačkog tima. Dobili smo posebne karte velikog mjerila (koje nije bilo moguće ovdje reproducirati) i u njih ucrtavali svaku kuću, svaki lokal ili instituciju. Budući da je to bilo odmah u početku terenskog rada, akcija je za nas imala značenje svojevrsne inventure svega što na ispitivanom području postoji. Kolikogod je to bio mukotrpan i dosadan posao, pokazao se neprocjenjivo korisnim: kada smo ga završili, svaki od nas istraživača imao je osjećaj da je zaista savladao prostor svojeg kvarta. Što se mene tiče, da nije bilo bicikla i geodetsko-kartografskog znanja mog supruga, vjerojatno bi zadatak bio još i mnogo mukotrpniјi.

VRJEME

Kada namjernik prvi put prođe uličicama stambene zone između Lahsera, Southfielda, 7 i 8 Mile, u prvi će ga mah sigurno impresionirati dojam mirnoće, ravnoteže, gotovo uspavanosti. Kao da se ništa ne događa, gotovo kao da je vrijeme stalo. Preko dana tu nema nikakvog prometa i samo domaći ljudi ili nastavnici obližnjih škola ulaze u “četverokut”.

Ulicama i tišinom vladaju samo djeca, njihovi bicikli i njihova graja. Tek tu i tamo polako prođe neki automobil. Jedan drugi stalан zvuk, na koji se uho brzo navikne i više ga ni ne čuje, tihi je šum vode iz stotina prskalica koje na travnjacima ispred kuća spašavaju zelenilo od ljetne žege.

Pažljiviji će promatrač ipak brzo primijetiti da je nepokretnost samo prividna, da se u tom kvartu nešto događa. Prvi signal u tom smislu su velike bijele table s crvenim slovima na kojima stoji *For Sale* (Za prodaju). Ima ih svuda, u svakoj ulici barem dvije-tri, obješene na fasadu kuće ili naslonjene na mali stalak na travnjaku uz rub pločnika. Drugi su znak brojne vrtne, podrumske ili garažne prodaje svakog vikenda, naročito u proljeće; velik dio njih su ustvari prvi čin selidbe, odbacivanje starudija koje se ne želi ponijeti u novi dom.

Ako je još u nedoumici, namjernik treba samo porazgovarati s nekim stanovnikom ili službenikom lokalnih institucija pa da nestane i zadnji trag sumnje: svi će oni potvrditi da "starosjedioci" bježe u predgrađa, da dolazi "crni val", da trgovačka jezgra propada, da se članstvo u organizacijama i obližnjim crkvama rapidno mijenja itd. Mnogi pretjeruju u opisivanju problema kako bi racionalizirali svoju želju da se odsele.

Ipak, postoji i suprotna sila; postoje ljudi koji su čvrsto odlučili ostati i očuvati sigurnost i prosperitet svojeg susjedstva. U tu svrhu osnivaju različite dobrovoljne akcijske grupe – među njima već spomenuti POESAS, zatim Vijeće zajednice Pitcher-McKenny,⁶⁹ blokovska društva, civilnu patrolu itd. O svim tim organizacijama bit će riječ kasnije.

Sigurno važan faktor pri zauzimanju stava o ostajanju i unaprjeđenju zajednice je činjenica da se mnogi i ne mogu odseliti. Naime, u Pitcher-McKennyju živi veliki broj činovnika zaposlenih u gradskoj upravi i raznim gradskim službama, a prema pravilima američkih gradova takvi službenici moraju živjeti na teritoriju grada u čijoj su administraciji zaposleni. Isto vrijedi i za policajce i vatrogasce. Stigavši do samog ruba grada, a u nemogućnosti da "prekorače" 8 Mile i odu u suburbiju, preostaje im samo da se bore kako bi Pitcher-McKenny ostao zdrav dio grada. Pitanje je, međutim, mogu li akcije lokalnog tipa "zakrpati" urbanu krizu koja postoji na mnogo općenitijem nivou i izvire nedvojbeno iz ekonomske sfere. Napomenut ću ovdje da u to duboko sumnjam, ali na problem ću se još vratiti.

69 Pitcher-McKenny Community Council.

Pred nekim tridesetak godina Pitcher-McKenny nije bio urbana zajednica čak ni po fizičkom izgledu. Bilo je to predgrađe u onom smislu koji mi još uviјek najčešće pridajemo toj riječi. Između močvarnih polja i šumaraka bile su razbacane kuće, vrtovi i oranice. Bilo je ponešto stambenih obiteljskih kuća, ali farme su dominirale. Samo dvije institucije koje još uvijek postoje u Pitcher-McKennyju izgrađene su između dva svjetska rata: starački dom Arnold Home i dom za siročad Vojske spasa Salvation Army Orphanage. Glavna avenija sadašnje zajednice, 7 Mile, bila je već asfaltirana, ali je bila uža od današnje jer ju je s obje strane zaštićivao drvoređ kojeg danas više nema. Uz aveniju je stajala tek poneka kućica i još rjeđe trgovine najnužnijim potrepštinama.

No grad se približavao velikom brzinom, gutao je prostor, i tijekom građevinskog buma prvih poslijeratnih godina stigao i do 7 Mile. Nekoliko privatnih poduzetnika otkupilo je zemljišni pojas između ulica 7 i 8 Mile, porušilo postojeće objekte (osim dviju spomenutih institucija), razdijelilo prostor na male zemljišne jedinice i započelo izgradnju obiteljskih kuća. Kasnih četrdesetih i početkom pedesetih godina bila je dovršena zona južno od Pembrokea. Prvi stanari uselili su se u jeftine drvene kućice i započeli ih otplaćivati. Izgradnja kuća od cigle sjeverno od Pembrokea završila je nešto kasnije, krajem pedesetih godina. Godine 1958. i 1959. sagrađen je niz nešto većih i raskošnijih kuća u ulici Kentfield sjeverno od Pembrokea – očito je prodaja dobro krenula i poduzetnici su zaključili da mogu graditi i nešto skuplje kuće. Krajem pedesetih godina sagrađena je također zona ciglenih kuća južno od Pembrokea, između ulica Graydale i Cambridge.

Bilo mi je interesantno uočiti kako detaljno Amerikanci procjenjuju starost kuća. Većina kazivača uvijek je naglašavala da su drvene kuće starije od ciglenih, no dalnjim sam propitivanjem ustanovila da ta razlika nije veća od desetak godina. Prema našim shvaćanjima to stvarno ne čini bitnu razliku u starosti neke kuće. Za njih je ta razlika značajna. To i nije čudno ako se zna da rijetko koja američka obitelj proživi čitav vijek u istoj kući. Po nekim procjenama, prosječna američka obitelj srednje klase mijenja kuću svakih sedam godina(!).

Stambene zgrade Votrobeck i Biltmore podignute su također početkom pedesetih godina, a one u ulici Lahser desetak godina kasnije.

Ekspanziju stambene zone pratila je postupna izgradnja ustanova koje su nužne za normalan život zajednice. Broj katolika među doseljenicima bio je 1950. godine već toliko velik da se mogla formirati župa sv. Gerarda. Danas

ta crkva sa svojom školom, društvima, aktivnostima, programima i uopće okrenutošću k zajednici (a ne samo svojim vjernicima) zauzima najznačajnije mjesto među svim lokalnim crkvama. Ostale crkve su također građene tijekom pedesetih godina, a sinagoga Beth Moses završena je 1958. godine.

Osnovne škole Pitcher i McKenny započele su s radom 1951., a gimnazija Ford tek 1958. godine. YMCA je otvoren 1950. godine.

Očito je da se u slučaju “moje” četvrti radi o veoma mladoj zajednici (najmladoj od svih deset izabranih područja istraživanja). Mreže neposrednih kontakata, formalne i neformalne strukture zajednice, kao i proces socijalne interakcije uopće, bili su stoga u času istraživanja tek u prvim fazama postojanja i razvoja. U nekim aspektima, ta je struktura tek nastajala. Bila sam, na primjer, svjedok osnivanja nekoliko blokovskih društava, dok su druga društva iste kategorije uspješno djelovala već 5-6 godina. S druge strane, čvrstoća unutarnje strukture zajednice Pitcher-McKenny možda nikada neće postići visoki stupanj jer je nekako već od samog početka ta četvrt dobila karakter “prolazne stanice”. Svi ljudi koji su mi pričali o povijesti tog dijela grada činili su to bez izuzetka tako da su govorili o smjeni etničkih skupina koje su poput valova zapljuškivale McKenny i zatim se iz njega povlačile. Ustvari je to mini-slika povijesti čitavog Detroita.

LJUDI

McKenny nije gradska četvrt u koju se naseljavaju tek prislijeli emigranti iz europskih ili drugih američkih zemalja.⁷⁰ Naprotiv, živjeti u McKennyju znači da se već dosegao izvjestan stupanj napretka na ljestvici društvenog uspona. Taj napredak mogao se desiti već tijekom života samih imigranata, ali češće ga postižu tek njihova djeca. Prema tabeli vidimo da je od ukupnog stanovništva McKennyja, tj. od 10.207 stanovnika samo 1371 rođeno izvan Sjedinjenih Američkih Država, a 2704 ima roditelje (jednog ili oba) koji su rođeni izvan SAD-a. Kategorija onih koji su strang porijekla, ali su im već i roditelji Amerikanci je najveća – 4075. “Uspinjanje” u srednju klasu očito se ne odvija onako brzo kako to neki zamišljaju.

70 Ili kako to slikovito kažu Amerikanci (ne sasvim bez podsmijeha): *Just off the boat* (Upravo sišao s broda).

McKenny je već od samog početka naselje srednje klase. Etničke pripadnosti doseljenika nisu uočljive ni smatrane značajnim jer mlada srednja klasa smatra najvažnijim životnim zadatkom asimilaciju u dominantnu američku kulturu. U Pitcher-McKennyju stoga ne postoje etničke koncentracije u prostornom smislu koje su tako tipične za južnije, centralne dijelove grada. Stanovnici žive ispremiješano i integrirano što se etničkog aspekta tiče, ali ipak postoji sasvim jasna svijest o raznolikosti porijekla. Crkve tu svijest podržavaju – u poglavlju o institucijama objasnit će kako. Za čitavu zajednicu najbitnije je, međutim, to da je stanovništvo ekonomski i socijalno homogeno.

Tabela 2. Porijeklo stanovništva

	Čitav grad	McKenny	Sjeverocentralno područje Atkinson	Sjeveroistočno područje Island
Sve osobe	1,511.322	10.207*	7.667	13.268
Rođeni u SAD-u od stranih (jedan ili oba) roditelja	221.786	2.704	546	3.971
Rođeni izvan SAD-a	119.341	1.371	270	1.815
Stranog porijekla	341.133	4.075	816	5.786
Velika Britanija	25.474	185	13	332
Irska	6.899	54	13	38
Švedska	2.981	68	-	21
Njemačka	30.253	272	33	855
Poljska	68.136	713	484	762
Čehoslovačka	5.380	35	8	105
Austrija	8.898	105	32	161
Mađarska	7.023	55	-	134
Sovjetski Savez	15.724	718	32	56
Italija	30.376	174	16	1.797
Kanada	58.644	659	86	741
Meksiko	8.402	8	-	8
Kuba	928	-	-	-
Drugi dijelovi Amerike	4.195	7	19	-
Svi ostali	67.820	922	20	-

* Stanovništvo Pitchera je otprilike 7-8 tisuća ljudi. Iako ne raspolažem statističkim podacima za Pitcher, mogu sa sigurnošću tvrditi da njegov etnički sastav nije bitno različit od onoga u McKennyju.

Jedini su izuzetak u smislu prostorne koncentracije različitih rasa velike stambene zgrade. U njima, naime, ne stanuje ni jedna crna obitelj, ali bijeli su stanari etnički različitog porijekla. S obzirom na to da crne obitelji kupuju obiteljske kuće i žive ispremiješane s bijelim susjedima bez ikakvih vidljivih poteškoća, očito je da se tu radi o poslovnoj politici privatnih kompanija koje su vlasnici stambenih zgrada. Iznajmljivanje crncima srušilo bi "ugled" (čitat: cijenu) njihovih stanova i zato oni na rafiniran način uspijevaju zaobići zakon o rasnoj desegregaciji.

Tabela br. 3 otkriva sličnosti između McKennyja i Islanda što se tiče stupnja "amerikanizacije". Naime, u oba područja kategorija stanovnika "stranog porijekla", tj. onih koji su barem već kroz dvije generacije Amerikanci, prevladava. Ako pogledamo postotke za Atkinson, vidjet ćemo da tamo broj ljudi koji su bilo rođeni izvan SAD-a, bilo djeca imigranata, bilo uopće stranog porijekla, čini jedva nešto više od petine cjelokupnog stanovništva. Stvar je u tome da su većina stanovnika crnci. Atkinson po vrijednosti kuća i broju napuštenih kuća (vidi tabelu br. 1) još uvijek nije problemski dio grada, nije slam, ali nema više ni gotovo suburbane karakteristike Islanda i McKennyja.

Tabela 3. Porijeklo stanovništva u %

	McKenny	Atkinson	Island
Sve osobe	100,0%	100,0%	100,0%
Rođeni u SAD-u od stranih (jedan ili oba) roditelja	29,5%	7,1%	32,2%
Rodeni izvan SAD-a	11,1%	3,5%	14,9%
Stranog porijekla	40,7%	10,6%	46,1%
Velika Britanija	1,9%	0,2%	2,9%
Irska	0,6%	0,2%	0,3%
Švedska	0,3%	-	0,2%
Njemačka	2,8%	0,4%	7,0%
Poljska	9,6%	6,3%	4,7%
Čehoslovačka	0,7%	0,1%	0,8%
Austrija	0,5%	0,4%	1,1%
Mađarska	0,4%	-	1,0%
Sovjetski Savez	7,8%	0,4%	0,4%

Italija	2,2%	0,2%	15,8%
Kanada	5,3%	1,1%	5,2%
Drugi dijelovi Amerike	-	0,2%	-
Ostali	8,6%	0,3%	5,2%

Populacijom McKennyja nikada nije prevladavala jedna jedina etnička grupa. Velik broj Židova uselio se u novosagrađene kuće pedesetih godina, naročito u one sjeverno od Pembrokea. U prvo vrijeme činili su čak 40% stanovništva pa su čitavoj četvrti dali određena etnička obilježja. Osim sinagoge postojala je i hebrejska osnovna škola (koja je zatvorena 1974. godine zbog premalog broja učenika, a zatim se preselila u predgrađe), nekoliko pekara specijaliziranih za izradu tipičnog židovskog peciva (od kojih je do ljeta 1975. godine ostala samo jedna) te nekoliko mesnica i ribarnica koje prodaju *kosher* proizvode.⁷¹ Tijekom dvadeset godina židovska etnička skupina imala je u McKennyju doista oblik vala: od manjine prerasli su u najveću etničku grupu, a onda su opet postali relativno malobrojni. Socijalno vrlo pokretljivi, oni su već tijekom šezdesetih i naročito ranih sedamdesetih godina krenuli u predgrađa, posebno Southfield i Oak Park. Prema jednom židovskom kazivaču, obitelji koje su kupile kuće sjeverno od Pembrokea bile su spremne prodati ih i otići dalje čim su njihova djeca završila osnovnu školu. Uopće je motivacija slanja djece u "dobru školu" veoma jaka i čest je razlog selidbe. Naravno, nisu svi otišli. Dvije žene s kojima sam se sprijateljila i koje su mi bile izvrsne kazivačice pripadnice su židovske etničke skupine (jedna češkog, druga ruskog porijekla) i žive kao prve susjede u kućama nedaleko 8 Mile. Djeca su im odrasla i pohađaju fakultet, ali ni jedna od njih nema namjeru odseliti se. Po mom mišljenju, dosta velik broj ljudi iz Sovjetskog Saveza u McKennyju (Tabela 2) zapravo su Židovi ruskog porijekla.

Već od početka živjele su u McKennyju uz Židove mnoge druge etničke grupe. Naročito su brojni Talijani, Armenci, Poljaci, Kanadani i Nijemci (katolici i protestanti). Armenci su se također u znatnom broju već iselili, i to u Southfield gdje je izgrađena njihova nova velika crkva i kulturni centar. Oni su još uvijek glavne mušterije jedne "etničke" trgovine, tj. trgovine živežnim namirnicama s privlačnim nazivom American-Oriental koja je smještena na

⁷¹ Kosher meso, riba i sl. pripremljeni su prema nekim tradicionalnim ritualima. Ortodoksnii Židovi konzumiraju samo takve proizvode.

uglu ulice Lahser i avenije 8 Mile. Iako je ta prodavaonica praktički izvan "mog teritorija" jer se nalazi na sjevernoj strani avenije, nisam mogla odoljeti da često tamo ne navratim. Moglo se tamo kupiti raznih vrsta sireva, maslina, mirodija, orijentalnih slatkiša, turske kave (prodavali su čak i džezvice proizvodnje Emo-Celje), sušenog voća (šljive i marelice), i da ne nabrajam tako unedogled. Vlasnici trgovine, libanonski bračni par, došli su tu prije šest godina s Eastern Marketa u jugoistočnom Detroitu najviše zbog Armenaca, Talijana i drugih potrošača levantinskih namirnica koji žive u sjeverozapadnom Detroitu. Posao im ide dobro, to se moglo prosuditi po uvijek punom parkiralištu ispred male zgrade i po visokim cijenama robe. Vlasnica mi se pohvalila da Arapi koji žive na raznim stranama Detroita dolaze čak ovamo kad trebaju popuniti kućne rezerve specijaliteta iz stare domovine.

Katoličko stanovništvo McKennyja sačinjavaju uglavnom Poljaci, Bavarci, Talijani i Irci. Na spisku osoblja crkve sv. Gerarda vidjela sam i nesumnjivo jugoslavensko prezime jedne časne sestre.

Različite protestantske grupe naselile su se u Pitcher-McKenny istovremeno kad i katolici. Luteranska crkva sv. Timothyja na bulevaru Evergreen osnovana je 1950. godine, ali je izgradnja kompletirana nekoliko godina kasnije. I njezina je pastva miješanog etničkog porijekla, no Irci i Nijemci su nešto brojnija grupa. Sudeći prema prezimenima nekih obitelji u McKennyju i postojanju skandinavskog *marketa* na 7 Mile, vjerojatno su Skandinavci u početku bili brojniji nego danas. Ranije spomenuti vlasnik trgovine skandinavskim specijalitetima obavijestio me je da nema više mnogo sjevernih Europljana u Pitcher-McKennyju, ali još uvijek kao vjerne mušterije dolaze iz predgrađa kupovati kod njega svježe meso i sireve.

Pod rubrikom "Svi ostali" u tabeli br. 2 vjerojatno se među inima kriju Srbi i Makedonci iz druge generacije koje sam slučajno susretala za vrijeme istraživanja. Njih nema mnogo i njihova se prisutnost ne osjeća jer nemaju svojih "etničkih" ustanova (poput crkava ili trgovina). Isto vrijedi i za nekoliko kineskih, japanskih i filipinskih obitelji koje su se u Pitcher-McKenny doselile nedavno.

Do prije desetak godina, prema kazivačima, taj je dio grada bio relativno stabilan. Bilo je uvijek ljudi koji su se iseljavali i pridošlica koji su kupovali njihove kuće, Židovi su odlazili u Southfield i Oak Park, a ostali u Plymouth, Brighton i Farmington, no čitav je proces bio mnogo sporiji nego u posljed-

njoj dekadi. Danas izgleda postoje dva razloga za "emigraciju": objektivni – jer stanovnici mogu sebi priuštiti da žive u elegantnijim predgrađima, i subjektivni – jer ne žele živjeti u rasno mješovitom susjedstvu. Priljev crnog stanovništva (koje je ekonomski u istoj kategoriji kao i bijelci, što se može zaključiti već i po uređivanju i održavanju kuća) najbolje će ilustrirati podaci o njihovu članstvu u nekim lokalnim institucijama.

Crno stanovništvo YMCA-a približilo se u zadnjih desetak godina brojci od 50%, ali u periodu između 1973. i 1975. godine nastupila je stagnacija. Možda to ima neke veze s ekonomskom krizom jer pristojbe za upotrebu sportskih kapaciteta nisu male, a možda je i zbog krize smanjen fond slobodnog vremena. Naime, mnogi su ostali bez posla i gube vrijeme pronalazeći kojekakve usputne i dodatne zarade da bi sebi i svojoj obitelji osigurali životne uvjete na kakve su navikli. Većina crnih članova YMCA-a su mlade obitelji s djecom, ona ista socijalna kategorija za koju su mi pastori obližnjih crkava rekli da čine većinu novih članova njihove kongregacije.

U osnovnoj školi McKenny odnos učenika dviju rasa u jesen 1974. godine bio je 45% crnih naprama 55% bijelih. Ravnatelj škole istaknuo je, međutim, da taj odnos ne odražava sadašnji odnos populacije u kvartu budući da mnoga bijela djeca pohađaju crkvene škole. Prema njegovu mišljenju, "crni val" stigao je tijekom posljednjih osam godina, dakle nakon velikih nemira u centralnom dijelu Detroita, ali smatra proces mijene stanovništva prilično sporim. McKenny po njegovu računu nema više od 25 do 30% crnog stanovništva, a Pitcher još i nešto manje.

U pastvi luteranske crkve sv. Timothyja koja broji oko četiri stotine ljudi odnos je otprilike 80% bijelaca prema 20% crnaca. No u njihovoj je školi razmjer drugačiji, 50:50, budući da neki roditelji iz južnijih dijelova grada dovode svoju djecu u tu školu za koju se smatra da je dobre kvalitete. Samo pred deset godina nije bilo ni jednog crnog člana crkve.

Od crkava na bulevaru Evergreen najmanja je metodistička crkva sv. Matthewa. Ona je ujedno i najzatvorenija; njezini članovi su samo bijele rase. Pandan toj crkvi je hram pentekostalaca u ulici Lahser koji je potpuno "crna" crkva. Doduše, to je jedina crkva te četvrti čiji članovi uglavnom ne stanuju u Pitcher-McKennyju, nego se na bogoslužje dovoze automobilima sa svih strana Detroita.

Konačno, katolička crkva sv. Gerarda ima članstvo od 70% bijelaca prema 30% crnaca, ali njihova osnovna škola (najveća područna crkvena škola) ima samo oko 15% crnih učenika.

Bilo bi sasvim pogrešno shvatiti proces etničke promjene u toj urbanoj zajednici samo kao smjenu dviju rasa od kojih ona bogatija bježi pred drugom u segregaciju suburbije, a ona druga se iz petnih žila upire da sebi pribavi jednak društveni ugled. To je svakako veliki dio istine, ali nije i kompletno objašnjenje. Većina ljudi koja je kupila kuće u McKennyju znala je unaprijed da neće dugo ostati i iskrcala se tu samo kao na usputnoj stanici životnog puta u suburbiju. To se u prvom redu tiče mladih parova koji još nemaju dovoljno novca da kupe bolju kuću u predgrađu i čija djeca još nisu krenula u školu. Za čitavo vrijeme svog boravka u McKennyju nisam čula ni za jednu bijelu obitelj s djecom školskog uzrasta koja se tamo doselila. Druga je stvar s ljudima koji rade u gradskoj administraciji i koji su zato obavezni u McKennyju dočekati barem penziju. Ta kategorija želi ostati i najaktivnija je u dobrovoljnim organizacijama koje su sebi postavile zadatak sačuvati sigurnost i pristojan izgled zajednice. Treća kategorija bijelih stanovnika su oni koji ovamo dolaze da bi ostali zauvijek – umirovljenici. To su najčešće bračni parovi koji su proveli čitav život negdje u centralnim dijelovima grada, i kućica na rubu Detroita čini im se dovoljno idiličnom (i jeftinom) da bi u njoj proveli ostatak života. Udovci i udovice, kao i bračni parovi koji nisu u mogućnosti kupiti kućicu, zadovoljavaju se stanom u jednom od stambenih kompleksa koji su, u usporedbi s drugima u gradu, dobro održavani i okruženi zelenilom.

Crni doseljenici imaju drugačiji starosni profil. Upravo obrnuto, ima doista mladih parova sa školskom djecom koji se useljavaju između ostalog i zato jer su škole dobre kvalitete. Za razliku od bijele populacije koja je ili prilično mlađa ili razmjerno stara, kod crne postoji kontinuitet starosne dobi. Stariji bračni parovi ipak su mnogo manje zastupljeni kod crnog nego kod bijelog stanovništva.

Proces migracije je u McKennyju uvijek više socijalne prirode negoli etničke ili čak rasne. Židovi su počeli odlaziti u suburbije prije nego što su se crne obitelji počele naseljavati u Pitcher-McKennyju i kupovati kuće prvih vlasnika. S druge strane, neke od crnih obitelji bile su došle već polovinom pedesetih godina, među prvim naseljenicima u novosagrađenoj četvrti. Društveni položaj, odnosno status i ekonomska moć bili su od početka odlučujući faktori za sastav stanovništva. Crne obitelji srednje klase jednako su

zainteresirane za očuvanje sigurnosti i mira te za borbu protiv kriminala kao što su i bijele. Mnogi su od njih aktivni članovi POESAS-a.

Evolucija Pitcher-McKennyja u rasno integriranu zajednicu nije ni najmanje jednostavan proces, a niti je isao bez poteškoća. Već sam rekla da su mnogi od kazivača spremni uvelike pretjerivati kada ocjenjuju koliko je crnog stanovništva u njihovu susjedstvu, a to pogotovo čine oni koji su već ionako orijentirani na to da odu u suburbiju. Psihoza koju neprestano stvaraju oni koji od nje mogu imati koristi (trgovci nekretninama, špekulantи i rasistički politikanti) pruža mnogima poticaj za žurnu selidbu. Tipičan primjer je majka koju sam već spomenula u dnevniku u vezi s jednom vrtnom rasprodajom, koja smatra da za njezinu djecu ovo područje više nije sigurno (potpuno suprotan dojam od mog!), da je škola McKenny 80% "crna" i da zato ona mora otići u predgrađa. A živjela je u McKennyju svega 5 godina. Ona je svakako jedna od onih koji su od samog početka shvatili tu četvrt kao prolaznu stanicu.

Kasnih šezdesetih godina, kada je Amerika doživljavala svoja "vruća" ljetata sukoba po svim većim gradovima, nije ni McKenny prošao bez trzavica. Kako se upravo krajem šezdesetih godina crno stanovništvo te četvrti počelo naglo povećavati, trebalo je nekoliko godina da "starosjedioci", naročito oni koji su odlučili ostati u tom susjedstvu, formiraju svoj stav. U vrijeme mog boravka u McKennyju atmosfera je već bila smirena i život usmijeren prema razvijanju rasno heterogene, ali socijalno i ekonomski homogene zajednice. Po već uvriježenoj američkoj terminologiji, "moj kvart" je lijep primjer "integrirane zajednice" u rasnom pogledu. U početku je bilo zastrašivanja, naglog iseljavanja iz ulica u koje su stigli crni došljaci, sukoba, pa čak i krvavih obračuna u gimnaziji Ford. Da bi se spriječile tuče i osigurala mirna nastava, posebne roditeljske volonterske patrole "šetale" su školom još 1971. godine. A protiv trgovaca nekretninama koji su namjerno huškali i zastrašivali pokretani su čak i sudski sporovi.

Interesantno je da se po svom mentalitetu Pitcher-McKenny (ili barem grupa stanovnika koja u lokalnim organizacijama određuje njegovu politiku) znatno razlikuje od nekih drugih "bijelih" dijelova grada. Već od početka stav vodeće formalne/neformalne grupe (o kojoj će kasnije biti više riječ) bio je "intelektualan", liberalan. Možda je razlog tome što su neki od njih zaposleni u izvršnim gradskim tijelima pa su imali vremena da razmišljaju i stvore svoj stav o "crnom problemu" još mnogo prije nego što je on postao aktualan u

njihovoj vlastitoj sredini. Općenito je McKenny demokratskiji i liberalniji od, primjerice, Islanda, gdje je stanovništvo 100% bijelo, rasistički raspoloženo, a čak i njihovi lokalni organi vlasti stoje u opoziciji prema vlasti demokratskog (crnog) gradonačelnika Younga.

U ljeto 1975. godine različite neformalne organizacije građana u McKennyju imale su već izvjestan broj crnih članova, a nešto prije nego što sam ja stigla Vijeće zajednice Pitcher-McKenny dobilo je prvog crnog predsjednika. U svjetlu tih činjenica, amblem na prvoj stranici letka što ga povremeno objavljuje Vijeće – crna i bijela ruka ispružene jedna prema drugoj – a koji se prvi put pojavio na izdanjima od 1973. godine, dobiva sasvim određeno značenje.

Treba, naravno, razlikovati ideološko usmjerenoj jedne grupe građana koja vodi politiku lokalne zajednice od općeg raspoloženja četvrti. I sama sam razgovarala s nizom pojedinaca od kojih sam dobivala rasističke izjave i tragična razmišljanja o onome što će se desiti s Detroitom u bliskoj budućnosti – i to ne iz ekonomskih, nego iz rasnih razloga! Ipak sa sigurnošću mogu tvrditi da je vodeća grupa oko Vijeća nametnula zajednici stav koji je prešutno ili otvoreno prihvaćen. Ljudi kojima još uvijek smetaju crni susjadi šutke iseljavaju, ali ne nastoje aktivno obrnuti tijek procesa integracije. Čak kao motive selidbe mnogi navode sasvim druge razloge od onih koje bi davali da je atmosfera više “napeta” u odnosu rasa. To je vidljivo i iz ankete koju je ljeta 1972. godine sprovela Suzanne Parshall.⁷²

DNEVNI I TJEDNI CIKLUSI AKTIVNOSTI

Dosad sam opisivala prostorne karakteristike McKennyja, njegovu povijest i karakteristike stanovnika. Razmotrit ću sada obrasce kretanja stanovništva unutar dnevnih i tjednih ciklusa aktivnosti, povezujući tako prostornu i vremensku dimenziju “mog” kvarta.

72 Suzanne Parshall provela je anketu pod nazivom “A Study of a Community: Pitcher-McKenny area” u suradnji s Wayne State University School of Social Work u srpnju 1972. godine. Bavila se stavovima i normama zajednice koji utječu na prakse mobilnosti u McKennyju. Unatoč malom broju sudionika, dobiveni rezultati doveli su je do zaključka da je “egzodus iz grada samo djelomično uzrokovani rasnim strahovima. Uobičajena mobilnost koja se sastoji otrlike u jednoj promjeni mesta stanovanja svakih 7 godina (! – O. S.) te osobne obiteljske promjene razlog su značajnom broju selidbi”.

Postoji velika razlika u ciklusima aktivnosti između stambenog područja unutar "četverokuta", poslovnog dijela na rubovima četvrti, te prometnica koje omeđuju i presijecaju Pitcher-McKenny. Svaki od ta tri dijela ima svoj vlastiti ritam.

Prva kretanja u mirnim ulicama stambenog dijela mogu se uočiti prije 7 sati ujutro kada većina stanovnika ulazi u automobile i odlazi na posao. To traje do nešto prije 9 sati ujutro, a zatim slijedi kratak period tišine kada se malo toga dešava: ponegdje žene sjede na trijemovima i doručkuju, a neki počinju zalijevati svoje travnjake. Sada je ljetno, praznici su, i na ulicama nema djece do otprilike 10 sati. Tijekom školske godine, međutim, mogu se vidjeti male grupe djece kako hodaju prije 9 sati prema školama McKenny i Pitcher, školama Sv. Gerard i Sv. Timothy u ulici Evergreen, te Mettatal Junior High u ulici Westmorland. Mogu se vidjeti i grupe starije djece, srednjoškolaca, kako hodaju ili bicikliraju prema srednjoj školi Ford na Evergreenu. Činjenica da se u toj ulici nalaze tri škole čini ulicu veoma aktivnom oko 8 i 9 sati ujutro te opet oko 15 sati. To je vrijeme kada roditelji-volонteri kruže oko škola kako bi pomogli mlađoj djeci da prijeđu cestu: iako nema mnogo prometa, svejedno može biti opasan za najmlađe.

Ljeti se u kasnijim jutarnjim satima djeca počinju igrati na ulici, idu na igralište ili bicikliraju okolo. Potpuno su sigurni u opustošenim unutrašnjim ulicama. Kada temperatura poraste, bazenčići na napuhavanje u dvorištima postaju veoma korisni. Jedini odrasli koji se mogu vidjeti su stariji parovi koji sjede na trijemovima ili u dvorištima, te žene koje se brinu o djeci, rade kućanske poslove oko kuće, sunčaju se ili samo sjede na trijemu. Grupa tinejdžera često sjedi u kutu parka Simmons u ulici Bentler, razgovarajući u sjeni jedinog drveta. Cijelo susjedstvo je tako tiho i mirno do sredine poslijepodneva. Nema pridošlica osim raznih majstora, kamiona za selidbe U-Haul, te kamioneta prodavača sladoleda koji privlači djecu glazbom nalik na onu iz muzičkih kutija. Vozila koja ne pripadaju lokalnim stanovnicima, ili njihovim posjetiteljima, lako se mogu prepoznati kao "autsajderska" jer uglavnom pripadaju raznim servisima. Ponekad je policijski automobil, kamion ili poslovni kombi parkiran ovdje preko noći, dajući naslutiti zanimanje stanovnika.

Nakon 15 sati, odrasli zaposleni izvan tog područja počinju se vraćati i stambene ulice zažive: automobile se parkiraju, garaže otvaraju, mehanizmi za zalijevanje uključuju i više odraslih oko kuća radi rutinske poslove. S obzirom na to da gotovo nikoga nema na ulicama oko 17 i 18 sati, očito je to

dinner time, ustaljeno vrijeme večere, najvažnijeg obiteljskog obroka. Ovo je vjerojatno i najmirniji dio dana: nema kamiona raznih servisa ili prodavača, a igrališta su lišena buke. Međutim, vrijeme koje slijedi nakon te kratke stanke je najaktivnije, posebno sada ljeti kada su dani dugi i vrući, a rane je večernje sate najljepše provesti vani. Na igralištima Simmons i Tuttle nalaze se stolci i stolovi pa neki roditelji tamo odlazeigrati se s djecom ili sami na kartanje. Skupina tinejdžera sa svojim biciklima i motorima provodi vrijeme na igralištu Simmons do mraka, a druge grupe djece treniraju bejzbol ili igraju frizbi. Veliko igralište oko srednje škole Ford i park O'Hair jednako su aktivni. No nakon mraka sve te aktivnosti prestaju. U 23 sata nema nikoga u malim, mračnim, stambenim ulicama. U mnogim su kućama svjetla još upaljena, neki su trijemovi osvijetljeni, ali je ulični život gotov. Broj parkiranih automobila ispred kuća je iznenađujući s obzirom na to da svaka kuća ima garažu. Prepostavljam da mnogi stanovnici nemaju volje svaku večer parkirati svoje automobile u garažu, a neki mogu pripadati i posjetiteljima.

Vikendima izostaju uobičajene jutarnje i poslijepodnevne aktivnosti u susjedstvu. No, umjesto toga se pojavljuju mnoge neuobičajene aktivnosti. Velik dio vremena vikendima nalik je ranim večerima radnih dana. Ljudi provode više vremena izvan svojih kuća, rade na svojim travnjacima i vrtovima, ili jednostavno tamo sjede i čavrljaju. Nedjeljom ujutro vjernici daju bulevaru Evergreen drugačiji izgled – koji podsjeća na školske dane – jer stvaraju gužve okupljujući se ispred tri velike i jedne male crkve prije i nakon obreda.

Poslovni dijelovi ulica 7 i 8 Mile imaju vremenske cikluse koji su veoma različiti, odnosno komplementarni onima u stambenom dijelu. Nema aktivnosti prije 9 sati ujutro kada se prodavaonice otvaraju, i malo se toga dešava nakon što se one zatvore, u 17 ili 18 sati. Radno vrijeme banaka, prodavaonica i ureda određuje kretanje ljudi. Vrhunac vremena za kupovanje je tijekom kasnog jutra i tijekom ranih poslijepodnevnih sati kada nastaje gužva u velikim trgovinama poput Andy's Food Land, Farmer Jack's, Frank's Nursery i Kresge's. Većina ljudi iz četvrti kupuje namirnice i veće količine potrepština u tim prodavaonicama, dok se u manjim, specijaliziranim trgovinama mogu naći razne usluge i roba koja nije dostupna u velikim trgovačkim lancima. One se također zatvaraju u 17 ili 18 sati, osim trgovina s potrepštinama za proslave i slastičarnice Dairy Queen koje se zatvaraju u 23 sata. Banke se zatvaraju u 15 ili 17 sati, ali neke imaju *drive-in* koji je aktivan otprilike do 18,30. Iako su neki od trgovačkih centara relativno blizu McKennyju, pri-

mjerice na križanju ulice 7 Mile i bulevara Evergreen, nikada nisam vidjela da ljudi iz "moje" četvrti idu u kupovinu pješice. Kupnja se obavlja isključivo automobilom, možda ponešto i biciklima. Osim jedne autobusne linije na 7 Mile, javni prijevoz u Pitcher-McKennyju ne postoji. Jedino vrijeme kada se ljudi mogu vidjeti kako hodaju po cesti 7 Mile je između prodavaonica tijekom kupovine, kao i tijekom stanke za ručak kada zaposlenici odlaze do najbližeg bara ili restorana. No budući da je potonjih malo i da su udaljeni (dvadesetak ih je u poslovnoj zoni dugoj tri milje), čak se i na ručak često odlazi automobilom.

Avenija 8 Mile uopće ne odaje dojam kvartovske ulice i tamo ljudi nikad ne pješače. Iznimka je trgovački centar na križanju ulica Lahser i 8 Mile. Ta cesta nosi značajan automobilski promet koji ne jenjava ni danju ni noću. Kada se trgovaci centri zatvore, i sa 7 i s 8 Mile ljudi nestaju. Nema nikakvih aktivnosti nalik šetnji. Grupe ljudi se, doduše, mogu vidjeti ispred slastičarnice Dairy Queen kako čekaju da ih se posluži, ali oni tamo dolaze i odlaze automobilom ili biciklom. Isti je slučaj i s barovima, nekoliko trgovina s potrepštinama za proslave, s prostorom za biljar, te Pinball Wizardom koji su otvoreni do kasno. Oni su puni, osobito vikendima, imaju dovoljno posjetitelja, ali nema pješačke cirkulacije između tih mjesto.

U 23 je sata sve zatvoreno, pa tako i Dairy Queen. Igralište YMCA-a koje je obično sastajalište tinejdžera također je prazno u taj sat. Čak se i restorani doimaju zatvorenima radnim danima u te sate, tako da se jedini život odvija još iza zatvorenih vrata nekoliko barova.

Vikendima, 8 Mile nalikuje gradu duhova, ako se zanemari cesta kojom konstantno teče automobilski promet. Nema otvorenih prodavaonica, poslovica ni ureda, a s obzirom na to da tamo nema stambenih objekata, ni stanovnici se ne mogu vidjeti na ulici. Restorani su otvoreni, ali ljudi tamo dolaze i odlaze automobilima. 7 Mile djeluje malo manje prazno jer je u toj ulici nekoliko velikih prodavaonica otvoreno subotom pa je tamo gužva u kasno jutro i rano poslijepodne. Međutim, nedjeljom ujutro je i na 7 Mile pješački i automobilski promet najrjeđi (pješački je zapravo nepostojeći). Poslijepodne se situacija nešto mijenja jer se barovi pune i promet postaje gušći. Svejedno se rijetko može vidjeti pješaka na ulici.

U pravcu sjever-jug i obratno ulice Lahser i Evergreen tijekom tjedna nose dosta tranzitnog prometa; vikendom promet postaje samo lokalran. S istoč-

ne strane Pitcher omeđuje autocesta Southfield; ona za pješake i bicikliste predstavlja neprolaznu urbanu barijeru kojom neprestano jure automobili u nekoliko traka.

Kada sam se upoznala sa spomenutom aktivističkom grupom POESAS (vidi bilješku br. 78) i Vijećem zajednice Pitcher-McKenny, saznala sam da njihovi članovi imaju problema kod suradnje s trgovcima koji rade na tom području. Naime, činjenica da je većina prodavaonica otvorena samo od 9 do 17 sati onemogućava mnogim članovima da uspostave bliskije veze s trgovcima. Ako lokalci rade puno radno vrijeme u centru Detroita, mogu ići u kupovinu samo subotom, i to samo u prodavaonice koje su otvorene subotom. A to su trgovine velikih trgovačkih lanaca čiji menadžment nije toliko zainteresiran za život lokalne zajednice koliko vlasnici malih prodavaonica – koje, međutim, ne rade vikendima. Jedino je rješenje dosad bilo da s trgovcima i poslovnim ljudima surađuju svećenici iz Sv. Gerarda jer nemaju stalno radno vrijeme, ili kućanice koje su kod kuće tijekom dana. Dakle, trgovačka je zona u 7 Mile, iako administrativno još dio grada Detroita, očito usklađena sa životnim stilom suburbije gdje mnoge žene ne rade, preko tjedna ostaju kod kuće pa mogu ići u kupovinu kada god to žele, ili se veće količine namirnica za obitelj kupuju subotom u velikim trgovinama.

Makedonski *party store*

Ponudit ću ovdje primjer jedne tipične prodavaonice potrepština za druženja i zabave. Prodavaonica se nalazi na uglu prometnog dijela četvrti i jedne od sporednih ulica McKennyja te izgleda kao sve druge slične trgovine na trgovačkom potezu. Nije velika, prodaje vino i pivo kao i druge osnovne namirnice i potrepštine za proslave. Između blagajne i kupaca nema barijeru od pleksiglasa kao što je slučaj u nekim drugim trgovinama, i vlasnik se ne žali na manjak sigurnosti. Nema ništa “etničko” u toj prodavaonici, ni u njezinu izgledu ni u artiklima koji se prodaju. Ali vlasnik koji je otvorio tu trgovinu još prije sedamnaest godina ima etničke korijene. On je Makedonac koji živi u Sjedinjenim Američkim Državama od 1916. godine. Stigao je u jeku Prvog svjetskog rata u dobi od 18 godina. Isprva je radio kao radnik na gradnji željeznice u Detroitu i okolicu s grupom svojih zemljaka s kojima je i živio. Šest godina kasnije, njegovi su mu roditelji u rodnom selu izabrali djevojku za udaju i poslali je u Ameriku da se ožene. Imala je dvadeset jednu godinu kad

je stigla. Dobili su troje djece: dvije kćeri koje su obje udate za Makedonce, i sina koji još nije oženjen te pomaže svojem ostarjelom ocu voditi trgovinu.

Nakon što je nekoliko godina radio na željeznicama i u nekim tvornicama, naš je vlasnik prodavaonice prije 45 godina odlučio krenuti u posao mješovitom robom. Štedio je, radio u tvornici i nakon redovnih sati pomagao u trgovini drugog zemljaka kako bi naučio zanat. Tri je godine kod njega neplaćeno radio, ali nakon toga je imao dovoljno znanja i novca (900 dolara) da s rođakom otvori prodavaonicu slatkiša. Bilo je to u njihovu "starom kvartu" na aveniji Michigan u Dearbornu, gdje je nekad živjelo puno Makedonaca; postojale su tamo i tri kavane kojih više nema. Rođak i on prodavali su samo gazirana pića i slatkiše, ali posao im je bio uspješan. Ispostavilo se da su dobri trgovci. Inače, taj je Makedonac imao samo tri godine formalnog školovanja.

Prije sedamnaest godina kupio je zemljište na 7 Mile od Hrvata koji je ondje imao benzinsku crpku i dao sagraditi zgradu za novu trgovinu. Ni on ni njegovi rođaci nisu sudjelovali u izgradnji zgrade, nego je unajmio druge ljudе da to naprave za njih. Isti je slučaj i danas s održavanjem zgrade. Kada se doselio, susjedstvo je bilo u potpunosti bijelo, ali s promjenom mušterija posao mu je ostao stabilan; nije mu pao promet. Jedina konkurencija toj trgovini je druga prodavaonica potrepština za proslave udaljena dva ulična bloka. Međutim, vlasnik se ne žali. Ima dovoljno posla za obojicu, kaže. Dobar je prema svojim mušterijama, "ne vara kao Cigani", obavlja kućne dostave i ostavlja trgovinu otvorenu dugo navečer kako bi privukao kupce.

Ipak, postao je sumnjičaviji: ne prihvata čekove izdane od države ili osiguranja i tretira (crnačku) djecu iz susjedstva s nestručnjem. Kada sam jednom bila u trgovini, troje je djece ušlo kupiti slatkiše (ujutro su uglavnom jedine mušterije djeca); dvoje je bilo bijelo, a jedan je dječak bio crn. Jedan od bijelih dječaka htio je koristiti toalet i drugi ga je slijedio, dok je njihov crni prijatelj ostao čekati u trgovini. Vlasnik je postao toliko nervozan da je tražio od dječaka (kojem nije moglo biti više od 11 godina) da napusti trgovinu i pričeka vani – i nije to učinio pristožno. Kada je otisao, stari se čovjek počeo žaliti da su svi crnci "divlji kao Cigani". Bila sam šokirana tako rasističkim stavom, posebno zato što nije imao nikakav racionalan temelj za žalbu. U njegovoj trgovini nije bilo pljački, a i sam je rekao da su mu crnci česte i dobre mušterije.

Stari Makedonac i njegov sin ne žive lokalno. Voze se automobilom iz Dearborn Heightsa do svoje trgovine svaki dan. Ali većina je njihovih mu-

šterija lokalna i ocu i sinu se obraćaju imenom te uvijek razmijene nekoliko prijateljskih riječi s njima. Autsajderi koji prolaze uz trgovinu automobilima ponekad stanu kupiti alkohol i druge stvari, ali njihov udio u poslu nikad nije više od 25%. Dobavljači nisu lokalni jer se u trgovini prodaju obične, masovno proizvedene stvari. Dobavljači su veliki i dobro etablirani proizvođači alkohola, gaziranih pića i hrane. Unatoč tome što je vlasnik "etničke" pozadine i održava dobre veze sa svojim sunarodnjacima (čak često i putuje u Makedoniju), kada je posao u pitanju, kaže on, ne posluje s Makedoncima. Nema povlaštenog tretmana, kredita, posebnih usluga. "U ovoj zemlji ne ravnaš se po nacionalnosti – posao je posao", rekao je. Ipak, njegova priča otkriva i drugačije činjenice: u starom susjedstvu blisko je povezan s drugim Makedoncima. Vjerojatno je da izostanak veće koncentracije Makedonaca u Pitcher-McKennyju utječe na njegovo izgovorenog stajalište. Otac i sin članovi su makedonske crkve na Beech Daly Roadu. Žali se, s jedne strane, da nitko iz njihove crkve ne dolazi kupovati u njegovu trgovinu. S druge strane, kaže, "ali to je razumljivo jer ljudi u Americi ne mijesaju nacionalnost i posao". Starac to ponavlja kao naučenu lekciju iz interkulturnih odnosa (ali zadržava neke uvredljive etničke stereotipe iz stare domovine). Ustvari, trgovina im je jednostavno predaleko od makedonske zajednice, i sunarodnjaci nemaju poseban razlog za dolazak budući da trgovina ne prodaje etničke specijalitete. Poslovnom su se politikom orientirali na lokalnu zajednicu koja nema izraženi etnički profil, pa su im takvi i kupci.

Trgovina je otvorena od 9 ujutro do 22 sata navečer. Otac je tamo od 9 ujutro do 13 sati, a sin preuzima poslijepodne kada je aktivnost veća. Moraju zaposliti ispomoći vikendima na nekoliko sati dnevno, posebno ljeti. Način na koji traže pomagače i kako ih biraju opovrgava to da njihove etničke i ne-formalne veze nemaju ništa s posлом. Poznaju dvije srpske obitelji koje žive u blizini trgovine i njihova djeca pomažu u prodavaonici, uz još neke prijatelje koje njihovi roditelji preporuče vlasniku. Plaća im se iz novca u blagajni, bez knjiženja i bez povlastica koje bi s tim došle. Nemaju popust ni druge povlastice kada kupuju u trgovini. Drugim riječima, trgovina pripada u regularnu ekonomiju, ali postoje elementi društvene ekonomije (to je obiteljska prodavaonica, a pomagači su slične etničke pozadine) i neregularne ekonomije (nisu svi aspekti posla pravilno registrirani i izvedeni).

7.

STRUKTURA LOKALNE ZAJEDNICE

U ovom će poglavlju biti riječ o klasnim i obiteljskim značajkama McKennyja, o susjedskim i neformalnim grupama, o udruženjima građana, o institucijama socijalne skrbi i rekreacije, te o aktivnostima lokalnih crkava u zajednici. Posebno ću se osvrnuti na formalne i neformalne načine komunikacije. Teško je baviti se tako kompleksnom tematikom nakon samo tri mjeseca života u zajednici i bez opsežnijih istraživanja strukture kućanstava i srodstva. Kako bih pokrila ove teme ispitivala sam direktno kućanstva dvadesetak obitelji te koristila uzorak od 153 obitelji koje čine kongregaciju metodističke crkve sv. Matthewa. Poslužila su mi također kazivanja lokalnih stanovnika o najčešćem sastavu obitelji, o tome kako se neformalne grupe oblikuju i povezuju i koliko su, prema njihovu mišljenju, brojni "devijantni" slučajevi. I moje vlastito iskustvo kad smo Milan i ja gotovo izbačeni iz Biltmore apts. zbog "nedozvoljene *hippie* kombinacije" dijeljenja stana s Arthurom lijepo se kasnije uklopilo u opću sliku McKennyja kao kulturno homogene, socijalno stabilne, "srednjeklasne" (da ne kažem malograđanske) zajednice. Izostanak sveobuhvatnijeg statističkog pregleda mogao bi inače navesti i na pogrešne zaključke. Međutim, mislim da sam imala više sreće od nekih drugih istraživača iz našeg tima jer me je "zapao" kvart tako homogene društvene strukture.

McKenny nema koncentracije skorašnjih imigranata čija bi supkultura određivala drugačije obiteljske i društvene odnose (osim nekih nijansi kod stanovnika talijanskog porijekla koje ću spomenuti uskoro), a nema ni specifičnih grupa poput studenata ili komuna. Na cesti 7 Mile mnogo je ureda "profesionalaca", što u američkoj kulturi znači liječnika, zubara, odvjetnika, inženjera, viših menadžera različitih tvrtki i sl. Oni se po prihodima ubrajaju u "višu srednju klasu", ali – ne stanuju u McKennyju. Primjerice, među članstvom luteranske crkve sv. Timothyja navode se samo dvije obitelji takvih "profesionalaca".

Homogen kakav jest, Pitcher-McKenny mi je ipak jednog dana, za vrijeme ophodnje biciklom, priredio veliko iznenađenje: u jednoj sporednoj ulici naišla sam na malu farmu!

POSLJEDNJI FARMER

Farma je sama po sebi sićušna, ne veća od samostojećih obiteljskih kuća s dvorištem u susjedstvu. Međutim, nema travnjaka ispred kuće, ni stražnjeg ili prednjeg dvorišta. Sve je ogradio i prekriveno debelim slojem crnog tla. Na ogradi sam vidjela natpis *organic homestead* (organsko domaćinstvo). U dvorištu je također ostava s alatima za obradu zemlje, uključujući i traktor parkiran pokraj ostave.

Mala je farma “posljednji Mohikanac” od onih koje su postojale na tom području do Drugog svjetskog rata. Vodi je osamdesetogodišnji muškarac koji ponosno ističe da je sve napravio sam. Doselio se prije trideset godina kada je tu još bilo farmi. Područje je bilo močvarno, a kuće za stanovanje rijetko posijane po ravnici. To se u potpunosti promijenilo u međuvremenu, ali vrijeme kao da je stalo na njegovu “organskom domaćinstvu”.

Stari farmer rođen je i odgojen na farmi u East Jordanu u Michiganu. Dva puta se oženio i dva puta je postao udovac. Njegovo jedino biološko dijete, kći iz prvog braka, je alkoholičarka i sretan je što je ne viđa često. Iz drugog braka ima četiri pokćerke i četiri posinka te četrdeset dvoje unučadi; mnogi ga često posjećuju. Većina ih živi u Detroitu. Sad živi sam u kući koja izgleda kao staromodna farmska kuća, sa psom i puškom kao jedinom obranom protiv neželjenih gostiju. Otvorio je frižider i pokazao nam nevjerojatnu zalihu konzervi koje mu uz njegovo vlastito povrće pokrivaju sve prehrambene potrebe. Za ostale potrebe sam obavlja svu svoju kupovinu.

Crnu zemlju oko kuće gnoji uglavnom s prirodnim proizvodima, kao što su kukuruzovina ili ljuske od kikirikija. Uzgaja kukuruz, tikve, rajčice, krastavce, krumpire, paprike, voćke, peršin i nekoliko vrsta mente, uz ostalo. Većina “usjeva” spremna je za prodaju sredinom kolovoza. Kada kukuruz dozrije, stari farmer postavlja natpis na ogradu i ljudi ga dolaze kupiti ravno s farme. Ne ide na tržnice.

Farma je, kaže, otkad se doselio uvijek bila iste veličine. Nismo dobili izravan odgovor kada smo ga pitali koliko dobro može živjeti od nje, ali rekao je da

njegove potrebe nisu velike te da većinu hrane koju jede dobiva izravno s vlastite farme. Unatoč svojoj dobi i krhkoj konstituciji, sav svoj posao radi sam, bez pomoći obitelji ili susjeda. Zapravo, sudeći po njegovim komentarima, izgleda da potonji nisu sretni što imaju farmu u svojoj ulici i nisu u dobrim odnosima sa starim farmerom. Rekao je i da susjedi od njega ne kupuju ništa.

Ovo je svakako primjer jedinstvenog obrta u Pitcher-McKennyju. Malena je farma, "organsko domaćinstvo", vrlo vjerojatno bliže neregularnoj nego regularnoj ekonomiji po svom načinu vođenja. Prepostavljam da farmer ipak prodaje svoje proizvode članovima šire obitelji, za koje kaže da ga često posjećuju. Ekonomski je to i jedinstveni slučaj "poljoprivrede za vlastitu potrošnju" (engl. *subsistence farming*) koja u urbanim područjima inače ne postoji.

OBITELJ I SRODSTVO

Za strukturu obitelji u McKennyju jedini relevantan statistički faktor je dob stanovništva, odnosno dob/starost braka, koja nije ista između crnih i bijelih dijelova lokalnog stanovništva. S obzirom na to da slijede isti kulturni obrazac (djeca fakultetske dobi odlaze od kuće i žive odvojeno, kratkoročno ili dugoročno), ali njihov "biološki ciklus" nije u istoj fazi, trenutno postoji razlika (više relativna i kvantitativna nego apsolutna i kvalitativna) između crnačkih i bjelačkih obitelji u četvrti McKenny. Za deset će godina razlika možda nestati.

Crnačko je stanovništvo mlađe: većina su parovi s malom djecom ili djeecom školske dobi. Jako je malo starijih parova i nisam vidjela nijedno kućanstvo žene ili muškarca bez partnera; naime, u stambenim zgradama žive samo bijelci, a samci si ne bi mogli priuštiti da žive sami u obiteljskim kućama. Osim toga, crnačko stanovništvo se u četvrt doselilo nedavno – prije najviše deset godina – i nisu još imali vremena tu i ostarjeti. Crnačke su obitelji u McKennyju obično kompletnije, tj. uključuju oba roditelja i djecu.

Bjelačko stanovništvo je u prosjeku starije. Dok su nositelji crnačkih kućanstava u svojim tridesetima ili četrdesetima, nositelji bjelačkih kućanstava su ili mlađi ili stariji. Oni u četrdesetima i pedesetima su se odselili jer su njihova djeca dosegla srednjoškolsku dob i roditelji žele da im djeca pohađaju "bolje" škole u predgrađima.

Među bjelačkom populacijom ima dosta razvedenih žena koje su nositelji kućanstva, žive same, rade ili još podižu svoju djecu. Prema jednom kazivaču, mnoge iz te kategorije bi se željele odseliti, ali su zapele ovdje i ne mogu si priuštiti selidbu u bolje četvrti dok im djeca ne odrastu. Stariji parovi čija su djeca osnovala svoja vlastita kućanstva negdje drugdje brojni su među bjelačkim stanovništvom; oni žive i u stambenim zgradama i u obiteljskim kućama. Muškarci i žene samci žive također u stambenim kompleksima, ali mnogo ih je i u privatnim kućama (posebno ako imaju svoju djecu ili druge članove obitelji u blizini).

Ulogu hranitelja obitelji obično ima muškarac, ali susrela sam mnogo žena koje su zaposlene na puno ili nepuno radno vrijeme, više crnkinje nego bjelkinje.

Podstanari nisu uobičajeni. Poneki su stanovnici preuredili svoje podrume u podrumske stanove koje iznajmljuju. Pritom je poželjno da podstanar bude zaposleni muškarac samac. No to definitivno nije rasprostranjena pojava.

Dvadeset pet obitelji s kojima sam bila u kontaktu imaju sljedeću strukturu kućanstva:

- Stariji parovi – 7
- Parovi s djecom – 6
- Uдовci i udovice – 8
- Žene s djecom – 2
- Ostali – 2

Zadnja kategorija uključuje dvije mlade žene koje su stanovalе u istoj kući dok se jedna od njih nije nedavno udala. Takav dogovor nalik životu u kampusu veoma je neuobičajen za ovu četvrt. Drugi se slučaj odnosi na udovicu koja trenutno živi sama, ali je donedavno živjela sa svoje dvije sestre, također udovice, prije nego što su obje umrle. Njih tri su dijelile stan u stambenoj zgradi u kojem sad treća sestra živi sama.

Druga kategorija uključuje samo jednu crnačku obitelj koja je posebno zanimljiva zbog toga što roditelji već imaju dvoje djece, ali razmišljaju o posvojenju još dvoje djece. Takvi su slučajevi vjerojatno brojniji u zajednici, ali ja sam se susrela samo s ovim. Isto tako, postoji jedna obitelj koja ima malo "devijantnu" strukturu zato što se sastoji od tri generacije: roditelji, dvije kćeri, sin i beba jedne od kćeri koja nije udana. Druga kći i sin su samo povremeno kod kuće jer oboje pohađaju koledž izvan grada.

Bila sam u mogućnosti analizirati sastave još nekih obitelji prema podacima iz imenika članova metodističke crkve sv. Matthewa iz 1975. godine. S obzirom na to da su u imeniku bile dostupne adrese članova, bilo je lako izostaviti one koji ne žive u mojoj četvrti. Dakako, ni to nije reprezentativan uzorak jer je cijela kongregacija bjelačka, i zato što su u imenik uključeni samo ljudi koji idu u crkvu. Međutim, omjeri strukture obitelji iznenađujuće su slični omjerima u gore opisanoj skupini:

Žene samci, udovice i razvedene: 60 slučajeva

Parovi bez djece: 53 slučaja

Parovi s djecom: 20 slučajeva

Žene s djecom: 5 slučajeva

Neudane žene: 8 slučajeva

Muškarci samci: 7 slučajeva

Zanimljivo je da su adrese odrasle djece, samaca ili oženjenih, ukazale na to da žive blizu svojih roditelja. Ne postoji, međutim, nijedan slučaj "proširene" obitelji, tj. oženjene ili udane odrasle djece koja bi sa svojim supružnicima živjela u istom kućanstvu s roditeljima. U kategoriji parova s djecom vidjela sam dva slučaja ženina preudavanja, tako da djeca imaju drugačija prezimena od svojih očuha.

Kategorija neudatih i neoženjenih samaca nije brojna; djelomično se sastoji od odraslih sinova i kćeri obitelji koje žive u istoj četvrti, ali odvojeno.

Iako uzorak nije velik, vidljive su karakteristike koje vrijede općenito za bjelačko stanovništvo u McKennyju: velik broj starijih parova, kao i razvedenih žena i udovica, koji žive u stambenim zgradama ili obiteljskim kućama. Nemam sličnih izvora za crnačko stanovništvo, ali prema svim mojim kazivačima, oni imaju mnogo veći raspon godišta, "razlomljene" nuklearne obitelji su mnogo rjeđe, a ističu se mlađi, a ne stariji parovi.

Unatoč činjenici da gornji primjeri ne upućuju na to, jedan kazivač talijanskog porijekla mi je rekao da u mnogim talijanskim porodicama stariji roditelji, ili samo jedan od njih, žive sa svojom djecom i unucima. Oni smatraju da svojim roditeljima duguju podršku i ugodno obiteljsko okruženje – ako su roditelji bili sposobni uzdržavati nekoliko djece, sada njihova djeca trebaju biti sposobna brinuti se o jednom roditelju ili oba. To ne bi trebalo biti teško. Prema tom kazivaču, odlazak roditelja u starački dom je ponižavajuć, i to je mišljenje uvriježeno posebno u prvoj generaciji talijanskih imigran-

ta. Druga generacija (kojoj pripada kazivač) ne smatra nužno da je starački dom loš, ali poštuje stav starijih, dijeleći mišljenje kako je mjesto starijima u njihovoј obitelji, i kako je to najprirodnije. Poznajem također i jednu kinesku obitelj u kojoj baka živi u istom kućanstvu.

Veće grupe povezanih srodnika ne postoje u zajednici McKenny, ali postoje tendencija, ili manje-više realizirana želja, da neki srodnici žive u blizini. Već sam spomenula slučaj triju sestara koje su odlučile živjeti skupa nakon što su im muževi umrli. Kazivači najčešće pričaju o sestrama i braći, oženjenoj djeci i roditeljima ili sestričnama i bratićima kao onima koje bi htjeli blizu svom mjestu stanovanja. U slučaju oženjene djece, ona osnivaju novo kućanstvo blizu svojih roditelja, ili se pak roditelji odsele u četvrt gdje su im se djeca naselila (poznajem dva takva primjera). Čak su i trgovci nekretninama shvatili da bi želja da srodnici žive blizu jedni drugima mogla donijeti profit; na sastanku jednog blokovskog društva jedna se žena žalila kako ti trgovci koriste novi trik kako bi promovirali kupnju i prodaju kuća (s obzirom na to da su se ljudi manje-više prestali bojati "crnačkog vala"): "Ne želite li živjeti blizu svojih rođaka?"

Drugo je pitanje kakvi su odnosi unutar rodbine, koliko su interakcije učestale i intenzivne. Jedna od mojih kazivačica, koja nema puno rodbine jer je njezina obitelj (roditelji) bila imigrantska, a ona je bila jedino dijete, odrasla je u zapadnom Detroitu, u staroj mađarskoj četvrti. Sjeća se da su tamo rodbinski posjeti bili manje formalni nego ovdje, ljudi su se međusobno posjećivali bez najavljivanja telefonom ili pisano kao što to rade u McKennyju. Primjećuje kako su iznimke talijanski i židovski srodnici koji održavaju toplije i bliskije odnose od "neetničkih Amerikanaca". Potonji se okupljaju samo u posebnim prilikama (osim ako ne žive u istom susjedstvu), kao povodom nečije diplome ili godišnjice braka, ili da bi nenajavljenom proslavom ugodno iznenadili nekog starijeg rođaka. Poneki posjećuju rođake na dulje vrijeme tijekom blagdana ili praznika, ali to nikada nije redovit običaj koji bi se ponavljao tjedno, mjesečno ili godišnje.

Zanimljivo je, kaže kazivačica, kako si Talijani nikad međusobno telefonski ne najavljuju posjet – oni samo navrate i očekuju da će uvijek biti dobrodošli. Mlađa generacija, s druge strane, ima običaj nazvati prije no što posjete svoje prijatelje. To je čudno jer bi se očekivalo manje formalno ponašanje od mladeži koja ionako ima više vremena za druženja; no to je vrlo vjerojatno znak "amerikanizacije" druge i treće generacije.

Od rođaka se očekuje da si međusobno pomažu u slučaju potrebe – to je mišljenje koje su izrazili svi kazivači, ali i brzo dodali da u praksi to baš i nije tako, i da se od rodbine može očekivati svašta. Ista kazivačica mađarskih korijena mi je ispričala priču, neugodno iskustvo s bratićem koje ju je očito još uvijek uzrujavalo jer je to ispričala sa suzama u očima. Jedini rođak iz njezine generacije je bratić koji živi u Kaliforniji. Kada je njezina kći završila srednju školu, odlučila je ići živjeti kod ujaka (gdje je bila pozvana), raditi tamo i pohađati večernju nastavu u obližnjem koledžu. Majka je slala nešto novca bratiću da bi “troškovi života njezine kćeri u kući bili pokriveni”. Međutim, nešto je pošlo po krivu; njezina kći je radila i dolazila kasno doma iz škole pa nije mogla puno pomagati u ujakovoj kući, i možda je bio još neki razlog – u svakom slučaju, bila je zamoljena da ode iz kuće. Kazivačicu njezin bratić nije ni obavijestio o tome, nego je nastavio primati njezin novac, koji nikad nije vratio. Ona je i dalje ogorčena na svog rođaka i cijeli događaj je i dalje pogoda makar su otad prošle tri godine. Njezina se kći u međuvremenu udala i osnovala obitelj u Kaliforniji. Majčino veliko razočaranje proizlazi iz očekivanja koje nije bilo ispunjeno, odnosno ponašanje njezina bratića nije bilo u skladu s ponašanjem koje se po kulturnim normama “stare domovine” očekuje od jedinog rođaka.

Nekoliko drugih obitelji koje poznajem imaju rodbinu i u Detroitu i u drugim saveznim državama. Više njih nego što sam mislila ima rodbinu koja živi u sjeverozapadnom dijelu Detroita, ako ne i u istoj četvrti. To je posebno slučaj s braćom i sestrama iz iste obitelji koji su odrasli u Detroitu.

SUSJEDSTVO I NEFORMALNA DRUŽENJA

Interakcija ili, bolje rečeno, izostanak interakcije među susjedima je vrlo uočljiv u četvrti McKenny. Malo susjeda su i dobri prijatelji. Obično se međusobno samo pozdravljaju i održavaju najosnovnije odnose. Kada ih upitam o razlozima za to, većina ih odgovara kako su se ti susjedi tek doselili pa se nisu imali prilike bolje upoznati, ili se oni uskoro namjeravaju iseliti pa nema smisla počinjati graditi intenzivnije odnose. Kvart je očito prolaznog i vrlo dinamičnog karaktera, i većina stanovnika misli kako nema neke koristi od “većeg društvenog angažmana”. Novi pridošlice nisu sigurni jesu li željeni, a starosjedioci ne znaju kako “početi pričati” s novim ljudima, osobito ako su crnci ili “sramežljivi”.

Međutim, ne može se kriviti boju kože ni činjenicu da je netko nov u susjedstvu. Ponekad ljudi žive u blizini godinama i ne poznaju se nimalo. Netko mi je pričao o nedavnom događaju da mi ilustrira taj fenomen: jedne večeri stanovnici male ulice mogli su čuti ženu kako iz svoje kuće zove u pomoć; nitko osim nekog stranca, crnca koji je prolazio pored kuće, nije joj priskočio pomoći. Nakon nekoliko minuta, on je prošao uličicom uzduž i poprijeko pitajući susjede poznaje li netko ženu i tko bi mogao nakratko ostati s njom u kući. Na njegovo iznenadenje, nitko nije rekao da je poznaje i nitko nije ponudio svoju pomoć! (Ona je živjela u toj ulici godinama i bila je bjelkinja kao i njezini susjadi.) Stoga se prolaznik vratio u kuću i ostao sa ženom dok nije došla hitna pomoć i odvela nju i njezinu muža (koji je zapravo bio uzrok panike) u bolnicu. Taj događaj zbilja svjedoči o nedostatku susjedskih odnosa, i uopće ljudske interakcije, te o gotovo paranoičnom strahu i sumnjičavosti među ljudima u kvartu.

Situacija je bila toliko loša da su svećenici iz katoličke crkve sv. Gerarda razmišljali o tome da počnu raditi na razvijanju susjedskih odnosa. Prije nekoliko je godina časna sestra Jo pokrenula sustavnu akciju organiziranja blokovskih društava.⁷³ Išla je od vrata do vrata i pričala s ljudima o potrebi organiziranja blokovskih društava i bolje komunikacije među susjedima. Danas postoji 18 blokovskih društava i većina je organizirana na njezinu inicijativu ili inicijativu vlc. Jima. Najnovije blokovsko društvo osnovano je u ulici Hayden 10. srpnja; od 37 obuhvaćenih kuća na tom prvom sastanku okupilo se više od 50% kućanstava (njihovih predstavnika). Svi su oni bili usmeno obaviješteni o osnivanju društva preko volontera koji je išao od vrata do vrata, te pismom kad je bio određen datum sastanka. Oni koji su došli rekli su kako očekuju nov osjećaj zajedništva koji će proistići iz takvog oblika susjedске organizacije, te kako se nadaju da će ljudi početi brinuti jedni za druge i za susjedstvo kao cjelinu. Odmah mi je bilo jasno da je međusobno upoznavanje na početku bilo mnogo bitnije od planiranja bilo kakve konkretnе akcije. (Svatko je na prsima nosio prikvačen papirić s imenom i prezimenom jer se mnogi nisu znali ni po imenu!) Svi su se vrlo brzo otvorili u neformalnoj atmosferi gdje nije bilo neke striktne agende i gdje su se mogli opustiti kušajući kolačiće i испijajući kavu. Jedan sredovječni crni čovjek, koji je živio u tom bloku četiri godine, rekao je da pridošlice ne znaju jesu li dobrodošli

73 U izvorniku *block clubs*. Pod blokom se misli na skupinu kuća omeđenu s četiri ulice. Međutim, jedno društvo često uključuje kuće koje se "gledaju" preko ulice. Vidi kartu na str. 82.

i žele li uopće susjedi pričati i povezati se s njima. Općenito su skoro svi na isti način nesigurni oko svojih susjeda i stoga se rijetko zbiva interakcija. Čini se kako nedostaje komunikacijskih kanala, društveno i kulturno potvrđenih načina prilaska susjedima. Blokovsko društvo bi trebalo biti novi komunikacijski kanal i sredstvo nadilaženja straha i ustezanja. Prvi je sastanak u tom smislu bio uspješan: nekoliko žena je reklo svom crnom susjedu da je on u redu (jako društveni i prijateljski nastrojen), ali da njegova žena (koja nije bila prisutna) izbjegava pozdraviti bilo koga, i da one nisu mogle razbiti led i započeti neki odnos s njom. Čovjek je objasnio da je njegova žena jednostavno takva i da joj možda treba više vremena da se prilagodi novom susjedstvu i otkrije kako susjedi žele kontakt s njom.

Zanimljivo je kako ljudi s kojima sam razgovarala nisu jednoglasni oko potrebe blokovskog društva kao organiziranog oblika susjedstva. Prema tim kazivacima, blokovska se društva ne mogu razviti spontano jer su blokovi kuća u Pitcher-McKennyju mali (20 do 25 kuća) i odnosi među susjedima mogu se odvijati i neformalno. Prema njihovu mišljenju, blokovska se društva obično organiziraju zbog specifičnih problema, a ovdje nema problema koji bi bili specifični za kuće jednog stambenog bloka! Umjesto toga, kažu, potrebne su udruge sa širom bazom. Istina je da u nekim blokovima gdje ljudi žive u svojim kućicama već dvadeset godina susjadi poznaju jedni druge i međusobno se ispomažu. Neki su ljudi aktivni i u lokalnim udrugama i neformalno. Primjerice, voze starije koji žive sami u kupovinu, čuvaju im kuće kad su odsutni, prate ih u crkvu itd. Ali ti su slučajevi zapravo iznimni jer se stanovnici četvrti toliko iseljavaju i useljavaju. Iz tog razloga, složila bih se više s mišljenjem većine ostalih koji tvrde da su blokovska društva potrebna za promociju komunikacije među ljudima i za razvoj osjećaja zajedništva. Neka od tih društava djeluju poprilično uspješno. Društvo Blackstone Court prošle je zime dogovorilo čišćenje snijega za svoju zakriviljenu ulicu kako bi se spriječilo začepljenje koje se inače stvara na uglu; svaka je obitelj sudjelovala. Članovi drugog društva ulice Blackstone Court (između ulica Fargo i Hessel) išli su od vrata do vrata tijekom "velikog snijega" da bi se ponudili lopatama očistiti snijeg susjedima koji to nisu mogli sami. Blokovska su društva s druge strane Evergreena još i aktivnija: pripremaju proslave, sajmove i "vodenu zabavu" tijekom vrućih ljetnih mjeseci. Društvo u Westmorlandu, između Cambridgea i Vassara, raspravlja o mogućnosti unajmljivanja i zajedničkog korištenja vrtnih električnih alata. Postoji također novo društvo

u ulici Greendale koje je organiziralo čišćenje i uličnu proslavu za 4. srpanj u kojoj su svi sudjelovali. Prijatelji iz ostalih blokova bili su pozvani na proslavu da vide kako društvo funkcionira.

Po svemu što sam dosad navela, nije teško zaključiti kako prakse spontanog međusobnog posjećivanja među susjedima nisu učestale. Jedan mi je kazivač rekao da posjećuje crnačku obitelj koja živi u kući do njegove, ali oni se sustežu oko toga da uzvrate posjet. Jednom su bili pozvani na blokovsko druženje i, nakon što su rekli da će doći, ipak su našli izgovor da ne dođu. Pitam se o dubini i razlozima takvih jednostranih susjedske odnosa.

Jedan drugi kazivač koji više ne živi u McKennyju, ali je živio do prije osam godina, kazao je kako je večernje sjedenje na trijemu tada bilo mnogo raširenija pojave. Ne samo da su obitelji sjedile na vlastitom trijemu kao danas nego bi se nekoliko obitelji okupilo ili, bolje rečeno, stisnulo na tim malim trijemovima i provelo par sati razgovarajući i odmarajući se. Kazivač smatra da su te obitelji bile uglavnom židovske, i kad su se one iselile, te su navike nestale. Jedina sadašnja slična pojava je okupljanje tinejdžera na nečijem trijemu. Nisam vidjela da to rade odrasle osobe.

Ni stanovnici moje stambene zgrade nisu društveniji, unatoč činjenici da su to uglavnom stariji ljudi koji imaju mnogo vremena za posjete i ogovaranje. Postoji, doduše, običaj da za ljetnih večeri izvade stolce iz stanova i odnesu ih dolje, ispred zgrade, gdje sjede i pričaju neko vrijeme. Ali posjećivanje unutar stanova nije uobičajeno. Primijetila sam da samo dvije usamljene udovice to čine redovno, gotovo svakog poslijepodneva. Ti su posjeti neformalni, bez ikakve najave i sastoje se u zajedničkom gledanju TV-a i isprijanju čaja. Ostali ljudi su "na bok", a neki čak ni ne znaju kako se izgovaraju komplikiranija prezimena nekih susjeda koji godinama žive u njihovoј zgradи. Razgovori među njima odvijaju se u hodnicima ili na travnjaku ispred zgrade. Često bi se tim razgovorima pridružili stanari susjedne stambene zgrade, ali nikad ne bi bili pozvani u stanove susjeda s kojima tako na travnjaku razgovaraju tijekom svih tih godina. Kad sam primijetila kako je čudno što se stanari ne posjećuju češće s obzirom na to da ne rade i da imaju dovoljno vremena za druženje, jedan je od mojih susjeda odgovorio: "Pa ovo je grad!"

Čini se da samo djeca i tinejdžeri u mojoj četvrti sklapaju prava prijateljstva. Laks̄e prilaze jedni drugima i laks̄e održavaju trajne odnose. Ustvari, čak i prijateljstva starijih generacija sklopljena su, kažu, tijekom školskih

dana, koledža, u prijašnjem susjedstvu ili na poslu; to nisu sadašnji susjedi. Tinejdžeri se poznaju iz srednje škole (Redford i Ford High) ili crkve – njihove se mreže poznanstva samo djelomično preklapaju jer djeca koja idu u istu školu ne idu nužno i u istu crkvu. Djeca i tinejdžeri koji žive u istom bloku kuća ili ulici imaju najintenzivnije odnose i kao susjedi. Oni su poveznice za dobre odnose između svojih roditelja. Majke čija se djeca igraju u istoj ulici ili idu u istu školu vjerojatno će započeti redovne kontakte. Neke se susreću na sastancima PTA-a⁷⁴ i otkrivaju da žive blizu. Prema jednom kazivaču, i garažne rasprodaje koje nekoliko obitelji organizira zajedno često zapravo iniciraju djeca, a ne roditelji, iako roditelji rade s njima.

Crkve ili, bolje rečeno, različita društva unutar crkve pružaju priliku da se vjernici upoznaju; oni mogu iskoristiti ta mjesta da bi stvorili i neformalne grupe i ostvarili prijateljstva. Općenito me je u Americi iznenadilo koliko su crkve svih denominacija ujedno i mjesta za druženje, zajedničke obroke i različite akcije okrenute lokalnoj zajednici.

Međutim, kongregacije se brojem smanjuju, članovi često izmjenjuju, pa su neformalne grupe teško održive na dulje vrijeme. Članovi raznih muških i ženskih društava, društava samaca i umirovljenika rijetko se druže izvan klupske aktivnosti; samo se neki posjećuju ili sastaju u svojim domovima, ali to nije nešto uobičajeno.

Jedna mi je kazivačica ispričala da je u PTA-u srednje škole Ford, što je formalno udruženje građana, u jednom periodu dominirala neformalna grupa, klika od desetak roditelja. Kao neformalna grupa, ti su roditelji besplatno odlazili na maturalna putovanja s djecom, na ručkove i uzajamno se posjećivali. Jedini način da se uđe u tu grupu bilo je privatno poznanstvo. S ponosom u glasu rekla je kako je ona ušla u tu kliku bez da je ikoga dobro poznavala. To je bilo prije osam godina i situacija u PTA-u se od tada, kaže, promijenila.

Voditelji raznih lokalnih udruga tvore još jednu neformalnu skupinu u smislu da se svi međusobno poznaju i kontaktiraju s vremena na vrijeme. Ali to nije prava grupa čvrste povezanosti jer je komunikacija među njima slaba; prema intenzitetu umreženosti to je više pasivna nego aktivna grupa. Kad sam pričala s tim ljudima o njihovim aktivnostima, uvijek bi se pojavljivala ista imena: taj voditelj POESAS-a poznaje onog voditelja Vijeća zajednice, ili taj voditelj crkvenog društva radi s nekim u blokovskom društvu čija je žena

74 Parents-Teachers Association (kasnije će još biti riječ o tom udruženju).

aktivna u POESAS-u itd. U jednom slučaju, muž je dužnosnik u Izvršnom odboru Vijeća zajednice Pitcher-McKenny, dok je njegova žena dužnosnica u POESAS-u. Mnogi aktivisti žive u četvrti više od dvadeset godina, što praktički znači od početka. Ta skupina ljudi svakako ima potencijala da postane klika, tj. usko satkana mreža ljudi povezanih intenzivnom interakcijom. Ali to se ne događa, ne znam zašto.

Jedan od zanimljivih aspekata njihove interakcije je stav prema održavanju sastanaka Izvršnog odbora Vijeća zajednice u privatnim kućama. Tako je jedan sastanak održan u kući novog predsjednika koji je rekao da bi volio da se sljedeći sastanak održi negdje drugdje. Na to je jedna žena ponudila svoju kuću, samo za jedan sastanak – na kojem se kasnije pojavilo samo četvero ljudi! Jedan član Odbora je tada otvoreno rekao da bi “ljudi bili motivirani doći na sastanke Izvršnog odbora kada se ne bi održavali, oprostite, u privatnim kućama”. Budući da se u posljednje vrijeme sastanci nisu ni održavali u njegovu domu, očito je da je mislio na opću nelagodu pri dolascima u tuđu kuću, bez obzira na to što se ti ljudi međusobno dugo poznaju. To mi se čini neobičnim, pogotovo jer dolazim iz kulture gdje se ljudi više vole nalaziti u privatnim kućama (ugodnije je, imaju mogućnost za socijalizaciju, poslovni sastanci su manje “suhoparni” i posao se obavlja efikasnije uz *brandy* ili tursku kavu). No premda je većina voditelja udruga bila u stalnoj interakciji godinama, njihovi su odnosi redovito ostajali površni, gotovo nikad ne prelazeći u prijateljstvo. Naravno, nije stvar u tome da je netko bolji ili lošiji, već da ljudi slijede različite kulturne norme. U ovom slučaju, smatra se da je svrha kuće da čuva privatnost obitelji, a svrha poslovnih sastanaka nije dominantno socijalizacija. Vijeće zajednice, ipak, koristi neformalne kanale za prikupljanje informacija i da bi uspostavilo kontakte. Na jednom je sastanku, na primjer, uočeno da svi sadašnji dužnosnici žive “na zapadnoj strani”. Netko tko živi na drugoj strani Evergreena bi trebao biti uključen u rad Izvršnog odbora. Spomenuta je jedna žena koja osobno poznaje neke ljude “na istočnoj strani” – ona će ih kontaktirati u ime predsjednika Odbora i naći ljude koji bi bili zainteresirani za suradnju u Vijeću.

Teško je stupiti u kontakt sa skupinama i klikama neformalnog karaktera. Jedna mi je žena rekla da ih je nekada bilo više, prije no što se puno ljudi odselilo iz četvrti. No to može biti njezina subjektivna impresija, s obzirom na to da je njezin krug društvenih veza ograničen, a možda i smanjen otkako joj je muž umro. Ljudi koji čine razne klike upoznaju se preko crkve ili osnovne

škole u koju idu njihova djeca. Jedan od oblika socijalizacije su “rođendanska društva”: ne samo djeca nego i odrasli se međusobno pozivaju na rođendanske proslave gdje mogu kartati, jesti, razmjenjivati novosti i ogovarati. Drugi primjer je *pinochle* klub u privatnoj kući, s kartaškim igrama i kockanjem. Članovi tog društva izmjenjuju se u ulozi domaćina jednom tjedno ili jednom u dva tjedna.

U mojoj četvrti nema većih, distinkтивnih skupina prema kojima bi se stanovnici identificirali. Jedina je podjela fizičke naravi – polovica istočno od Evergreena poznata je kao “Pitcher”, dok je ona zapadno od Evergreena “McKenny”, obje nazvane po osnovnoj školi. Osim što osnovnoškolci po-hadaju te dvije škole prema mjestu stanovanja, podjela nema nikakve druge implikacije ni značenja. Tek odnedavno nazivi “istočna strana” i “zapadna strana” postaju popularniji.

U ranim pedesetima postojala je neka vrsta potpodjele na istočnoj strani. Ljudi koji su kupovali nove ciglene kuće na području između ulica Grandville – Pembroke – 7 Mile – Evergreen i ulica Trojan – Greenview – Stahelin – 8 Mile nazivani su “ljudima iz novih domova”. Isto tako, prije 1956. godine postojala je udruga vlasnika kuća drvene konstrukcije, i njih su vjerojatno nazivali “starim stanovnicima”. Nisam mogla sazнати više o udruzi jer se kazivač koji mi je govorio o tome doselio nakon 1956. pa ima samo znanje “iz druge ruke”. Osim toga, čini se kako se radilo o udruzi labave, nejasno definirane strukture.

VOLONTERSKA UDRUŽENJA

U američkoj su me kulturi uvijek zadivljivale brzina i efikasnost spontano organiziranih grupa građana oko nekog zajedničkog interesa ili problema. Ta “samopomoć” lokalne zajednice kulturna je vrednota čija se povijest može pratiti do samih početaka kolonijalnog naseljavanja Amerike. Naselja kolonista su bila mala, a “država” i njezine institucije daleko. Stoga su spontana organizacija i dobrovoljni rad bili uvjet održanja tih malih zajednica. Naravno da se u modernom društvu Sjedinjenih Američkih Država ta kulturna vrednota ne bi održala da je ne podupiru institucije lokalne zajednice: u prvom redu škola i crkva. U školama se, na primjer, očekuje od svakog učenika da skupi određeni broj sati dobrovoljnog rada, primjereno njegovoj odnosno njezinoj

dobi, i bez toga se često ne može prijeći u viši razred. A crkve očekuju od svojih članova ne samo novčane priloge nego i stručni, obrtnički i organizacijski rad na njihovu održavanju, te rad na raznim manifestacijama. U ovom će odjeljku govoriti o radu volontera u Pitcher-McKennyju, prvo u samooorganiziranim udruženjima, a zatim i u formalnim lokalnim institucijama poput škole, crkve, ustanova za djecu i onih za brigu o starijima.

Vijeće zajednice Pitcher-McKenny⁷⁵ osnovano je prije osam godina, u vrijeme velike urbane krize i pobune u Detroitu, na poticaj župnika iz kataličke crkve sv. Gerarda. Područje djelovanja tog vijeća je isto kao područje osnovne škole, tj. 7 Mile – Evergreen – 8 Mile – Lahser za vijeće McKenny. Na početku su vijeća Pitcher i McKenny bila samostalna i odvojena, no kako nikako nisu mogli skupiti dovoljno članova, spojila su se 1971. godine u jedno vijeće. To nije neprirodno jer se gotovo sve crkve u koje idu stanovnici McKennyja nalaze na području Pitcher, s druge strane Evergreena. U to je vrijeme postojala i jedna starija i šira lokalna organizacija, Northwestern Community Organization (NCO), koja se djelomično preklapala s Pitcher-McKennyjem. Novoosnovano Vijeće je suradivalo s njom. No NCO je imao financijskih problema i njegov se ured nedavno zatvorio.

Prema statutu Vijeća zajednice Pitcher-McKenny, njegov glavni cilj je promocija dobre volje i razumijevanja među svim stanovnicima, bez obzira na rasu i vjeru, te razvijanje osjećaja odgovornosti i obaveze svih stanovnika prema zajednici i obrnuto. Članovi su sve osobe koje žive ili rade unutar sljedećih granica: 8 Mile – Southfield – 7 Mile – Lahser. Vijeće je financirano članarinama (jedan dolar godišnje) i prilozima ustanova koje nisu članovi. Redovni sastanci odvijaju se u siječnju, ožujku, svibnju, srpnju, rujnu i studenom. Mogu se također sazivati posebni sastanci. Glavni dužnosnici su: predsjednik, potpredsjednik, zapisničar, tajnik i blagajnik. Postoji također Izvršni odbor koji se sastoji od tih izabranih dužnosnika te od bivšeg predsjednika, predsjednika svakog stalnog pododbora, predsjednika svakog od blokovskih kontakt-područja (kojih je u Pitcher-McKennyju osam) i predstavnika svake religijske institucije u četvrti. Izabrani dužnosnici Vijeća konsenzusom imenuju predsjednike svakog stalnog pododbora i predsjednike svakog od osam blokovskih kontakt-područja. Stalni pododbori su: Prakse trgovaca nekretninama, Odnosi s javnošću, Zajednica Pitcher, Zajednica McKenny,

75 U izvorniku Pitcher-McKenny Community Council.

Škole, Civilna patrola, Publikacije i Veze s crkvama. Kroz godine se, prema potrebama, stalni pododbori tematski mijenjaju.

Članstvo je na početku bilo prikupljano individualno: ljudi iz grupe koja je zapravo osnovala Vijeće osobno su zvali prijatelje i poznanike za koje su mislili da bi mogli biti zainteresirani. Prva aktivnost koja je zahtijevala širu potporu bilo je uspostavljanje kontakata u uličnim blokovima i distribucija biltena Vijeća od vrata do vrata. Više je ljudi volontiralo za distribuciju biltena nego da postane kontakt za blokove jer nisu bili voljni pričati sa svojim susjedima! Međutim, preko biltena Vijeće je privuklo još članova. Oko 90% članova su mlade obitelji s djecom školske dobi; puno njih je Vijeće kontaktiralo preko udruge roditelja i nastavnika (PTA) iz osnovne škole McKenny. Ali većina aktivnih članova Vijeća su starije žene s odraslim djecom koje ne rade izvan svog doma, kao i crkveni djetlatnici te katoličke časne sestre.

Etnička struktura Vijeća zajednice prije je bila 99,5% bjelačka, iako je omjer u četvrti bio drugačiji. Crnačke su se obitelji osjećale diskriminirano, a isto tako nisu se mogle poistovjetiti s glavnim problemom bijelih, starijih stanovnika – *blockbustingom*⁷⁶ trgovaca nekretninama. Situacija se promjenila u zadnje dvije godine – sada je predsjednik Vijeća crnac. Što se tiče etničkog porijekla, ono je sada mješovito, nijedna grupa ne dominira među članstvom. *Blockbusting* je bio problem koji je privukao mnoge članove i na kojem je Vijeće mnogo radilo. U proljeće 1971. godine u kvart su dolazili trgovci nekretninama i širili uznemirujuće vijesti o “crncima koji dolaze” te tako pokušavali uvjeriti stanovnike da prodaju svoje kuće i odsele. Stanovnici su bili pod takvim pritiskom da su morali poduzeti pravne korake kako bi spriječili te prakse. (Susjedna udruga kućevlasnika četvrti Emerson je čak podignula sudske tužbe protiv nekih agencija za trgovinu nekretninama.) Među stanovništvom Pitcher-McKennyja postojala je također zabrinutost oko očuvanja nekretninskih vrijednosti te općenito očuvanja mirnog i dobro održavanog, integriranog susjedstva.

Vijeće zajednice Pitcher-McKenny organiziralo je i Civilnu radio patrolu.⁷⁷ Na početku su je potpuno vodili i podržavali stanovnici i poslovni ljudi

76 Termin *blockbusting* označava negativnu praksu trgovaca nekretninama: zastrašuju kućevlasnike nadolazećim doseljavanjem ljudi drugih rasa ili društvene klase. Cilj im je da starosjedioci povoljno prodaju svoje kuće kako bi trgovci kasnije te nekretnine prodali po višoj cijeni.

77 U izvorniku Civilian Radio Patrol.

iz susjedstva. Prošle ju je godine počeo financirati grad pa se morala uskladiti s općim pravilima koja vrijede za takve volonterske patrole građana.

Još jedna važna aktivnost Vijeća zajednice Pitcher-McKenny je neformalno, volontersko posredništvo (engl. *clearing house*) za ponudu i potražnju malih pomoćnih i kućanskih poslova u kvartu. O tome će biti više riječ u idućem poglavlju.

POESAS (Očuvanje trgovačke zone Evergreen – 7 Mile)⁷⁸ sam već više puta spomenula kao udruženje građana vrlo aktivno tog ljeta 1975. godine. Osnovali su ga u ljeto 1974. predstavnici raznih crkava te nekolicina građana i poslovnih ljudi. Ustvari, već su godinu dana ranije voditelji jednog šireg poslovnog udruženja (Redford Is) pokušali utemeljiti podružnicu u Pitcher-McKennyju, ali neuspješno. Međutim, POESAS je privukao mnogo više interesa jer se fokusirao na trgovačko područje 7 Mile – Evergreen koje je od vitalne važnosti za lokalno stanovništvo. Proveli su anketu među trgovcima, kao i anketu o potrebama stanovnika, prikupljajući mišljenja o tome kako spriječiti propadanje te komercijalne zone i kako je unaprijediti. Ovog ljeta udruža je izabrala novo predsjedništvo (dva predsjednika), tajnika i istraživačko povjerenstvo koje bi trebalo dalje istraživati poslovne uvjete na tom području, intervjuirati vlasnike trgovina, uzimati u obzir njihove pritužbe (kao i pritužbe kupaca), pružiti dobrodošlicu novopristiglim "poslovnjacima" i oblikovati prijedloge za unapređivanje komercijalne zone. Grupa POESAS nastoji uspostaviti veze s drugim poslovnim udruženjima, s bankama, s ljudima koji rade u gradskom planiranju, i posebno s nekim arhitektonskim i urbanističkim uredima. Članstvo u ovom trenutku nije veliko (tu su uglavnom predstavnici lokalnih organizacija i nekoliko zainteresiranih starijih građana), ali se udruža nada da će kroz oglašavanje i objavljivanje svojih aktivnosti, kao i kroz intervjuje s vlasnicima trgovina, privući još poslovnih ljudi i lokalnih stanovnika. Već je dovršen arhitektonski plan poboljšanja područja 6 i 7 Mile i sada članovi POESAS-a raspravljaju o njemu. Istovremeno se odvija akcija prikupljanja novca za realizaciju planiranih djelatnosti. Imala sam priliku aktivno surađivati s voditeljima POESAS-a kad smo provodili mapiranje poslovnih djelatnosti na 7 Mile, intervjuirali vlasnike trgovina i, još važnije, pomogli im osnovati vlastito udruženje, Businessman's Association.

78 U izvorniku *Preservation of Evergreen – 7 Mile Area Shopping*.

Prvi sastanak te nove udruge održao se u prvom tjednu kolovoza; osim aktivista POESAS-a došla je nekolicina lokalnih poslovnih ljudi, pretežito vlasnika malih trgovina na 7 Mile. Glavni je cilj promovirati komunikaciju prvo između lokalnih poslovnih ljudi, a zatim i sa stanovnicima kvarta kako bi zajedno radili na problemima koji se ondje pojavljuju. Početak je bio po prilično entuzijastičan jer je za predsjednika odabrana mlada i ambiciozna osoba. Odmah su izneseni mnogi problemi i sljedeći je sastanak zakazan uskoro. Bilo mi je vrlo zanimljivo svjedočiti nastanku jedne lokalne udruge, ali mi je žao što nisam mogla ostati duže da vidim kakva će joj biti sudbina.

Spomenula sam ranije da se djeca i mladi rano uče principima samoudruživanja i dobrovoljnog rada, kako u školama i crkvama tako i uz roditelje. Pitcher-McKenny ima nekoliko dobrih primjera neformalnog, dobrovoljnog udruživanja mlađih. Na primjer, kazivač koji je u McKennyju živio prije osam godina rekao mi je kako je postojalo i bajkersko društvo. Grupa adolescenata je bila kupila trgovinu na 7 Mile i preuredila je u klub. Danas više ne postoji. Međutim, neformalna druženja motorista i biciklista odvijaju se gotovo svake večeri na južnom dijelu igrališta Simmons. Roditelji se žale da je to najveći distribucijski centar droge u četvrti. Prije nekoliko godina taj je park bio izvan kontrole i opasan, pa je pozvana policija. Čini se da je sada situacija mnogo manje problematična. Uz park se veže jedna pozitivna skorašnja akcija mlađih: neformalna grupa uglavnom srednjoškolskih učenika koja je željela koristiti igralište Simmons sama je pokosila i počistila smeće. Kasnije su njihovi roditelji zvali Gradski odjel za parkove i rekreaciju koji je dovršio posao, a djeci su odali priznanje za njihov volonterski rad.

Čvršću organizacijsku strukturu ima West Seven Youth Club, sportsko društvo koje broji šest stotina članova u dobi od 8 do 18 godina. Organizirani su u 41 muški bejzbol tim i 10 ženskih *soft ball* timova. Društvo pokriva područje od ulice Schaefer do Livoniae i od ulice Joy do 10 Mile, ali je izvorno osnovano za područje 7 Mile – Evergreen. Društvo je u potpunosti neprofitna udruga – članarina čak ne pokriva ni troškove opreme. Iz tog razloga brojni “poslovnjac” sponzoriraju timove, na primjer Northwestern Party Store, Princeton Clothing Store, Bob’s Pizza Palace i Wilkie Funeral Home među onima u komercijalnoj zoni 7 Mile. Sponzori dobivaju mnogo besplatne reklame s obzirom na to da su njihova imena otisnuta na sportskim dresovima i spominju se u lokalnim novinama *Redford Record* svaki tjedan. Da bi prikupilo dovoljno novca, društvo također organizira proslave, buvljake i plesove.

VOLONTIRANJE U FORMALNIM INSTITUCIJAMA

Institucije u Pitcher-McKennyju – poput škola, crkava, dječjih i gerijatrijskih ustanova – su, naravno, „pravni subjekti“ s privatnim, gradskim, državnim ili nacionalnim financiranjem. Ipak, gotovo se sve od njih oslanjaju i na volonterski rad lokalnih stanovnika. To s jedne strane upotpunjuje djelatnosti tih institucija i pruža korisnicima kvalitetniju uslugu, a s druge strane povezuje te institucije s lokalnom zajednicom s kojom one žele „skladno disati“. Osvrnut ću se sada na najvažnije institucije i volonterske aktivnosti koje se u njima odvijaju.

Svaka osnovna i srednja škola ima svoje Udruženje roditelja i nastavnika (PTA). Ta su udruženja mnogo aktivnija i nose više odgovornosti nego što smo mi navikli na „roditeljskim sastancima“ u hrvatskim školama. Organiziraju priredbe i prikupljanje novca za izlete i sportska događanja, vode aktivnosti skauta (izviđača) u osnovnim školama, formiraju roditeljske patrole na ulicama oko škole i u školskim hodnicima, i još mnogo drugog. Ljeto nije dobro vrijeme za upoznavanje s aktivnostima PTA-a, stoga nisam stupila u direktni kontakt s njima. Znam iz druge ruke, međutim, da je udruženje PTA u osnovnoj školi McKenny veoma aktivno, kao i ono u srednjoj školi Ford. Potonje je imalo veliku ulogu u smirivanju rasnih problema i rješavanju sukoba u srednjoj školi Ford ranih sedamdesetih godina. S tim u vezi, taj PTA je 1972. godine okupio predstavnike svih osnovnih škola iz kojih su djeca prelazila u srednju školu Ford. Dakle, uz PTA okupili su širu konstelaciju roditelja, nastavnika i upravitelja tih škola, kao i predstavnika nekih lokalnih udruga (na primjer, Vijeća zajednice Pitcher-McKenny).

U crkvama svih denominacija postoje različita društva koja vode volonteri. Možda najstarije je muško društvo u Sv. Gerardu koje postoji od 1955. godine s ciljem da „promovira i nadgleda organizirana atletska događanja i izvannastavne aktivnosti sve djece iz župe kako bi unaprijedili njihov duhovni, fizički i moralni razvoj; i da promiče druženja svih članova župe“ (iz knjige *Men's Club Patron Book*). Postoje i ženska društva. Ona sponzoriraju aktivnosti poput posebnih misa, prodaje peciva i slastica, profesionalne pomoći za njegu starijih osoba, posjeta staračkim domovima, te atletske aktivnosti za devojke i žene.

Još neka crkvena društva su izviđači, grupe građana treće dobi, tinejdžerska društva, a brojem se posebno ističe društvo samaca Sv. Gerard. To

društvo okuplja uglavnom članove župe sv. Gerarda i prezbiterijanske crkve Monteith, ali radi na tome da privuče više članova iz ostalih crkava. Kognitivni problem tog društva je da su ženski članovi nekoliko puta brojniji od muških članova. Iako ljudi tamo dolaze više da bi se zabavili nego našli partnera, atmosfera bi bila ugodnija, kaže voditeljica, kad bi broj članova i članica bio podjednak. Nedavno su dva para, stalni članovi društva, objavili zaruke i uskoro će se vjenčati.

Članovi crkvenih društava obavljaju mnoge djelatnosti za lokalnu zajednicu. Neke su sasvim volonterske i besplatne, a neke se, kao škole i vrtići, plaćaju. I Sv. Timothy i Sv. Gerard imaju dnevne škole i vrtiće za djecu u dobi od minimalno četiri godine. Crkve također organiziraju praktične tečajeve za odrasle, koristeći ekspertizu svojih članova: automehanika, šivanje, keramika, da spomenem samo neke. Volonteri često omogućuju prijevoz i njegu za stare i bolesne članove župe koji žele pohađati misu. Još jedna vrsta aktivnosti je Blood Mobile u Sv. Timothyju: članovi doniraju krv jednom godišnje i tako steknu pravo da i oni sami, ali i njihove obitelji i rodbina, mogu koristiti banku krvi naziva Red Cross Total Group Coverage Program.⁷⁹ Početkom svibnja Sv. Gerard provodi godišnje skupljanje odjeće. A u travnju su zajednici besplatno ponudili malu radionicu Health-O-Rama koja je uključivala profesionalne konzultacije o zdravlju, mjerjenje tlaka i prikazivanje filmova o dijabetesu, raku, srčanim udarima, prehrani i reguliranju debljine.

Volonterski se rad također koristi za održavanje crkvenih zgrada: pomoći kvalificiranih krovopokrivača, stolara, limara, vodoinstalatera i popravljača asfalta značajno smanjuje troškove crkve.

Važne institucije za skrb o starijim i nemoćnim stanovnicima Pitcher-McKennyja su Arnold Home i Borman Hall. Nalaze se uz ulicu 7 Mile, "na istočnoj strani" mog kvarta. Za Arnold Home mi kažu da je star najmanje 40 godina, što znači da je bio sagrađen još prije nego što je područje sjeverozapadnog Detroita bilo urbanizirano. Borman Hall je noviji i služi u prvom redu židovskim stanovnicima, kako onima u kvartu tako i onima izvan njega. Arnold Home je smješten blizu prezbiterijanske crkve Monteith pa volonterska udruženja iz te crkve često posjećuju dom i organiziraju različita događanja: sponzoriraju rođendanske proslave, izrađuju božićne ukrase i organiziraju priredbe i nastupe.

79 Program Crvenog križa za grupe.

Treća ustanova za starije je Northland Geriatric Center u ulici Hessel, blizu 8 Mile i Lahser. Prema upraviteljici, ta je institucija stara deset godina i ima 110 ležaja. Mnogi od starih štićenika ozbiljno su bolesni i trebaju medicinsku pomoć. No neki su ondje od 1965. godine, tj. od početka, a većina pacijenata ondje živi dugo vremena. Stižu iz cijelog Detroita, samo ih je troje iz ovog kvarta. Kazivačica me je iznenadila kada je rekla da između centra Northland i lokalne zajednice nema komunikacije. Iako i ovdje volonteri dolaze organizirati različita događanja, ti aktivisti nisu lokalni stanovnici. Dolaze im katoliči iz crkve sv. Eugena, mormoni, Jehovini svjedoci, Židovi iz udruge veterana i drugi. Organiziraju se bingo večeri jednom ili dva puta mjesečno. Uprava je pokušala uključiti srednjoškolce u organizaciju aktivnosti za Centar, ali ta ideja nije bila uspješna jer su "premladi i reagirali su s previše emocija na stare, bolesne ljude".

Ta je ustanova, kako je upraviteljica rekla, striktno poslovna organizacija i nema nikakve veze s četvrti McKenny! Djelatnici ne odlaze na sastanke lokalnih udruga, niti sudjeluju u njihovim aktivnostima. I sama upraviteljica živi izvan četvrti. S druge strane, stanovnici McKennyja također ne pokazuju nikakav interes, čak ni povjerenje prema toj ustanovi. Nedostatak komunikacije i nezainteresiranost Centra pobuđuje kod njih sumnjičavost. Kako je jedan kazivač ustvrdio, "ne pričaju se dobre stvari o tom domu".

Što se tiče skrbi za djecu, već sam spomenula vrtiće i škole koje organiziraju crkve. No postoje u McKennyju i dvije vrlo različite ustanove za djecu: Sirotište Vojske spasa⁸⁰ i vrtić Veseli sat.⁸¹ Prva se nalazi u ulici Pembroke, tik do osnovne škole McKenny. To je jedna od najstarijih ustanova u četvrti. Već joj sam naziv "sirotište" daje arhaičan prizvuk; u Sjedinjenim Američkim Državama se danas djecu koja nemaju adekvatnu roditeljsku skrb smještava u udomiteljske obitelji (engl. *foster families*). No Vojska spasa upravlja još uvek skloništima za beskućnike (pojedince, obitelji i djecu) u svim državama Amerike. Pored stalno zaposlenih, oslanja se i na volontere na nacionalnoj i na lokalnoj razini, pogotovo pri sakupljanju donacija.

Vrtić Veseli sat već se 12 godina nalazi na cesti 7 Mile, blizu ulice Lahser. U ranijem sam poglavljju opisala svoj neuspjeli posjet toj instituciji. Kasnije

80 U izvorniku Salvation Army Orphanage. Vojska Spasa (Salvation Army) masovna je humanitarna organizacija protestantske evangeličke orientacije, utemeljena u Engleskoj pred 150 godinama. Danas je raširena u stotinjak država svijeta i u svojoj misiji ističe da služi svima, bez diskriminacije na osnovi vjere, rase, etnosa ili seksualne orijentacije.

81 U izvorniku Happy Hour Kindergarten.

se tamo više nisam vratila, no od nekih sam roditelja čula da radi na sasvim komercijalnoj bazi.

Za kvalitetu života u Pitcher-McKennyju mnogo znače zajedničke zelene površine: veliki O’Hair Memorial Park na istočnoj strani i tri igrališta na zapadnoj strani. Park O’Hair jedini ima gustu šumovitu vegetaciju, biciklističke staze, igralište za košarku i bejzbol i mogućnosti za ljetnu “vodenu rekreaciju” koju organiziraju blokovska društva. Igralište Simmons ograđeno je područje veličine jednog uličnog bloka, s nekoliko ljljački i klackalica. Drugo igralište, Tuttle, nema ogradu, ali ima drveće i klupe te ljljačke za djecu. Izgleda lijepo i bolje je održavano nego Simmons. Treće, najmanje igralište je na Votrobeck Courtu, blizu Evergreena, i zapravo se radi o dijelu tamošnjeg stambenog kompleksa.

Za parkove i igrališta treba se brinuti grad Detroit, odnosno njegov Odjel za parkove i rekreaciju. No očito se kod toga javljaju problemi. Nitko iz Odjela za parkove i rekreaciju nije brinuo za igralište Simmons, pa je skupina srednjoškolaca koji žive oko igrališta i imaju bejzbol tim dobila dozvolu da ga sama pokosi. Druga je grupa dovršila posao košnje preostale polovice igrališta tako da je ono postalo ponovno spremno za korištenje. Međutim, problem time nije bio dugoročno riješen. Građani obično zovu ili se odlaze potužiti u Malu vjećnicu⁸² za sjeverozapadni Detroit koja posreduje između lokalnih zajednica i gradske administracije. Upravitelj te institucije kaže kako je njegova uloga teška i ponekad frustrirajuća: stanovnici mu mogu pristupiti s nepovjerenjem jer je dio gradske administracije dok, s druge strane, on u gradskoj birokratskoj strukturi nije dovoljno moćan da osigura implementaciju svojih prijedloga i planova.

I tada opet nastupa vještina “samopomoći” lokalnih stanovnika. Ovog je ljeta Gradski odjel za parkove i rekreaciju dosta kasnio sa zapošljavanjem voditelja rekreacijskih programa u gradskim parkovima, što je inače uobičajeno, i to nakon dugih diskusija hoće li to uopće moći. Stoga je jedno od blokovskih društava predložilo Vijeću zajednice Pitcher-McKenny da organizira igre za djecu unutar uličnih blokova, tj. u “slijepim ulicama” koje nisu probijene do kraja. Oformili bi timove za košarku, odbojku i sl., i svakog bi ih dana nadgledao jedan roditelj. Drugi bi roditelj bio zadužen da tјedan dana čuva svu opremu u svojoj kući. No na kraju je grad ipak organizirao ljetne rekreacijske programe.

82 U izvorniku Neighborhood City Hall. U Detroitu ih ima dvanaest.

Važan centar za rekreaciju, fizičke i društvene aktivnosti je Sjeverozapadni YMCA,⁸³ podružnica nacionalne humanitarne organizacije, na uglu ulica Lahser i 7 Mile. Služi području koje je veće od moje četvrti (od Greenfielda do Inkstera i od Joya do autoceste Southfield); star je 25 godina, s nekim novijim dodacima na zgradi. Za upotrebu dvorana i opreme plaća se godišnja članarina, ali je ona mnogo manja nego za slične komercijalne klubove. YMCA kao nacionalna organizacija zapošljava djelatnike, ali se isto tako oslanja i na čitavu "vojsku" volontera. S druge strane, lokalni je YMCA proširio svoje društvene djelatnosti za dobrobit lokalne zajednice: nudi besplatne medicinske preglede i cijepljenja, besplatne satove plivanja za one koji sudjeluju u akcijama u četvrti (čišćenje i slično) i omogućuje lokalnim udrugama besplatno korištenje svojeg pisača. Osim sportskih aktivnosti za djecu i tinejdžere, organizira i zajedničke aktivnosti za roditelje i djecu. Nadalje, neke se aktivnosti odvijaju potpuno spontano i neformalno. Tako skupine tinejdžera, koje redovno "vise" ispred zgrade YMCA-a, s vremena na vrijeme organiziraju ulična pranja automobila i sa zarađenim novcem odlaze na izlete. Cijele obitelji ili samo odrasli sudjeluju u društvu Pot Luck koje se okuplja dva puta mjesечно: svatko od kuće donese neko jelo i svi zajedno to podijele i ručaju. Četvrte subote svakog mjeseca odrasli se okupljaju za neku prethodno isplaniranu aktivnost, primjerice ručak u nekom restoranu ili piknik u parku.

SUSTAVI KOMUNIKACIJE

Formalni i neformalni sustavi komunikacije dobro su razvijeni u McKennyju. U prve se ubraja tisak (novine kao i bilteni crkava i volonterskih udruženja), a u druge "od usta do usta", telefon, pisma, "kuriri" i posrednici, oglasne ploče,

83 U izvorniku Northwestern YMCA, tj. Young Men Christian Association (Kršćanski savez mladića). To je još jedna od svjetskih protestantskih organizacija utemeljena u Engleskoj polovinom 19. stoljeća – u jeku industrijalizacije. Cilj joj je bio (i ostao) osigurati "zdravo tijelo, svijest i duh" ruralnih mladića koji su tada masovno selili u gradove gdje su bili izloženi moralnom i fizičkom propadanju. Osim raznih fizičkih aktivnosti, kampiranja i sportova (smatra se npr. da su košarka, odborka i futsal izumriveni u okviru YMCA-a), ogranci YMCA-a bave se religijskim, edukativnim i društvenim aktivnostima. U Sjedinjenim Američkim Državama su jedna od najvećih humanitarnih organizacija financiranih općim donacijama građanstva, a drže i vlastite hostele. 1850-ih godina u Engleskoj je također osnovan YWCA (Young Women Christian Association), čiji su ogranci do danas nezavisni od YMCA-ovih, i koji se bavi ljudskim pravima žena (nekad glasačka prava, a još uvek sprečavanje nasilja nad ženama, edukacija i socijalna promocija, rasna jednakost, mir i razoružanje, izbjeglištvo i dr.). U Njemačkoj i skandinavskim zemljama zgrade i hosteli YMCA-a i YWCA-a su u skorije vrijeme česta zajednički, i čak im se i naziv mijenja u Young People Christian Association (Kršćanski savez mladeži).

te obavijesti na komadićima papira prikućanim na telefonske ili električne stupove. Kako ćemo vidjeti, formalna i neformalna komunikacija se često "preljevaju". Institucije i pojedinci također često kombiniraju različite načine komunikacije kako bi se njihova obavijest proširila zajednicom.

Za početak, ljudi su obično pretplaćeni na bar jedne novine, ali do njih stiže i niz crkvenih biltena, časopisa, posebnih publikacija i brošura. *Detroit News* su najraširenije dnevne novine; postoji distribucijski ured na 7 Mile i cijeli tim dostavljača koji ih donose svakodnevno na vrata pretplatnika. *The Detroit Free Press* je manje raširen. Zapravo, u mojoj ih stambenoj zgradi osim mene prima samo jedan stanovnik. Nemaju ured na ovom području i čini se kako imaju problema u distribuciji tih novina. Nisam bila u prilici "uhvatiti" njihove dostavljače. *Detroit News* je također dostupan u svim većim trgovinama na 7 i 8 Mile, a one koje prodaju samo jedne novine, prodaju upravo njih. Veće trgovine redovno prodaju još *National Enquirer*, *Tadin' Times* (specijalizirane novine s oglasima za rasprodaje, kućanske alate i namještaj, automobile, bicikle i sl.), te nekoliko pornografskih, sportskih i "tračerskih" časopisa. Trgovine na 8 Mile prodaju također lokalne tjednike iz Southfielda, *Southfield Sun* i *Jewish News*, dok ih oni na 7 Mile ne prodaju – umjesto toga je dostupan *Redford Record*. Moja je četvrt očito tranzitna (društveno i geografski), sa stanovnicima koji teže životu u predgrađu, i s teritorijem smještenim između dvije veće i homogenije suburbije, Southfielda na sjeveru i Redford Townshipa na zapadu. Novine koje stanovnici čitaju otkrivaju tu činjenicu. *Free Press* je rijetko igdje dostupan – možda to govori o stupnju ovdašnjeg liberalizma ili, bolje rečeno, konzervativizma.

Redford Record, jedno od izdanja *Suburban Newsa*, najčitanije su lokalne novine. Sadrže kolumnu koja kontinuirano informira stanovnike o događajima u četvrti Pitcher-McKenny ("McKenny Memos"), kao i posebne izvještaje o radu crkava (najčešće o crkvama sv. Gerarda i Elim Baptist), škola (kolumna o srednjoj školi Ford izlazi svaki tjedan tijekom školske godine) i različitim lokalnih udruga. Način prikupljanja informacija za kolumnu o životu Pitcher-McKennyja za *Redford Record* dobar je primjer ispreplitanja formalnog i neformalnog sustava komunikacije. Jedna od mojih kazivačica bila je neko vrijeme reporterka za tu kolumnu. Prikupljala je informacije većinom usmeno, direktno ili putem telefona. Poznavala je otprilike 25 osoba koje bi nazivala i pitala o događajima za koje znaju u crkvi, njihovu blokovskom društvu i ulici, ili općenito u susjedstvu. Ako bi joj netko rekao da je susjed na putu ili se nedavno vratio s putovanja, ili primio posjet rođaka izdaleka, ili

da nečiji sin ili kći diplomiraju itd., kontaktirala bi direktno te osobe i pitala ih žele li biti dio kolumnе u *Redford Recordu* (kontakt se u pravilu odvijao telefonski). Moja je kazivačica imala direktno znanje o događanjima u srednjoj školi Ford jer je bila aktivna članica PTA-a, te je o školi često pisala. Na taj se način održavala kolumna "McKenny Memos".

Redford Record je također najvažniji medij za poslovne vijesti i oglase. Kako je naš tim u ovom projektu trebao posebnu pažnju obratiti na neregularnu ekonomiju, pokušala sam kroz oglase odgonačnuti reklamira li se i ona. No to je bilo teško utvrditi sa sigurnošću. Ima mnogo oglasa koji bi možda mogli biti svrstani u tu kategoriju, ali se samo direktnim telefonskim pozivom može otkriti jesu li zaista neregularni. Bila sam sigurna u samo jednu oglašenu djelatnost da je dio neregularne ekonomije: žena koja je šivala i radila krojačke izmjene "od doma". Drugi problem vezan uz to je lociranje poslovnih djelatnosti, odnosno kako otkriti jesu li unutar geografskih granica mojeg kvarta budući da su u oglasima navedeni samo telefonski brojevi. Zanimljivo je kako se mnogi oglasi u *Redford Recordu* ponavljaju mjesecima; ponekad je cijela kolumna identična onoj iz prethodnog broja.

Na području Pitcher-McKenny postoji šest crkava i sve one redovno objavljaju neke vrste biltena ili informativnih letaka. Ujedinjena metodistička crkva sv. Matthewa objavljuje bilten *The Messenger* svaki drugi mjesec. Svake godine također objavljaju imenik svih članova kongregacije, s njihovim adresama i telefonskim brojevima. Uključeno je i mnoštvo reklama za regularne poslovne djelatnosti. Sv. Gerard objavljuje isti takav godišnjak, ali je drugačijeg karaktera. Umjesto imena i fotografija članova crkvene zajednice, on sadrži samo obavijesti i reklamne oglase onih obrta i djelatnosti koji su crkvi dali donacije. Nisam mogla naći nijedan oglas za neregularnu ekonomiju ni u tom godišnjaku ni u tjednom biltenu *The Spirit of St. Gerard's* koji je najistaknutiji crkveni bilten u četvrti. Ako ih ipak ima, nisu pisani na očit način, pa bi bila potrebna podrobnija istraživanja da ih se otkrije. Inače, bilten Sv. Gerarda obavještava ne samo o crkvenim aktivnostima nego i o brojnim događanjima i aktivnostima u koje su uključeni župljeni i crkveni djelatnici. Od svih crkava u četvrti, Sv. Gerard je najaktivniji u zajednici.

Iako nisam mogla naći oglase za neregularnu poslovnu djelatnost u biltenu Sv. Gerarda, nešto drugo je jednako zanimljivo – oblik povlaštene prodaje članovima župe. U posljednjem broju biltena, Ciolino Tire Service objavljuje

da članovi župe imaju 10% popusta. Isto tako, crkva održava kreditnu uniju s posebnim, olakotnim uvjetima za svoje članove. To me je dovelo do zaključka da spomenuti godišnjak zapravo služi kao reklama i implicitni poziv župljanim da koriste usluge i druge djelatnosti članova svoje kongregacije.

Druge crkve, Sv. Timothy, kapela Pembroke, pentekostalna crkva New Hope Tabernacle i Elim Baptist objavljaju također letke i biltene, ali su njihova redovitost i djelokrug ograničeni: nemaju reklamne oglase i donose informacije samo o crkvenim događanjima.

Vijeće zajednice Pitcher-McKenny objavljalilo je bilten *Newsletter* koji je izlazio jednom u dva mjeseca. U posljednje vrijeme izlazi neredovito, ali je svejedno stalna publikacija s uredničkim odborom, pokrivenošću i distribucijom (stanovnici su na njega pretplaćeni, a dostavlja se zainteresiranim pojedincima i kroz blokovska društva). Iako ta publikacija nema nikakve poslovne oglase, u svakom broju ponavlja obavijest o postojanju Employment Clearing Housea preko kojeg se mogu naći pomoćni poslovi ili brza pomoć kada je potrebna.

POESAS kopira zapise sa svojih sastanaka i šalje ih svima onima koji su ih kontaktirali, dolazili na sastanke ili se upisali u njihov adresar. Spomenula sam ranije akciju osnivanja udruženja poslovnih ljudi u svrhu čega su POESAS i Vijeće zajednice slali pisma i volontere da razgovaraju od vrata do vrata, od trgovine do trgovine na cestama 6 i 7 Mile. Kombinacija pisama i usmenog kontakta pokazala se uspješnim načinom informiranja.

Oglasne ploče su još jedan način manje formalne komunikacije u četvrti. No čak se i u takvom širenju informacija može prepoznati manje ili više formalizirani, odnosno regulirani način komuniciranja. Četvrt McKenny nema velike vanjske oglasne ploče tipa kioska kakve bi svakom bile uočljive. Sve postojeće oglasne ploče nalaze se u školama, crkvama i većim trgovinama, kao i u zgradama YMCA-a.

Primijetila sam da su oglasne ploče u crkvama vrlo formalne, sadrže samo informacije o aktivnostima crkve i fotografije obreda ili članova kongregacije. Mnoge su zaključane i ostakljene – stoga svi koji žele nešto objaviti moraju prvo dobiti odobrenje crkvene administracije. Osim oglasnih ploča, crkve često blizu ulaza imaju postavljene stolove s brojnim publikacijama i brošurama. Ne postoji opcija slobodne razmjene informacija tim putem; informacije putuju u jednom smjeru: od crkve prema posjetiteljima.

Oglasna ploča u YMCA-u je do određene mjere specijalizirana, odnosno prenosi informacije o događanjima i rasporedima. Međutim, pravila oglašavanja su mnogo liberalnija, pa je članovi YMCA-a koriste za razmjenu informacija. Zapravo, ondje se nalaze dvije oglasne ploče: jedna je službena i sadrži samo slike službenika i članova YMCA-a. Druga sadrži uglavnom informacije o ponudi tečajeva i sportskih aktivnosti, ali može se pronaći i oglase za prodaju, primjerice, dva judo odijela, za prodaju namještaja iz privatnog doma, za štednjak, za prodaju zimskog kaputa. Svi su na malim komadima papira, ispisani rukom, i ne čini se kao da ih je YMCA morao odobriti prije objave. Na zidovima hodnika nalaze se druge obavijesti: jedna je o tome da će djeca organizirati pranje automobila, a druga traži od žena da nekom doniraju posebnu ambalažu i male konzerve (adresa je dana) – vjerojatno su potrebne za likovnu radionicu ili kakav sličan projekt. Osim zidnih oglasa, YMCA ima stol u predvorju na kojem su izloženi razni letci i publikacije. Mnogi nemaju veze sa sportom ili aktivnostima YMCA-a. Sada u ljeto, kada postoji za zajednicu otvoreno i besplatno plivanje, mnogo lokalnih stanovnika dolazi koristiti ovaj prostor pa pretpostavljam da je razmjena informacija putem tih oglasa dosta efikasna.

Oglasne ploče u trgovinama Farmer Jack's i Andy's Food Land su vjerojatno najvažnije u lokalnoj zajednici. Svakako se radi o dva velika trgovačka centra koja pružaju usluge velikom dijelu Pitcher-McKennyja. Zato su najprikladnija mjesta za brz protok informacija, posebno za one informacije koje su našem projektu najzanimljivije. Izgleda da se te oglasne ploče zbilja koriste – postoje brojni oglasi, s različitim sadržajima i aktualnim datumi-ma. Propisi oglašavanja su očito liberalni jer su oglasi u različitim formatima, najvećim su dijelom samo komadi papira ispisani rukom, i ne moraju biti odobreni. Većina ih oglašava neku vrstu prodaje: kuće, automobila i guma, sjamske mačke, vjenčanice, štednjaka i namještaja, bazena, televizora u boji, kasetofona, plinske sušilice rublja, opreme za mračnu foto-komoru, biljke juke itd. Brojne su i posjetnice: Little Dog's Service, Ben Partellyeva remodeliranja kuhinja, tvrtka za popravak krovova, fotograf itd. Obavijesti o kućnim garažnim i dvorišnim rasprodajama su česte, kao i oglasi za razne usluge. Zanimljivo je da oglasa potražnje skoro i nema – samo je jedan koji traži čuvanje djece – dok je ponuda brojna i raznovrsna: čuvanje djece, ličenje kuće, podešavanje automobila (za samo 10 dolara), popravci krovova i roleta, briga za stariju invalidnu gospodju, zamjene kočnica itd. Uobičajeno

je da se uz oglas daje samo broj telefona te ponekad i ime. "Neutralni" su oglasi najmanje zastupljeni: primjerice, jedan eskimski pas nudi se u dobar dom, daje se nagrada za pronalazak odlutale sijamske mačke i oglašava se ljetni Junior Tennis kamp. Andy's Food Land i Farmer Jack's ne koriste te oglasne ploče za sebe – njihove obavijesti za kupce, kuponi i oglasi nalaze se na drugim mjestima u trgovini. Oglasne su ploče rezervirane samo za upotrebu lokalne zajednice. Očito je da sam se ovdje našla na zlatnom izvoru neregularne ekonomije!

Još jedna značajka susjedstva McKenny su oglasi ispisani rukom na komadiću papira, pričvršćeni na telefonske i električne stupove uz prometnije ulice i u blizini crkava. Novi takvi oglasi pojavljuju se subotama i nedjeljama ujutro prije no što ljudi pohrle u crkve. Većina je za garažne i dvorišne rasprodaje. Šećući ulicom Lahser jednog sam dana primijetila nekoliko oglasa: jedan je bio obavijest o prodaji psića, drugi je bio obavijest o nečijoj selidbi i hitnoj, jeftinoj prodaji namještaja, a preostala dva bila su o garažnoj rasprodaji. U ulici Pembroke bila su tri oglasa za garažne rasprodaje i jedan o nagradi od 50 dolara za izgubljenu sijamsku mačku. U ulici 7 Mile, između Evergeena i Lahsera, vidjela sam četiri oglasa za garažne rasprodaje, neke s istim adresama kao i na oglasima u ulici Pembroke. U ulici Evergreen najveća je koncentracija oglasa u blizini crkve sv. Gerarda: na jednom telefonskom stupu bila su dva oglasa za garažne rasprodaje (jedan stari i jedan aktualni), a prekoputa ulice netko je obavještavao djecu o *softball* utakmici na igralištu Tuttle. Ti se oglasi jako brzo mijenjaju. Samo četiri dana kasnije, našla sam u istim ulicama na sasvim druge oglase.

Telefon je ovdje općenito jako važan medij komunikacije. Posjeti se javljuju unaprijed telefonom, i većina informacija u susjedstvu prvo putuje "putem žica". Za Izvršni odbor Vijeća Pitcher-McKenny telefon je od najveće važnosti. Nedavno je na sastanku predsjednik Odbora (koji je nov na tom poslu) priznao da se još nije sam uhvatio u koštač ni s jednim problemom. Uvijek je prvo zvao potpredsjednika: "Jednostavno je, on je uvijek udaljen samo jedan poziv."

Komunikacija između Vijeća zajednice Pitcher-McKenny i šireg kruga članstva odvija se, kako sam njegov Odbor kaže, putem nekoliko kanala istovremeno: "od usta do usta", direktno ili telefonskim kontaktom, ili putem pisama predstavnicima blokovskih društava koji zatim na isti način ko-

municiraju sa svojim susjedima; formalnija metoda komunikacije je putem *Newslettera* Vijeća zajednice i putem članaka objavljenih u *Redford Recordu*. Oglasne ploče se ne koriste, ali je ta mogućnost spomenuta na jednom sastanku (u vezi s oglasnim pločama u trgovinama Andy's i Farmer Jack's). Crkveni su bilteni također korisni; obično surađuju s Vijećem zajednice preko člana crkve koji je također aktivan u Vijeću. Uopće je taj osobni kontakt preko osobe aktivne u obje mreže najefikasniji kanal komunikacije između mreža. To je obično učinkovitije od indirektne komunikacije kroz tisak i druge medije. Tako je član Izvršnog odbora Vijeća zajednice Pitcher-McKenny koji je također član PTA-a naglasio kako bi trebalo biti više suradnje između tih dvaju udruženja, te kako bi Vijeće trebalo koristiti školske oglasne ploče i biltene za informiranje šireg kruga građana o svojim aktivnostima. Srednja škola Ford je svojevremeno objavljivala mjesečni bilten koji je htjela distribuirati u zajednici uz pomoć Vijeća, odnosno koristiti njihovu mrežu distribuiranja. To je funkcioniralo neko kraće vrijeme.

Na sastanku blokovskog društva osnovanog u ulici Heyden samo je jedan tinejdžer bio prisutan (sin jedne od žena na sastanku). Kada se planiralo čišćenje igrališta Tuttle, taj je dečko bio poveznica s drugom mrežom, svojim vršnjacima i djecom u kvartu: njegov je zadatak bio informirati ih i organizirati u toj akciji. Tako je sustav osobnog kontakta između mreža funkcionirao i međugeneracijski.

Osim putem oglasnih ploča, informacije o neregularnoj ekonomiji, odnosno o tome gdje dobiti neke usluge jeftinije ili od "dobre, pouzdane osobe" prenose se putem postojećih mreža. Ako je susjed ili član kongregacije zadovoljan poslom ličenja kuće, oni koji su to čuli i trebaju sličnu uslugu mogu ga pitati za broj majstora. I rodbinske se veze mogu koristiti s istom svrhom. Telefon je, ponovno, gotovo jedini način kontaktiranja tog majstora, osim ako baš slučajno još uvijek ne radi na susjedovoju kući i može mu se direktno obratiti.

Crkve u mom području većinom okupljaju relativno mali broj vjernika i zato su vjerojatno najbolji način za upoznavanje drugih ljudi, ako netko nije posebno zainteresiran za volontiranje u nekom od lokalnih udruženja. Budući da mnogi župljani koji su zanatlije i obrtnici doniraju svoje vrijeme i rad crkvi kada je potrebno i njihove se usluge javno priznaju putem biltena, nije rijetkost da ljudi prilaze tim članovima svoje crkve kada i sami trebaju

takvu uslugu. Ponekad se radi o jeftinijoj usluzi, ali kupac prvenstveno ima osjećaj da će posao biti dobro odraćen jer njegov odnos s pružateljem usluge neće biti baziran samo na prodaji i kupnji. Njihov će se društveni odnos produžiti u budućnost jer su pripadnici iste kongregacije.

8.

EKONOMSKI ŽIVOT

Najupečatljivija značajka susjedstva Pitcher-McKenny je da se radi o potrošačkoj zajednici. Jako malo ljudi i živi i radi ovdje. Veće grupe stanovnika mogu se vidjeti samo večerima i vikendima, za razliku od zaposlenika koji nestanu u svim smjerovima nakon 17 sati. Napor da se premosti taj jaz i zajednički radi na problemima od zajedničkog interesa dolaze uglavnom sa strane stanovnika. Budući da sam najviše radila s ljudima koji žive u McKennyju, gdje sam i sama živjela, moj opis ekonomskih aktivnosti nužno će biti iz njihove perspektive.

Za razliku od, primjerice, susjedstva Brightmoor, McKenny nije kvart samostalnih obrtnika i zanatlija koji bi sa svojim alatima mogli obavljati mobilne poduzetničke aktivnosti. Prevladava kategorija gradskih zaposlenika (policajci, vatrogasci, činovnici, učitelji) te službenika, proizvodnih radnika i niže rangiranih menadžera u automobilskoj industriji. Ukratko – takozvana niža srednja klasa. Prema većini kazivača, broj otpuštenih radnika tijekom skorašnje ekonomске krize nije bio velik zbog dugog radnog staža te važnih radnih pozicija i vještina. Jedna moja kazivačica imala je pristup evidenciji PTA-a u osnovnoj školi McKenny i prisjetila se zanimanja nekih roditelja. Pronašla je iste informacije kao i ja, odnosno primijetila je da je na popisu malo obrtnika; primjerice, ni jedan jedini vodoinstalater. Nije se, naravno, radilo o reprezentativnom uzorku, ali zasigurno upućuje na opće karakteristike te zajednice.

U McKennyju sam naišla na mnogo zaposlenih žena, bilo na puno radno vrijeme bilo na pola radnog vremena. One su učiteljice, medicinske sestre, tajnice ili blagajnice u lokalnim trgovinama. No, taj obrazac nije dominantan; većina žena su kućanice. Rečeno mi je da su crnačke žene češće zaposlene nego bijele.

Važno je opet spomenuti prisutnost velikog broja umirovljenih, starijih ljudi koji su u pravilu samo potrošači komercijalnih dobara i usluga koje se

pružaju u susjedstvu. S obzirom na to da je riječ o tipičnoj četvrti srednje klase, prirodno je da ljudi u Pitcher-McKennyju doživljavaju lokalnu ekonomiju (regularnu i neregularnu) mnogo više s potrošačke nego s poduzetničke strane.

REGULARNE EKONOMSKE AKTIVNOSTI

U ovom će se opisu ograničiti na komercijalnu zonu na cesti 7 Mile jer je to zaista jedini poslovni dio lokalne zajednice. Trgovački kompleks na cesta-ma 8 Mile i Lahser koriste samo ljudi koji žive na sjeverozapadu i sjeveru (Southfield). S druge strane, 7 Mile, pa čak i cesta 6 Mile sa svojim trgovinama, mjesto su koja stanovnici McKennyja vide kao svoja, gdje idu kupovati i o čijoj se kvaliteti i održanju brinu. Grupa stanovnika koja je organizirala POESAS definirala je granice svog područja interesa na sljedeći način: autocesta Southfield na istoku do ulice Lahser na zapadu (potez 7 Mile) i cesta 6 Mile od autoceste Southfield do Grand River na zapadu.

Poslovne djelatnosti na 7 Mile pokrivaju širok spektar potreba lokalnog stanovništva, kao što su hrana i druge namirnice (tu su dva supermarketa i brojne male trgovine osnovnim namirnicama), usluge (čistači, trgovine tekstilom, servisi kućanskih aparata, liječnici, zubari, trgovine za kućne ljubimce i veterinari, banke, osiguravajuće kuće, odvjetnici itd.). Trgovine se mogu podijeliti u dvije glavne kategorije: prva se sastoji od velikih lanaca trgovina kao što su Kresge's, Farmer Jack's, Frank's Nursery, Andy's Foodland i drogerija Revco. Druga kategorija su prodavaonice i servisi malih vlasnika, često obiteljskih, koji pružaju širok spektar usluga. Postoji i treća kategorija – banke, osiguravajuće kuće, benzinske postaje i kuglana koje vode velika poduzeća i koje su po svojoj namjeni i karakteristikama mnogo manje dio lokalne zajednice od prve dvije kategorije. Poslovode trgovina velikih lanaca komuniciraju s interesnim grupama i udruženjima u kvartu kada imaju neki specifičan problem, ali inače misle da njihovo poslovanje nije vitalno ovisno o lokalnoj zajednici i nisu posebno zainteresirani za njezine potrebe. Kada profit više nije očekivano visok, ili kada glavni ured odluči promijeniti lokaciju trgovine, oni se jednostavno isele bez razmišljanja o tome kakav će utjecaj to imati na četvrt. Vlasnici malih trgovina i obrta imaju drugačiji stav: njihovi izvori prihoda često ovise o dobrim odnosima s mušterijama i o potpori grupe kao što

su POESAS, razna crkvena društva i druge organizacije u susjedstvu. Oni su ti koji su s određenim interesom odgovorili na napore POESAS-a da osnuje lokalno poslovno udruženje.

Da bi pomogao malim poduzećima i trgovinama u promoviranju i reklamiranju njihovih usluga, kako se ne bi odselili iz ovog područja, POESAS je definirao strategije i već poduzeo neke akcije. Neke manje stvari već su postignute: odvoz smeća i ulična rasvjeta su poboljšani, primjerice. Jedna od prvih stvari koju je POESAS poduzeo u ljeto 1974. godine bila je anketa o potrebama vlasnika radnji i stanovnika. Ta mi je anketa mnogo pomogla u razumijevanju komercijalnog sektora Pitcher-McKennyja i njegova odnosa prema lokalnom stanovništvu. Anketa je bila ograničena na otprilike četrdeset vlasnika manjih radnji; nisu bili izabrani nasumično ni po nekom uzorku, već prema svojoj ljubaznosti i spremnosti na suradnju. S druge strane, stanovnici kvarta dobili su da ispunе upitnike prilikom posjeta crkvama. Više od četiristo ih je odgovorilo i, naravno, ni to nije reprezentativni uzorak. Pogledala sam neke od ispunjenih upitnika i iako samo donekle mogu govoriti u kvantitativnom smislu, mogla sam izlučiti odgovore koji su bili zanimljivi i u skladu s narativima kazivača. Pitanja su se odnosila na razloge iseljavanja trgovina, na promjene navika stanovnika u kupovini, te na kvalitetu ponuđenih usluga i dobara.

Pogledat ćemo prvo kako su na anketu odgovarali vlasnici trgovina i obrta. Većina ih je navodila sljedeće razloge za iseljavanje trgovina iz ovog područja: smanjenje prometa, promjene u kvartu, vandalizam, uobičajene su mušterije odselile drugdje pa ih je posao morao slijediti. Većina se složila da nije bilo porasta kriminala. Prvo su odselile velike trgovine koje su dio franšiza, pa je najveći broj trenutno praznih prostora u samom centru trgovačke zone, odnosno dva bloka zapadno i istočno od sjecišta Evergreen–7 Mile. Male se trgovine ne sele tako brzo; samo ih je nekoliko praznih na tri i pol kilometra dugom potezu od Southfielda do Lahsera. Među četrnaest trgovina koje su se zatvorile tijekom zadnjih dva mjeseca, barem pet ih je bilo dio velikog lanca trgovina ili franšiza. Na cestama 6 i 7 Mile radile su preko pet godina, a neke i više od deset.

Nekoliko je poslovnih ljudi izrazilo mišljenje koje se uvelike razlikovalo od većine. Vlasnik jedne manje osiguravajuće kuće koji ondje radi petnaest godina rekao je da "ne misli da se kvart mijenja", ne daje nikakve razloge za odljev poslovnih djelatnosti iz zajednice i kaže da se njegov promet nije

smanjio. Međutim, misli da samo 25% njegovih klijenata dolazi iz lokalnog područja. Poslovođa trgovine Modern Age Furniture, koja se upravo iseljava, rekao je da "posao dobro ide!" i procijenio da su 26-50% njegovih mušterija lokalci. Ljudi iz Kresge'sa su čak primijetili porast u prometu, ali žalili su se na visoke cijene najma. Najamnina je razlog nezadovoljstva koji mnogi spominju i na koji se žale kako u upitniku tako i u razgovorima koje sam vodila dok sam mapirala komercijalnu zonu. Ali, najamnina nije razlog koji trgovci daju za iseljavanje iz četvrti; kažu da je visoka cijena najma zapreka za nove djelatnosti da se mogu useliti i popuniti prazne poslovne prostore. Zapravu, i o tome su mišljenja podijeljena. Izgleda da većina pritužbi o visokom najmu dolazi od trgovaca koji imaju jednog određenog najmodavca, tvrtku u Southfieldu koja posjeduje značajne količine zemljišta i zgrada na 7 Mile, i koja jako malo komunicira sa svojim zakupcima. Biljar klub Chalk and Q prijavio je da ima porast u prometu, od kojeg je 50-75% lokalnih mušterija. Stav Bushie's Hardware Storea (željezarija i alati) najviše se razlikuje od drugih mišljenja: u četvrti su dugi niz godina, 75-100% njihovih mušterija su lokalci, kažu da nema porasta u vandalizmu, ne bilježe promjene u prometu, nema porasta kradbi iako se "susjedstvo mijenja". Za njih je "nedostatak prostora za parkiranje" razlog zašto se trgovine sele, a svi su drugi razlozi sekundarni. Žalili su se na visoke poreze i troškove osiguranja. Potrebno je ipak dodati da je Bushie's među najstarijim trgovinama u Pitcher-McKennyju, da osobno znaju svoje mušterije i da je vlasnik među najaktivnijim članovima novoosnovanog Poslovnog udruženja (Business Association).

Vlasnici dviju "etničkih trgovina", finske pekare i skandinavske mesnice, ne misle da je potrebno pojačati sigurnosnu zaštitu trgovачke zone. Vlasnik Arne's Finland Housea je rekao da je 80% njegovih mušterija lokalno, ali da je morao promijeniti asortiman kako bi uđovoljio njihovim promijenjenim zahtjevima. Sada radi bogatije i slađe pecivo. Misli da je primarni razlog seljenja obrta to što "njihove stare mušterije više nisu na ovom području", i zbog toga i sam planira iseljenje radije nego da u potpunosti mijenja svoju ponudu. Hugh's Meat Market sa skandinavskim delikatesama posluje u četvrti oko pet godina i "nije primijetio promjenu". Ali procjenjuje da je samo 0-25% njegovih mušterija iz lokalnog područja. Dvije trgovine, Cunningham's i Farmer Jack's, rekле su kako su u asortiman dodale "crnačku" robu kako bi ispunile nove zahtjeve tržišta (primjerice, crnačku kozmetiku). Svi ostali imaju isti izbor ponude kao i godinama dosad.

Pitala sam se zašto se mišljenja poslovnih ljudi toliko razlikuju. Većina vlasnika radnji slaže se da se susjedstvo mijenja, poglavito u pogledu doseđenja crnačke populacije, ali ne slažu se po pitanju toga ima li to negativan utjecaj na njihov posao ili ne. Oni koji su se već odselili opravdavaju to govorеći da su ih istjerali porast vandalizma, krađa i smanjen opseg posla. Ipak, ne mogu se oteti dojmu da se radi o nerealnoj racionalizaciji, posebno kod većih trgovачkih lanaca. Njihovi su razlozi možda drugačiji – nedovoljno visok profit nakon što je lokalno tržište zasićeno (Princeton Clothing, primjerice) ili pojava trgovачkih centara u predgrađima gdje je sada više moderno nego praktično kupovati. Kupcima je to postalo stvar prestiža, posebna društvena vrijednost koju velike kompanije reklamama podržavaju i razvijaju.

Osvrnut ћu se sada na anketu POESAS-a među stanovnicima Pitcher-McKennyja o njihovim potrebama i navikama kod kupovine. Od 435 stanovnika koji su odgovorili na upitnike, njih 293 je reklo da kupuje na 7 Mile redovno, 76 povremeno, samo 19 je reklo da tamo kupuju isključivo, a 13 je reklo *nikad*. Kada su upitani za kupovinu u trgovackim centrima (engl. *shopping malls*), odgovorili su: 293 redovno, 45 rijetko, 30 isključivo i 7 nikad; u kupovinu u *downtown*⁸⁴ ide 16 redovno, 2 isključivo, 72 rijetko, 12 nikad; u "starom susjedstvu" kupuju 4 isključivo, 6 redovno, 23 rijetko i 138 nikad. Način odlaska u kupnju je očito vrlo sličan onome u predgrađima. Problem s anketiranjem stanovnika je u tome što ne znam koliko ispitanika zaista još živi u četvrti. Vjerojatno još ovdje idu u crkvu, ali mogli su se već preseliti u predgrađa, i to bi moglo objasniti velik broj onih koji kupuju u trgovackim centrima u predgrađima. Raznolikost i kvaliteta dobara u lokalnoj trgovackoj zoni možda je drugi razlog. Naime, stanovnici ondje kupuju živežne namirnice i koriste brojne usluge, ali za odjeću ili posebne kućne potrepštine će otici u *mall* jer su se sve dobre trgovine preselile tamo. Lokalci navode visoke cijene i manjak raznolikosti, kao i nedostatak nekih trgovina uopće, kao razloge za odlazak u kupovinu izvan područja. Knjižare, trgovine odjećom (dobre kvalitete, ali ne pretjerano skupe), bolje trgovine namještajem i robne kuće posebno nedostaju. Neki su čak rekli da bi htjeli u četvrti imati trgovacki centar. Plan revitalizacije trgovacke zone 7 Mile – Evergreen imat će neke takve karakteristike. Sva ta mišljenja navode me na zaključak da bi stanovnici vo-

84 Downtown je povijesni centar Detroita na istoimenoj rijeci koji je u vrijeme našeg istraživačkog projekta 1975. godine bio u lošem stanju. Dok su Ford Auditorium (dvorana) i Convention Arena (kongresna arena) i različite administrativne zgrade bile u funkciji, trgovacka je zona propadala. Renaissance Center još nije bio izgrađen.

ljeli kupovati u blizini kada bi imali iste usluge, izbor i estetsko zadovoljstvo kao u novim trgovačkim centrima. Preseljenje trgovina iz kvarta tjeru ih da za svoje potrebe odlaze daleko, a ne obrnuto. Svi lokalni mali obrti koji brinu o njihovim svakodnevnim potrebama i koji nisu zastupljeni u trgovačkim centrima još se uvijek jako koriste i uopće nemaju pad prometa.

Tijekom svog jednogodišnjeg postojanja udruženje POESAS je puno postiglo. Prepoznato je od strane lokalnog stanovništva, pa čak i od gradske uprave, kao važan forum. Poslovni ljudi počeli su se konzultirati s članovima udruženja o mogućnostima otvaranja trgovina u Pitcher-McKennyju. Tako ih je, primjerice, kontaktirao voditelj Društva St. Vincent de Paul i pitao bi li njihova trgovina bila dobrodošla u zoni 7 Mile – Evergreen.⁸⁵ Unatoč činjenici da se radi o specijaliziranoj trgovini, prvoj te vrste u susjedstvu, članovi su se složili s njihovim dolaskom smatrajući da je bolje imati bilo što nego prazan prostor. Uvjet koji su im dali, međutim, bio je da se trgovina održava i da se njome upravlja kao bilo kojom drugom trgovinom odjeće.

NEREGULARNE EKONOMSKE AKTIVNOSTI

Oblici koje će neregularna i društvena ekonomija poprimiti i funkcije koje će obavljati za zajednicu uvelike ovise o socijalnoj strukturi zajednice. Budući da je McKenny kvart zaposlenika i umirovljenika, neregularna je ekonomija orijentirana više prema uslugama nego prema proizvodima, i to dominantno u vezi održavanja kuće. Stariji građani koji žive u stambenim zgradama, kako mi se čini, uopće ne koriste neregularnu ekonomiju, ali neki su od njih možda davatelji usluga. Stariji ljudi koji žive u obiteljskim kućama mogu se vidjeti kako uređuju okućnice i kose travu koliko god dugo to mogu, i ponosni su na to. Kada to više fizički nisu sposobni, nekima pomažu susjedi ili njihova djeca, naplaćujući minimalnu naknadu.

Tinejdžeri su dobna skupina koja često sudjeluje u neregularnoj ekonomiji. Kao korisnici, predstavljaju problem za susjedstvo i zadaju glavobolje roditeljima kada kupuju i otvoreno konzumiraju drogu. S druge strane, u

85 Društvo St. Vincent de Paul katolička je humanitarna organizacija osnovana 1833. godine u Parizu u Francuskoj, a danas je aktivna u oko 150 zemalja svijeta. Misija joj je da pomaže siromašnima. Poznata je po brojnim trgovinama doniranih, rabljenih stvari koje se mogu kupiti vrlo povoljno. Prikupljenim novcem Društvo financira svoje dobrotvorne akcije.

američkoj se kulturi očekuje od tinejdžera da sami zarađuju svoj džeparac, pa su izvor privremene pomoći u trgovinama i uredima na 7 Mile, kao i u kućanstvima gdje čiste, čuvaju djecu ili kose travnjake. Također su bolje organizirani od odraslih kada je neregularna ekonomija potrebna u volonterskim akcijama – primjerice, pranje automobila (YMCA, srednja škola Ford, izviđačke grupe). Inače, aktivnosti odraslih i tinejdžera koje uključuju volontiranje za neko od udruženja mogu se mnogo bolje opisati kao ekonomija društvenih razmjena, o čemu će još biti riječ.

U nekim od istraživanih dijelova Detroita žive etničke skupine koje svoje specifične potrebe pokrivaju kroz neregularnu ekonomiju. No etničke su potrebe i podjele duž etničkih linija praktično nepostojeće u kvartu McKenny. "Etničke" delikatese dostupne u specijaliziranim prodavaonicama poprilično su skupe (libanonske Orijentalne namirnice, skandinavska mesnica, finska pekara, nekoliko trgovina s "košer" mesom). Potražnja je veća nego ponuda i, još važnije, na cijelom području nema konkurencije – većina je trgovina jedinstvena – što stvara visoke cijene. Općenito govoreći, budući da je većina stanovnika druga ili treća generacija Amerikanaca, etnicitet kao faktor za različite potrebe ne postoji. Rasno-etničko grupiranje se donekle nazire kroz crkve (skandinavska Elim Baptist, pentekostalna crkva crnačke kongregacije, samo bijela metodistička crkva sv. Matthewa, židovska sinagoga), ali na ekonomskom planu to nije važno jer je većina potreba "amerikanizirana". U svakom slučaju, čini mi se da je etnicitet samo manjim dijelom odgovoran za karakter neregularne ekonomije: primjerice, kojim vrstama poslova daje prednost koja etnička grupa, neke specijalne potrebe ili proizvodi i sl. Socijalni status i klasa vjerojatno su mnogo važniji faktori. Naime, među područjima koja smo istraživali u Detroitu postoji očita kvalitativna razlika između kvartova nalik predgrađu kao što su Doty, Burbank i McKenny, i siromašnih kvartova radničke klase kao što su Maybury ili Michigan-Livernois.

Jedan važan faktor koji utječe na ekonomske obrasce u McKennyju je njegov tranzitni karakter. Budući da mlade obitelji uglavnom ne ostaju dovoljno dugo da stvore čvrste mreže kontakata, lakše im je koristiti regularne izvore dobara i usluga nego ih tražiti u neregularnoj sferi. I njihov im ekonomski status to lako omogućava. Nedostatak blisko isprepletenih neformalnih klika i mjesta okupljanja, kao što su, primjerice, barovi u susjedstvu Brightmoor, također sprječava razvoj neregularne ekonomije kao dobro razvijenog ekonomskog podsustava. Istina, mnogi stanovnici koriste oglasne ploče u trgo-

vačkoj zoni, ali i takva vrsta poslovne interakcije obično ostaje formalna što se tiče socijalne distance između ponuditelja i kupca usluge. Korisnici uglavnom profitiraju finansijski zbog niže cijene usluga ili proizvoda.

Zanimljivo je da su sve garažne rasprodaje održane u mom susjedstvu tijekom tih ljetnih mjeseci bile "bijele" – ni jedna crnačka obitelj, koliko znam, nije imala garažnu rasprodaju. Nije to teško objasniti: crnačka je populacija mlada i nova, češće su kupci nego prodavači na garažnim rasprodajama i ne planiraju se odseliti, što je često motiv za takve kućne rasprodaje. Većinu tih rasprodaja organiziraju žene "koje su kod kuće i imaju se vremena baviti tim ne odveć ozbiljnim poslom" (kako je to sročio jedan kazivač). No vidjela sam rasprodaje koje su organizirali tinejdžeri i muškarci. U pravilu su to rasprodaje automobila, motocikala ili automobilskih dijelova, te u tom slučaju žene ne moraju biti prisutne. Tako podjela poslova prati tradicionalne obrasce, kako je to općenito slučaj u tom susjedstvu nalik predgrađu.

McKenny nije izolirana zajednica – smještaj u prostoru stanovnicima omogućava da koriste i obližnje trgovачke centre u predgrađima i širok rasanpon usluga na cestama 7 i 8 Mile. Budući da su stanovnici veoma mobilni (automobili!) ne mogu zamisliti ni jednu potrebu koju bi morala pokrivati isključivo neregularna mreža. Stariji građani u stanovima, međutim, imaju problem u pogledu transporta; no oni koriste redovne autobusne linije na 7 Mile kako bi došli do trgovачkih centara, te pomoći susjeda i volontera iz crvenih društava. U svakom slučaju, oni su premašeno "tržište" za neregularnu ekonomiju.

Učestalost nekih neregularnih aktivnosti ovisi o godišnjem dobu, kao što su zamjena mreža na prozorima,⁸⁶ čišćenje snijega i velika proljetna pospremanja. Provodeći samo ljeto u kvartu, nismo mogli svjedočiti svim sezonskim izmjenama poslova. Međutim, sudeći po intenzitetu kućnih radova tijekom ljeta za koje je korištena neregularna ekonomija (košenje trave, vanjsko farbanje, uređenje vrta itd.) imam osjećaj da je slično cijele godine. Dakle, neregularna je ekonomija orientirana na usluge, dopunska je i štedi troškove vlasnicima obiteljskih kuća. Tu je još i neregularna ekonomija pomoći poslovnim djelatnostima na 7 Mile, uključujući uredske poslove i čišćenja uredskih prostora odvjetnika, liječnika, zubara i drugih.

86 Standardni se američki prozori otvaraju/zatvaraju vertikalno. Uz okno od stakla, ljeti su na prozorima okviri s mrežama protiv komaraca (spas uvlažnom michiganskom ljetu!), a pred zimu se mreža skida i stavlja još jedan okvir sa stakлом.

Gospođa Iry*, korisnica neregularne ekonomije

Usredotočit ću se sada na jednog pojedinca, gospođu Iry, kako bih pokazala kako regularni i neregularni ekonomski obrasci, kao i različiti obrasci društvene razmjene funkcioniraju u kontekstu nečijeg života. Gospođa Iry je tipična predstavnica susjedstva Pitcher-McKenny po pitanju njezina društvenog i ekonomskog statusa i potreba.

Gospođa Iry je rođena i odrasla u starom mađarskom susjedstvu na zapadnoj strani Detroita. Cijeli svoj život provela je u tom gradu. Njezini joj roditelji, mađarski imigranti, nisu mogli priuštiti školovanje na fakultetu, pa je po završetku srednje škole radila neko vrijeme i nakon toga se udala. Ima kći koja živi u Kaliforniji i trenutno je u posjetu svojoj majci u Detroitu. Gospodin Iry umro je prije godinu dana što je uzrokovalo veliku promjenu u životu gospođe Iry. Nema rođaka u ovom području osim svoje majke koja se preselila u McKenny nakon nje, i koja živi samo jedan blok dalje od nje. Gospođa Iry je društveno veoma aktivna: članica je prezbiterijanske crkve Monteith, ali posjećuje i druge crkve, članica je društva za samce u Sv. Gerardu, Udruženja roditelja i učitelja (PTA) srednje škole Henry Ford, nekih izviđačkih grupa, a svojevremeno je i pisala za *Redford Record*. Nedavno je gospođa Iry uzela podstanara, brijača kojem posao ne napreduje dobro pa ima financijskih problema. Imam osjećaj da je to aranžman stvoren više iz prijateljstva nego zbog ekomske prednosti, barem što se tiče gospođe Iry. Njezin podstanar ima automobil i pruža usluge prijevoza gospodi Iry, koja bi bez toga bila dosta ograničena na svoju kuću. Također, on i njegov mali sin (koji ga posjećuje vikendima – očito je razveden) su joj dobro društvo jer je veoma društvena osoba i ne voli živjeti sama.

Kada sam pitala gospođu Iry za usluge koje koristi po pitanju održavanja doma i sličnog, iz njezina se opisa nije moglo jasno odijeliti neregularnu ekonomiju od društvene razmjene. Bila mi je jako dobar kazivač jer je spominjala i slučajeve koji uključuju njezine prijatelje i susjede, a ne samo nju. U ovom ču iskazu zadržati njezin red pričanja.

Prezbiterijanska crkva čiji je član nudila je prije nekoliko godina tečaj šivanja, a podučavala je žena iz susjedstva. Učila ih je kako da "recikliraju" staru odjeću i kako da naprave novu. Sprijateljila se s mnogim ženama koje su nastavile tražiti njezine usluge šivanja nakon što je završio tečaj, i također joj slale svoje prijateljice i susjede. Gospođa Iry je naučila kako napraviti neke jednostavne stvari, ali kada želi nešto komplikiranije (to je bilo samo

jednom) plati toj ženi da joj sašije. Prosljedila je njezin broj priateljima koji nisu članovi iste crkve.

Jedna druga susjeda organizirala je tečaj u crkvi sv. Matthewa gdje je učila i žene i muškarce kako obaviti manje popravke na njihovoj kući i uređajima. Dovela je ljude izvana koji su pomogli podučavati – neki su bili volonteri, a neki su dobili manje naknade. Polaznici tečaja su plaćali malu naknadu, od koje je veći dio bio donacija crkvi. Gospođa Iry zna da su po završetku tog tečaja neki vještiji muškarci i žene obavljali popravke za svoje prijatelje i rođake, ali sumnja da su za to bili plaćeni.

Crkva sv. Christophera (na cestama 6 Mile i Grand River) nije u našem susjedstvu, ali njezino “udruženje za odjeću” koriste mnogi u Pitcher-McKennyju da tamo prodaju ili pak kupe rabljenu odjeću. To je mjesto gdje ljudi mogu odnijeti svoju staru, ali iskoristivu odjeću, i crkva će je prodati – dobit će 40% zarade, a crkva će uzeti 60%. Ako se odjeća ne proda do kraja godine, osoba može izabrati hoće li je uzeti natrag ili donirati crkvi. Gospođa Iry nije sama koristila tu organizaciju – samo im je jednom donirala knjige.

U tri različite prigode netko je pokosio travnjak gospođe Iry bez da je to morala tražiti; štoviše, nije ni znala tko je to za nju napravio. Nakon što je išla od vrata do vrata raspitujući se kod susjeda je li netko vidio tko je to učinio, saznala je da je to bio jedan njezin crni susjed, a u druge dvije prigode su to bila djeca jednog drugog susjeda. Bilo je to u vrijeme kada je njezin teško bolestan suprug bio u bolnici, i ona je bila toliko uzrujana da nije mogla redovno obavljati kućne poslove. Nitko od susjeda tada nije tražio naknadu, niti se čak pohvalio svojom skrivenom pomoći. Međutim, kada je gospođa Iry drugom prilikom tražila od iste djece da joj pokose travnjak, platila im je. Djeca inače imaju običaj ići od vrata do vrata, pogotovo u vrijeme ljetnih praznika, i pitati mogu li pokositi travnjak. Trenutno to za nju radi njezin podstanar, naravno bez novčane naknade.

Gospođa Iry mi je također rekla i za vođu izviđača u njezinoj crkvi koji je čuo da neka starija udovica ne može više sama kosit svoj travnjak. Poslao je izviđače da pokose travu za nju, a zimi i da lopatama počiste snijeg. Ponekad bi im ta udovica dala manju novčanu naknadu, ali nisu marili ako koji put nije imala novca.

Prošlog Dana zahvalnosti, za vrijeme “velikog snijega”, djeca iz susjedstva su pomogla mnogima, uključujući i gospođu Iry, da pociste svoje prilaze i

pomaknu automobile zatrpane snijegom. Neki su dobili manje novčane ngrade za to, a neki ih nisu htjeli. Gospođa Iry nije nikome dala novac, radije ih je pozvala na čaj i keksiće.

Još joj se jedna stvar dogodila na taj Dan zahvalnosti: susjeda koju je samo površno znala došla je kod nje i rekla: "Sigurno trebate neke namirnice!" Ponudila je da ih ide kupiti za nju i rekla da joj ne smeta ako joj gospođa Iry dade naknadno novac. Međutim, kad se vratila s namirnicama (kupila je i više no što je gospođa Iry tražila), nije htjela uzeti novac. "Ovo je moj dar za Dan zahvalnosti", rekla je. Gospođa Iry je bila ugodno iznenađena i dirnuta. Rekla mi je da su namirnice sigurno bile vrijedne pet dolara, ako ne i više.

Kada je gospođi Iry trebao popravak televizora, prvo je pitala svoje susjede i članove svoje crkvene kongregacije znaju li nekog pouzdanog majstora koji naplaćuje razumnu cijenu. Preko nekih poznanika u Sv. Gerardu dobila je broj takve osobe i nazvala ga. Došao je kod nje, što je bilo veoma prikladno jer nije mogla televizor automobilom odnijeti u servis, i zaista se pokazao veoma dobrim i povoljnim. U međuvremenu ga je gospođa Iry preporučila nekolicini prijatelja. Kaže da je to uobičajeni proces kojeg se drži: prvo pita za majstora koristeći svoje društvene mreže; samo ako to ne uspije, obraća se redovnim servisima na 7 Mile.

Dobro mjesto za popravak automobila, rekla mi je gospođa Iry, je Sunoco na 7 Mile. Tamo mnogi njezini susjedi popravljaju svoje automobile, a onamo je obično išao i njezin muž. Čula je samo dobre stvari o toj radionici; ne zna nikoga od susjeda tko bi mogao izvesti komplikiraniji popravak na automobilu. Nema ovdje puno ljudi s "uradi sam" vještinom po tom pitanju. Samo mlađi ljudi obično znaju više o automobilima. Srednja škola Ford organizirala je automehaničarski tečaj pa pretpostavlja da su neki to iskoristili. Ali ona osobno zna samo djecu koja za novac peru i poliraju automobile svojih susjeda ako ovi nemaju vlastitu djecu, ili ako im se jednostavno to ne da same raditi.

Kako bi obavila "proljetno čišćenje" kuće, gospođa Iry je nekoliko puta koristila regularni servis na 7 Mile. Kaže da je bilo skupo, ali nije mogla naći nikog drugog tko bi joj tada to mogao učiniti. (Gospođa Iry se ne čini posebno dobrom domaćicom. Možda je tražila pomoć u zadnji tren pa je mogla dobiti samo regularnu uslugu.) Zna da neke starije gospođe zapošljavaju pomoć ako je mogu dobiti, jer malo mlađih ljudi želi raditi taj težak posao.

Možda bi mogle naći crnačku mladež za rad po kući, kaže, ali većina tih starih gospođa su rasisti i previše se boje pustiti mlade crne ljude u svoje kuće. Zna da postoji Employment Clearing House Vijeća zajednice Pitcher-McKenny i Youth Care usluge srednje škole Ford, ali ih sama nikada nije koristila.

Što se tiče čuvanja djece, dok joj je trebalo, dadijle je pronalazila preko prijatelja, članova crkve ili susjeda. Njezina je kći kroz istu mrežu nekada našla poslove čuvanja djece, kao i njezine školske prijateljice. Sada gospođa Iry ponekad čuva dijete svog podstanara (kada mu sin dođe u posjet, a on mora otići na kraće vrijeme) ili katkad djecu susjeda. No to radi vrlo neformalno i bez novčane naknade. Kaže da je to njezin način da uzvratи za usluge prijevoza i kupovine namirnica koje drugi obavljaju za nju.

Gospođa Iry trenutno treba neke vodoinstalaterske rade, ali ne zna ni koga u kvartu tko to radi. Ne misli da netko takav uopće tu živi. Vjerojatno će se morati okrenuti regularnoj ekonomskoj usluzi.

Jednom je morala obaviti neke popravke na krovu i za to je angažirala regularni servis. Znali su i nekoga tko joj je mogao popraviti prozore; morala im je platiti malu naknadu za pronalazak i podugovaranje tog čovjeka. Za promjenu prozorskih okvira ljeti i zimi njezin je muž obično tražio pomoć od jednog susjeda. Sada kada ga više nema, ona i dalje dobiva pomoć istog susjeda. No gospođa Iry mu ne može pomagati kao što mu je pomagao njezin muž, pa to obično traje puno dulje.

Iako je njezin muž znao ličiti, gospođa Iry mu nikad nije dopuštala da to radi: "Naporno je radio za život, i uvijek sam ga pokušavala poštovati pre velikog ekstra posla." Za manje poslove ličenja gospođa Iry je nekoliko puta našla istu osobu. On je bio susjedov prijatelj, umirovljeni tvornički radnik koji je živio izvan kvarta, ali ne predaleko. Bio je uredan, pouzdan i nije puno naplaćivao. "Važno je znati koga puštate u kuću", rekla mi je. Uvijek mu je plaćala istu satnicu za posao; među njima nije bilo interakcija osim u tim prigodama. Međutim, tijekom tih radova atmosfera je bila više prijateljska, opuštenija i ugodnija nego kada je upošljavala neki regularni servis. Potonji je angažirala jednom za velika bojenja eksterijera. Tvrtku su joj preporučili prijatelji iz crkve.

Pronalaženje nekoga na koga se može osloniti za prijevoz najznačajniji je novi aspekt društveno-ekonomskih razmjena gospođe Iry, nešto čega je

postala jako svjesna nakon što joj se muž razbolio i umro. Trenutno rješenje problema je njezin podstanar brijač. Naravno, on nije uvijek dostupan, ali se uvijek mogu dogovoriti za odlazak u kupovinu, ili da je on negdje odvezе i poslije pokupi. Prije se mogla osloniti na susjede u slučaju neke stvarne nužde ili na prijatelje za povremene odlaske u kupovinu. Jednom je prilikom morala nazvati FISH, hitnu volontersku službu povezанu s nekoliko lokalnih crkava. Drugom prilikom, kada joj je muž umro u bolnici i kada su je nazvali da hitno dođe, pokušala je doći do nekoliko prijatelja, ali nikoga nije bilo kod kuće. Na koncu je nazvala prezbiterijansku crkvu Monteith i gospođa iz crkve je došla i odvezla nju i njezinu kćи u bolnicu.

Vidimo da neregularna ekonomija za gospođu Iry ima isti značaj kao i za većinu stanovnika u McKennyju: to je alternativa, način koji olakšava stvari jer im pomaže ne samo da uštede novac nego i da se stvari obave na ugodniji i osobniji način. Radije stupa u kontakt s ljudima na osobnoj bazi nego formalno, što je slučaj kada mora koristiti usluge regularnih djelatnosti. Pronalaženje nekoga tko zna sašiti odjeću, popraviti uređaje, popraviti automobil ili krov zahtijeva društvene mreže koje vode do specifičnih osoba, pa i izvan zajednice. Ako osoba nema takve veze, morat će se koristiti regularnom ekonomskom uslugom, što si većina stanovnika McKennyja u potpunosti može priuštiti.

Treba naglasiti još jedan moment iz priče gospođe Iry: i u regularnoj i u neregularnoj ekonomiji ona uvijek koristi svoje društvene mreže da bi locirala i izabrala davatelja njoj potrebnih usluga. A kada može, ne koristi ni jednu ni drugu ekonomiju, nego naprsto recipročne društvene razmjene. Ona sigurno nije jedina koja svoje potrebe pokriva na taj kompleksan način. O tome će uskoro biti riječ.

Zanimljivo je da volonterska udruženja stanovnika Pitcher-McKennyja, pa i institucije kao što su crkve i YMCA, služe kao kanali za komunikaciju, posredovanje i olakšavanje ekonomskih razmjena neregularnog tipa. Iako u manjem opsegu nego u nekim istraživanim siromašnjim kvartovima Detroita, te institucije mogu i same postati pružatelji usluga (primjerice, besplatni satovi plivanja, medicinski pregledi, savjetovanja o zdravlju i prehrani, praktični tečajevi, pomoć pri njezi bolesnika i sl.) i korisnici usluga (prisjetimo se održavanja crkvenih zgrada, daktilografije ili kopiranja za Vijeće zajednice Pitcher-McKenny, prikupljanja novca putem usluga pranja

automobila, rasprodaje kolača ili odjeće itd.). No sve su te usluge već više u sferi društvene nego neregularne ekonomije jer se najvećim dijelom baziraju na volonterskom radu i na drugačijoj psihološkoj predispoziciji – na dobivanju socijalnog prestiža i osjećaja pripadnosti grupi radije nego na postizanju materijalne dobiti.

Employment Clearing House (Posredništvo za pomoćne poslove) koje je organiziralo Vijeće zajednice, i koje se reklamira u biltenu Vijeća, dobar je primjer usluge iz neregularne sfere ekonomije. Gospođa D. koja ga vodi djeluje prilično neovisno. Ljudi različite dobi u potrazi za pomoćnim poslovima javljaju se Posredništvu, a najviše srednjoškolci i umirovljenici. Stariji stavnici i obitelji s malom djecom najbrojniji su korisnici (za čišćenje, vrtne poslove, košenje, zamjene prozorskih okvira, čuvanje djece). Osim spomenutih poslova, često se radi i o popravcima krova, zamjeni gumica i slavina, proljetnom čišćenju te čišćenju ureda. Posao gospođe D. je volonterske, a ne profesionalne prirode. (Primjetila sam da podatke čuva na običnom listu papira.) Glavna ideja je pomoći ljudima, održavati četvrt čistom i uglavnom spojiti one koji trebaju posao s onima koji ga nude. Gospođa D. ne preporučuje nikoga – ona samo radi popis osoba koje su dostupne. Međutim, korisnici je često nazivaju nakon što je posao obavljen da joj kažu svoje mišljenje i ispričaju dobra ili loša iskustva s pomagačima, ili pak da joj zahvale. Lista se mijenja svake godine s obzirom na to da se mnogi ljudi sele ili postaju na neki način nedostupni (maturiraju i odlaze na koledž ili dobivaju stalno zaposlenje). Istaknula je kako je nedavno bilo vrlo malo poziva, i kako je to svakako iznenadujuće ako se uzme u obzir da je ekomska situacija loša i da je nastava u srednjoj školi gotova. Pretpostavlja da joj je srednja škola Ford preuzeala mnoge "klijente" jer imaju učeničku udrugu s istim principom djelovanja. Posredništvo služi uglavnom zajednici Pitcher-McKenny, iako imaju pozive i iz Livoniae, Oak Parka i drugih područja izvan četvrti. U tim slučajevima, ljudi unutar četvrti koji trebaju pomoći prvi dolaze na red, a tek onda ostali. Ideja o takvom posredništvu došla je od grupe ljudi koji su se međusobno osobno poznivali i koji su prije nekoliko godina osnovali Vijeće zajednice Pitcher-McKenny. Gospođa D. se tada javila da volonterski obavlja taj posao, i radi ga još uvijek.

Treba još napomenuti da odskora postoji i državna Employment Security Agency na cesti 7 Mile, ali će ondje biti samo privremeno. Uselila se u zgradu u kojoj je prije bila škola United Hebrew.

REGULARNE NASPRAM NEREGULARNIH NASPRAM DRUŠTVENIH RAZMJENA

Zašto naglasak na razmjenama? Budući da je Pitcher-McKenny zajednica potrošača gdje nema industrijske proizvodnje i gdje stanovnici za život zarađuju izvan četvrti – uz izuzetak poslovne zone na 7 Mile te nešto lokalaca zapošljenih u institucijama četvrti – lokalna se ekonomija gotovo može svesti na razmjenu dobara i usluga. Za ekonomsku razmjenu koristim široku definiciju da je to “bilo koji konkretni ili apstraktni rad ili vrijednost koji se razmjenjuju između dviju strana da bi se zadovoljile potrebe pojedinca ili grupe”. Nadalje, budući da je jedan od zadataka našeg timskog istraživačkog projekta bio da utvrdimo je li jedan dio grada, zacrtan na karti, u nekom smislu “zajednica” ili nije, utvrdila sam da je ono što Pitcher-McKenny čini zajednicom upravo ta mreža recipročnih razmjena. Pritom se posebno ističu razni oblici dobrotoljnjog rada onih stanovnika četvrti koji svjesno žele od svog mjesta stanovanja napraviti zajednicu.

Treba ponovno naglasiti da ni jedan od obrazaca ekonomske razmjene u McKennyju ne pripada uredno i bez ostatka u bilo koju od kategorija u naslovu. Regularne djelatnosti imaju neregularne elemente, neregularne se usluge često uvelike oslanjaju na društvene mreže, a društvena razmjena može uključivati elemente novčane razmjene. Dok sam izrađivala listu ekonomskih razmjena u McKennyju, često sam imala problem pri odlučivanju što kamo smjestiti. Ekonomске razmjene naprsto nisu jednostavne za kategorizaciju, posebno prema zadanim definicijama našeg projekta. Naposljetku sam odlučila kategorizirati ih prema jednoj ili dvjema dominantnim karakteristikama što, međutim, ne uključuje njihov sveukupni karakter. Također, morala sam izmisliti “miješane kategorije” kako bih pokrila moguće kombinacije gornjih triju kategorija. Prema tome uključuju li bilo kakvu novčanu razmjenu, prema stupnju formalnosti među akterima, te prema razmjerima do kojih društvene funkcije zasjenjuju ekonomske, poredala sam tipove razmjena na sljedeći način:

1

2

3

4

5

6

društvena	društvena-neregularna	neregularna	neregularna-regularna	regularna-društvena	regularna

Sličan bi se poredak mogao napraviti i prema stupnju društvene važnosti neke ekonomske razmjene, odnosno pokazati u kojem se opsegu u razmjenu uključuju međuljudske mreže (i koje vrste mreža) i koji je utjecaj razmjene na njih i na zajednicu uopće. U nekim bi slučajevima razmjene bile presudne za opstanak grupe (kao kod volonterskih udruženja baziranih na dobrovoljnom radu), a u nekim možda ne bi imale nikakve važnosti (kao kod povlašteno kupoprodaje usluga između pojedinaca). Još jedan način gledanja na aktivnosti razmjene bio bi podjela na muške i ženske sfere, ili na trajne i privremene u kriznim situacijama. Mogao bi se izraditi cijeli višedimenzionalni model kako bi se slojevito prezentiralo ekonomske razmjene u nekom urbanom susjedstvu. Međutim, u specifičnom kontekstu našeg projekta, poredala sam opisane razmjene slijedeći zadane kategorije regularne i neregularne ekonomije, dodajući im dimenziju društvene ekonomije.

Društvena razmjena

To su aktivnosti razmjene među stanovnicima u kojima ima najmanje "ekonomskog" i društvena je funkcija najistaknutija. Njihov su broj i varijacije u susjedstvu McKenny veliki: razne donacije odjeće, naočala, održavanja i drugi volonterski rad za crkve (vratarji, kuhanje za večere i rasprodaje kolača, rad na organizaciji proslava i drugih događanja), besplatno održavanje tečajeva, prodaja bingo listića (to je iz gledišta crkve neregularna ekonomija, a društvena ako se gleda sa strane članova koji volontiraju i sami ne zarađuju od toga); čišćenje za YMCA i besplatno plivanje zauzvrat, donacije posebne ambalaže za radionice u YMCA-u, besplatno tipkanje i jeftino kopiranje za Vijeće zajednice, djeca koja svojevoljno kose i čiste igrališta Simmons i Tuttle, volonterski rad roditelja s djecom za blokovska društva, čišćenje velikog michiganskog snijega na ulicama zimi i smeća ljeti, pomoć među susjedima, roditelji koji volonterski odraduju patrole u školi, građanska patrola/zaštita, briga za kućanstva te prijevoz i pomoć stariim i nemoćnim koje organiziraju crkve, posjeti staračkim domovima uz organizacije predstava i događanja itd. U svim tim slučajevima razmjena se događa unutar društvene zajednice i nagrada je samo društvenog karaktera. Protok novca je minimalan ili ga uopće nema; nema ni orientacije prema profitu. Dakle, u određenim društvenim okolnostima sve navedene razmjene, kao i još mnoge druge, prestaju se smatrati tržišnim.

Društvena – neregularna razmjena

Ovu kategoriju karakterizira neregularna ekonomska aktivnost koja se uvelike oslanja na društvene mreže, zatim društvene aktivnosti koje indirektno olakšavaju protok i prikupljanje novca, te one nenovčane razmjene koje su dobro izbalansirane i u suštini ekonomske (trampa). Prve su, primjerice: garažne rasprodaje (gdje postoji novčana razmjena, ali netržišna su dobra ponuđena po netržišnim cijenama), one garažne rasprodaje gdje se prodaju rukotvorine ili povrće iz vrta uz odjeću i starudiju prikupljenu bez ikakve naknade od raznih članova obitelji, buvljaci, te plaćanje soba i pansiona rođacima. Druge su razni oblici doniranja rada ili dobara crkvi koja ih onda prodaje i zadrži novac: bingo, tečajevi, rasprodaje odjeće, rasprodaje kolača i peciva, karte za tombole, susreti uz sladoled i drugo. Slično rade škole i društva s rasprodajama kolača, pranjem automobila i sportskim natjecanjima u dobrotvorne svrhe, a također i blokovska društva s garažnim rasprodajama. Zadnji oblik, koji je vjerojatno najrjeđi, je trampa. Jedan je takav primjer uzimanje u kuću podstanara koji nisu rođaci, bez novčane naknade, ali se zato od njih očekuje da čiste, kuhaju ili brinu o prijevozu.

Neregularna razmjena

Dolazimo do onih ekonomskih razmjena koje uključuju protok novca, ali se ne nadziru niti reguliraju zakonom, i koje koriste društvene mreže, ali na formalniji način: čuvanje djece, popravci koje obavljaju majstori, popravci i podešavanje automobila, čišćenje, usluge ugovorene preko Employment Clearing Housea, košenje travnjaka i bojanje kuća, žbukanje stropova, uređenje okućnice, krojački popravci, briga za stare i nemoćne, prodaja droge tinejdžerima i dr. Sve se te usluge oglašavaju na oglasnim pločama, pa se kontakt između kupca i pružatelja usluge može uspostaviti na taj način, kao i putem osobnih mreža. Pranje automobila koje organiziraju djeca oglašava se uglavnom na uličnim stupovima radije nego putem oglasnih ploča. Aktivnosti poput prodaje droge, prodaje limunade i drugih pića na ulicama od strane dječaka, iznajmljivanje podruma ili uzimanje podstanara uopće se ne oglašavaju.

Neregularna – regularna razmjena

Mnogo regularnih djelatnosti ima neke neregularne komponente: tako, primjerice, vlasnik regularnog servisa ili prodavaonice bicikala otkupljuje raljene bicikle i popravlja ih, pa ih se zatim može kupiti u njegovoj trgovini. Ili

se uzimaju mlade osobe za privremenu ispomoć u restoranima, trgovinama ili uredima bez da ih se primjereno prijavljuje, s plaćanjem “na ruke”. Vlasnici malih prodavaonica održavaju do određene mjere društvene kontakte s mušterijama i udruženjima lokalnih stanovnika.

Regularna – društvena razmjena

U ovu sam kategoriju svrstala regularne poslove čije prakse modificira ili na koje uvelike utječe neki društveni faktor. Tako je, primjerice, Ciolino oglašavao vulkanizerske usluge uz popust od 10% za ljudе koji su članovi iste župe, a slično rade i mnoge druge djelatnosti reklamirane u crkvenom adresaru. Linda* i njezin muž prodavali su kozmetičke proizvode i njihovo distributerstvo uglavnom u krugu svojih prijatelja, susjeda i šire obitelji (priča kazivačice slijedi).

Regularna razmjena

To je kategorija “čistih” robno-novčanih razmjena koja se u Pitcher-McKennyju odvija u velikim trgovinama na 7 Mile, s tržišnim cijenama, regulirana zakonima i s minimalnim društvenim kontaktom između kupaca i prodavača. Već smo vidjeli da se te trgovine iseljavaju odlukom svojih glavnih ureda, bez obzira na moguće posljedice za lokalnu zajednicu.

Kako sam već ranije istaknula, nemoguće je izolirati čisti neregularni tip ekonomske aktivnosti u McKennyju. Svaki određeni primjer takve razmjene sadrži elemente onoga što smo nazvali regularna, neregularna i društvena ekonomija. U životu svakog pojedinca one se isprepliću na jedinstven način. Ilustrirat će to sljedeća priča kazivačice Linde*.

Lindin život: na granici između neregularnog, regularnog i društvenog

Ne znam u kojoj je mjeri Lindina biografija tipična za McKenny, čiji stanovnici na prvi pogled žive jako “primjerene” živote srednje klase. Sigurna sam, doduše, da ona nije izolirani primjer i da se slične životne priče mogu odvijati unutar tihih zidova tih dobro održavanih kuća. Posao koji Linda radi u neregularnoj ekonomiji veoma je tipičan za susjedstvo, jer i mnoge druge žene pribjegavaju istome kako bi dopunile muževljev prihod: čuvanje djece. Oglasili koji nude ili traže čuvanje djece najbrojniji su na oglasnim pločama u trgo-

vinama Farmer Jack's i Andy's Food Land. Tamo sam i pronašla Lindin oglas na kojem su pisali njezino puno (pravo) ime, adresa i broj telefona. Takva otvorenost ukazuje na to da je čuvanje djece široko prihvaćeno, unatoč tome što se radi o neregularnoj ekonomskoj aktivnosti, uglavnom zato što nema regularne usluge koja bi zadovoljavala tu potrebu u Pitcher-McKennyju.

Lindini su roditelji rođeni i odrasli u Kentuckyju, ali su se preselili u Detroit prije no što se ona rodila. Njezina se majka udala kada joj je bilo petnaest, a njezinu ocu je bilo osamnaest godina. Neko su vrijeme stopirali uzduž i poprijeko Sjedinjenih Američkih Država, ostajući na jednom mjestu samo onoliko dugo koliko im je trebalo da zarade nešto novca. Njezin je otac bio samouki električar i "majstor za sve", sa samo par završenih razreda škole. Njezina je majka završila osam ili devet razreda škole. Odlučili su se skrasiti u Detroitu nakon što im se rodilo drugo dijete jer im je postalo zaista teško putovati s djecom. Rodilo se još petero djece, ali Lindin je otac nakon toga napustio obitelj i postao alkoholičar. Linda ga nije ponovno vidjela sve do svoje šesnaeste godine. Njezina majka i dalje živi u Detroitu, dok joj je otac umro prije sedam godina.

Linda je odrasla sa svojom majkom u području Michigan-Central (blizu Dearborna). Živjele su uglavnom od socijalne pomoći jer im njezin otac nije mogao financijski pomagati. Bio je nezaposlen i pio je većinu vremena. Linda je napustila školu kada je bila u osmom razredu; tek je bila napunila petnaest. Rekla je da joj se nikad nije svidalo u školi i da joj nikad nije dobro išlo. Osim toga, misli da učiteljima nije ni bilo stalo do toga da bude u školi jer nitko od njih nije došao pitati za nju kad je prestala dolaziti, iako je po zakonu morala ići u školu do svoje šesnaeste godine. U to su vrijeme kod kuće ostali još samo ona i njezina dva mlađa brata, dok su se drugi, stariji, oženili i odselili. Kad sam je pitala što je radila kad je napustila školu, odgovorila je: "Većinu sam vremena upadala u nevolje." Sa šesnaest se prvi put udala, a rastala se tri mjeseca kasnije. Brak je bio građanski. Sa sedamnaest se ponovno udala, tog puta u crkvi. Prvi joj je muž bio Poljak (odnosno, njegovi su roditelji bili poljski imigranti) i većina je njihovih sukoba proizlazila iz toga što je on bio katolik, a ona nije željela prijeći na katoličanstvo. Drugi joj je muž bio protestant, ali mu je majka bila Poljakinja. Razišli su se kada je njoj bila 21 godina i trenutno su u procesu razvoda.

Linda sada ima 25 godina i ima šestogodišnju kći koja je vrlo pametna, ozbiljna i obzirna za svoje godine. Obje žive u kući Lindina brata. Dok njezin

brat i njegova žena rade, Linda se brine za kuću, kuha, čuva njihova sina i – što je čini akterom u neregularnoj ekonomiji – čuva i drugu djecu u kući.

Izvorno je pripadala metodističkoj crkvi. Prije dvije godine imala je iskustvo s jednom nezavisnom crkvom koju je posjećivala neko vrijeme, ali sada ne odlazi ni u jednu. Zapravo je veoma kritična prema crkvi uopće kao licemjernoj instituciji koja je beskorisna i iskorištava ljude. Ne vidi никакav razlog zašto bi odlazila u neku crkvu. Njezino je mišljenje da "crkvom dominiraju muškarci, kao i društвom općenito". Linda ima snažne osjećаje protiv muške dominacije, ali čini mi se da se radi više o emocionalnoj nego o ideološkoj poziciji.

Lindina je radna povijest zanimljiv slučaj života na sjecištu regularnog, neregularnog i društvenog, ali je u svakom slučaju jedinstvena jer se Linda nikada nije skrasila i postala uredna članica društva. Počela je čuvati djecu rođaka i susjeda dok je još bila u školi, ali sustavnije nakon što je napustila školu. Rekla je da kada je čuvala djecu članova svoje obitelji, dakle svoje mlađe rođake, nećake i nećakinje, nije dobivala novac niti bi ga pomicala uzeti od bliskih rođaka. Kada sam je pitala jesu li joj vratili uslugu na neki drugi način, rekla je: "Nikad nismo razmišljali o vraćanju." Međutim, redovno je čuvala djecu dvaju drugih parova i bila je plaćena pedeset centi po satu. Jako ju je zabavljaо taj poseban slučaj jer su joj oba para lagala da su u braku; što više, "žena" iz jedne kuće bila je zapravo udana za "muža" iz druge. Ni jedan par nije znao da čuva djecu za njih oba. Povremeno je čuvala djecu drugih susjeda te bila plaćena za to. Susjedi bi je ili pitali želi li raditi za njih, ili bi je preporučile njezine prijateljice svojim "mušterijama" kada one same nisu mogle raditi, ili kad su imale previše ponuda. Obično je dobivala poslove preko usmene preporuke.

Nakon što je odustala od škole, radila je također u restoranima kao konobarica i kuharica. Tako je upoznala oba supruga. Roditelji njezina drugog muža bili su vlasnici malog restorana u kojem je radila kao konobariца. Radila je tamo i nakon udaje, dok im se nije rodila kći. Njezin muž bio je "poduzetnički" tip koji je stalno govorio o tome kako se brzo obogatiti. Jednom je odlučio da će se baciti u posao s kozmetikom. Linda je trebala prodavati distribucije potencijalnim prodavačima. Uzeo je bankovni zajam u iznosu od tisuću dolara, kupio kozmetičke proizvode na veliko od jedne kompanije uz 60% popusta, kupio je novu garderobu u Montgomery Wardu na kreditnu karticu, te započeo posao. Ispalo je da je prodao samo dvije dis-

tribucije. Linda je prodala nekoliko kompletnih setova kozmetike prije no što joj je dosadilo. Računi iz Montgomery Warda su počeli ubrzo stizati, kao i rate za otplate kredita banchi. Ukratko, stvorili su se veliki dugovi. Lindina im je svojta posudila nešto novca za život dok on nije našao novi posao, na benzinskoj postaji. Obećao je Lindi da će uskoro postati vlasnik te postaje, ali to se obećanje nije ostvarilo. No tada joj je već bilo dosta i odlučila ga je ostaviti. Odselila se natrag svojoj majci, ali nije tamo dugo ostala. Prije godinu dana neki su je prijatelji pozvali da dođe k njima u Virginiju gdje imaju farmu. Prodala je sve što je mogla, kupila kartu za autobus, uzela kći i otišla u Virginiju. Živjele su na farmi s Lindinim prijateljima. Ti su ljudi bili vlasnici štanda na zelenoj tržnici u Washingtonu i tamo su odlazili preprodavati povrće koje bi kupili od drugih farmera. Linda je ostajala na farmi, brinula za kuću i njihovu djecu, kuhala i radila na farmi za proizvode koje su konzumirali, budući da farma nije bila dovoljno velika da bi proizvodila višak za prodaju. Ništa joj za to nisu plaćali; prešutna je pretpostavka bila da radi za stan i hranu, iako to nikada nije eksplisitno dogovorenio jer su bili prijatelji.

Nakon nekog vremena pronašla je posao u tvornici za preradu pilića. Posao je bio težak, ali je htjela imati novca pa ga je prihvatile. Radni je dan trajao devet do dvanaest sati, a plaća je bila 2.25 dolara po satu. Kad mi je pričala o tome, Linda se nije žalila na plaću, već na to da nije imala dovoljno duge pauze: samo 10 minuta ujutro, 10 minuta poslijepodne i pola sata stanke za ručak u podne. Dok bi skinula zamazanu pregaču, oprala ruke i izašla iz prostorije u kojoj je radila, jedva je imala vremena popušiti cigaretu. Odlučila je produljiti pauzu tako što bi brojila 10-minutno vrijeme od trenutka kad bi izašla iz "pileće sobe", a ne od trenutka kad bi zazvonilo zvono za pauzu. Naravno, sukobi s nadzornikom bili su neizbjegni. Nekoliko je puta također kasnila na posao, prijavivši se "minutu nakon sedam", kako kaže, jer je "njezin stari, posuđeni auto zapeo na blatnom prilazu". Linda se žalila da su nadređeni bili ljudi koji nisu htjeli ništa čuti i nisu ništa uzimali u obzir, te je tako nakon jednog konflikta naprosto otišla (nekoliko mjeseci nakon što je počela raditi). Na farmi je ostala još neko vrijeme, a onda se odlučila vratiti u Detroit.

Linda i njezina kći uselile su se u malu kuću blizu 7 Mile kako bi živjele s Lindinim bratom, njegovom ženom i njihovim trogodišnjim sinom. Tamo stanuju već nekoliko mjeseci i Linda nema nikakve određene planove koliko će dugo ostati. Prije nekoliko mjeseci njezin je brat bio otpušten s posla u

Chrysleru pa se njegova žena morala zaposliti kao blagajnica u trgovini. Iako je brat nedavno pozvan natrag na posao, njegova žena još ne bi htjela prestati raditi. Sve dok ona radi, Linda ispunjava važnu ulogu u kući jer se brine za njihova sina i za kuću, kuha za njih itd. Ne daje bratu novac, ali povremeno plati neki račun kad za to ima sredstava. Trenutno dobiva socijalnu pomoć te zarađuje čuvanjem druge djece u bratovoj kući. Oglasjava svoje usluge na oglasnim pločama u kvartu, što je radila i prije dok je prodavala kozmetiku i čuvala djecu.

Aranžman u kući nije jasno definiran, odnosno Linda misli da je sasvim prirodno da ona vodi kućanstvo i čuva svog nećaka dok živi u bratovoj kući jer je jedina kod kuće, i ne bi bilo ispravno reći da radi kućanske poslove u zamjenu za hranu i stanarinu: "Pretpostavljam da tako izgleda izvana, ali mi nemamo taj osjećaj."

Linda je radila i druge poslove u svojoj karijeri: bila je telefonski prodavač, što joj se nije sviđalo, i knjigovođa na benzinskoj postaji Standard Oil, što joj se sviđalo jer je bilo nešto drugačije.

Rad kod kuće, odnosno čuvanje djece u vlastitoj kući smatra privlačnim jer nema toliko stresa kao kad se negdje mora raditi redovno. Također, djeca su iskrenija, "ako se djetetu ne sviđaš, odmah to znaš". Čuvajući nekoliko djece može zaraditi jednako kao radeći u restoranu, a posao je lakši. Sviđa joj se ići u šetnje s djecom, na matineje i na igrališta. Zabavno je. Osim toga, lako je naći posao čuvanja djece jer mnoge žene moraju raditi i trebaju dadilje. Za veće, kooperativne vrtiće kaže da nisu dobri jer djeci treba individualna skrb, netko kome mogu postavljati pitanja i tko će uzeti vremena da im odgovara i uči ih. Ona sama je veoma strpljiva s djecom, koliko sam mogla primijetiti; njezina šestogodišnja kći dobro čita i odaje dojam da je starija no što je.

Linda kaže da joj se mušterije javljaju telefonom nakon što vide njezin oglas. O cijeni svoje usluge odlučuje prema klijentovoj situaciji. Ako se radi o samohranoj, zaposlenoj majci, pokuša sniziti cijenu. Jedna od njezinih jeftinijih tarifa je 30 dolara po tjednu s hranom (za otprilike 9 sati čuvanja djeteta na dan).

Linda je prirodno pametna osoba unatoč činjenici da je njezina edukacija manjkava i da joj nije dobro išlo u školi. Vjerojatno je više bila stvar u disciplini i obiteljskoj situaciji nego u bilo čemu drugome. Osoba je koja ne trpi stvari koje joj se ne sviđaju i mijenja ih kad je frustriraju (poslove, muževe,

okolinu). Ima vlastiti tempo rada i voli da joj je ugodno – sasvim prirodno, na kraju krajeva. (Kad sam stigla na naš dogovor u 10 ujutro morala sam stajati na trijemu 10 minuta i pričati s njezinom kćeri koja mi je otkrila da je njezina mama bila pod tušem i sređivala se, što inače ne voli raditi ujutro). Međutim, Linda nije pomirena sa svojom situacijom i pokušava je poboljšati. Išla je na dvanaestotjednu edukaciju kako bi se pripremila za GED test.⁸⁷ Položila je većinu predmeta do dana kada smo razgovarale – ostala joj je samo matematika. Prijavila se za sudjelovanje u programu WIN (Whip Inflation Now) nadajući se da će možda razviti vještinsku pisanja. Sanja o tome da jednog dana postane novinarka. To je nešto što bi mogla raditi od kuće, bez fiksnih sati. Ako to ne bi bilo moguće, voljela bi se brinuti za invalidnu djecu u nekoj instituciji ili raditi nešto slično.

Lindin se život odvija na granici društvenog, neregularnog i regularnog, ako ga je moguće uopće prevesti u te termine. Glavni razlozi zbog kojih nije postala sudionik u regularnoj ekonomiji su nedostatak edukacije (zbog naslijedene obiteljske situacije nad kojom nije imala kontrole), nemogućnost da se disciplinira i prilagodi radnom ritmu i pravilima karakterističnim za tu ekonomiju, te poteškoće u održavanju odnosa s drugim ljudima. Potonje je vidljivo iz njezina manjka povjerenja u ljude. Nakon loših iskustava u privatnom životu, vidi dominaciju muškaraca u cijelom svijetu (što, doduše, i nije toliko daleko od istine) i osjeća se ugodno samo kad se bavi djecom koja su, kako kaže, jedina sposobna imati iskrene odnose.

Regularna, neregularna i društvena ekonomija u McKennyju su komplementarne, često kao dio jednog te istog fenomena na terenu. Tako, primjerice, Linda* istovremeno obavlja zadatke koji su po karakteru i društvena i neregularna razmjena, a time omogućava treću, regularnu ekonomsku aktivnost: čuvanje bratove djece bez novčane naknade je društvena, a plaćeno čuvanje druge djece je neregularna ekomska aktivnost. Svojim ostankom kod kuće, vođenjem kućanstva i čuvanjem nećaka, Linda omogućava svojoj šogorici da kao blagajnica u trgovini učestvuje u regularnoj ekonomiji. Kada bi se Linda odselila, ili ako bi šogorica prestala raditi, cijeli bi se aranžman morao promijeniti.

87 Državni ispit za certifikat kojim se priznaje završavanje općeg obrazovanja i s kojim se može dalje stručno usavršavati.

9.

ŠTO MOŽEMO ZAKLJUČITI IZ ISTRAŽIVANJA U ČETVRTI PITCHER-MCKENNY

Vratit će se sada na definicije regularne, neregularne i društvene ekonomije kako su iznesene na početku, u poglavlju o pojmovnom okviru, problemu i cilju cijelog našeg istraživačkog pothvata. “[Neregularna ekonomija] je onaj sektor ekonomije koji postoji izvan ili pored ubičajene profesionalne strukture i tržišnih odnosa, odnosno regularne ekonomije, ali operira na osnovi novčane razmjene... i aktivnosti nisu registrirane ekonomskim mjerilima društva” (Ferman i Ferman 1974). Prema onome što sam vidjela “na terenu”, shvatila sam da neregularna ekonomija u pravilu ima istu strukturu, operativne zakone i međuljudske odnose kao i regularna tržišna ekonomija (novčana razmjena, orijentacija prema profitu). Međutim, neregularna se ekonomija više oslanja na društvene mreže koje su izvan ekonomske sfere (obiteljske, susjedske, društvene). Pri tom joj cilj uvijek ostaje ekonomski profit. S druge strane, i dominantna tržišna ekonomija ima neizbjegjan utjecaj na sve razine društvenih odnosa. Tako, primjerice, uzrokuje novčanu razmjenu između bliskih rođaka, što je nešto nezamislivo u pretkapitalističkim, pa i kasnijim, ruralnim društvima.

Po definiciji, neregularna je ekonomija duboko ovisna o regularnoj i definiра se kroz odnos s njom – tj. glavna je razlika u nedostatku mjerjenja i nadzora. Regularne poslovne djelatnosti imaju brojne “neregularnosti”, što otkriva da su nadzorni sustavi neučinkoviti i da su preskupi da bi bili učinkoviti. Neregularna ekonomija nije trajno iskustvo; nikad nije “čista” i uvijek je privremena, dopunska ili prijelazna. Po svojoj funkciji, ona u McKennyju doista ispunjava potrebe onako kako je bilo pretpostavljeno na početku istraživanja: ne radi se o “preživljavanju”, nego o “olakšavanju” svakodnevnice (Ferman 1974, hipoteza br.

5). Tamošnji stanovnici sudjeluju u neregularnoj ekonomiji jer su to izabrali, a samo rijetko iz ekonomске nužde, što je slučaj i u nekim drugim istraživanim kvartovima srednje klase (Doty npr.). U susjedstvu Pitcher-McKenny ljudi si općenito mogu priuštiti dobra i usluge koji su im dostupni putem regularne ekonomije, ali racionaliziraju, odnosno ako već moraju potrošiti novac za neku uslugu, pronaći će način da to učine što je moguće jeftinije i kvalitetnije. Neregularna se ekonomija doživljava kao alternativa, kao način da se najbolje iskoristi "kompleks regularne/neregularne ekonomije". Korisnici pokušavaju uštedjeti; akteri pokušavaju dopuniti svoj (ili muževljev) prihod kako bi imali bolji životni standard, a ne kako bi preživjeli.

Začudo, ne čini se da je neregularna ekonomija "metoda preživljavanja" čak ni u siromašnjim susjedstvima koja su u sklopu projekta istraživali neki od članova našeg tima. Možda je to zato što su stanovnici geta najmanje vješti, najmanje asimilirani u novo okruženje i najmanje profitiraju od dominantne, regularne ekonomije. Novčani su odnosi za njih vjerojatno više frustrirajući jer naporno rade, ali mahom slabo plaćene poslove, pa su za njih sve usluge i dobra skuplji, bilo da su iz sfere regularne ili neregularne ekonomije. Ljudi u siromašnjim područjima tipično nemaju druga sredstva za rad do svojih go-lih ruku, dakle nemaju alate, kamione, strojeve i slično, pa ne mogu ponuditi svoj rad u drugim, bogatijim kvartovima. Možemo pretpostaviti da oni koji "nisu doma" u regularnoj ekonomiji isto tako "nisu doma" ni u neregularnoj ekonomiji, i obrnuto. Jedini im je izlaz da izbjegavaju novčanu razmjenu uopće, oslanjajući se na kompleksni sustav reciprociteta/uzajamnih usluga, na društvenu ekonomiju. Mnogi novi imigranti su ionako navikli na taj tip razmjene, ali tradicija nije dovoljan razlog za to što se taj sistem očuvao u situacijama gdje je tržišna ekonomija dominantna.

Što je to društvena ekonomija? Već sam na početku ove studije navela da u suvremenom društvu to nije neki ekonomski sustav, nego su to kompleksni obrasci razmjena: od darova, donacija, dobrovoljnog rada, recipročnih uslu-ga i zaduženja kako individualnih tako i grupnih, do grupnog rada putem dobrovoljnog udruživanja za dobrobit šire zajednice. Svi ti oblici razmjena zadovoljavaju nečije potrebe i stvaraju nove vrijednosti, ali podrazumijevaju drugačiju strukturu, drugačije operativne zakone i drugačije tipove društvenih odnosa od onih regularne i neregularne tržišne ekonomije.

Uopće je mnogo lakše suprotstaviti društvenu ekonomiju regularnoj/neregularnoj, kao što sam to ja učinila na temelju zapažanja u Pitcher-

McKennyju, nego neregularnu ekonomiju regularnoj, kako je to bilo najprije postavljeno konceptualnim okvirom istraživačkog projekta. Postoje suštinske razlike među njima. Regularna/neregularna ekonomija bazira se na razmjeni vrijednosti pri kojoj uključene strane (ili barem jedna od njih) ostvaruju ekonomski profit iz transakcije, a njihov se odnos završava čim je razmjena gotova. Uredna ravnoteža te transakcije je nužna. Društvena se ekonomija bazira na uporabnoj vrijednosti, pri čemu su transakcije više specifične (odnosno njihova vrijednost nije univerzalno izražena novcem), i "profit" se često dobiva u drugoj sferi, a ne ekonomskoj (društveni ugled, primjerice). Uredna se ravnoteža nikad ne postiže. Potonja je karakteristika nužna da bi odnos bio trajan, jer sve dok nešto ostane "visjeti u zraku" ostaje i obaveza reciprociteta. Mreža takvih odnosa generalno predstavlja snažnu kohezivnu silu u zajednici ili društvu. Time ne želim reći da ova tipa razmjene ne sadrže u sebi osobni interes uključenih. Uopće ne! Ali, društvena ekonomija nosi sa sobom drugačije psihološke dispozicije individue: osjećaj pripadnosti nekoj zajednici, osjećaj sigurnosti da uvijek postoji netko koga se može pozvati u slučaju potrebe, osjećaj odgovornosti i potrebe da se uzvrati kako bi se odnos nastavio. Nosi sa sobom i drugačije posljedice za društvo: isto se toliko, ako ne i više, cijeni sam odnos među ljudima koliko i usluge i dobra razmijenjeni među njima.

Različite se norme i vrijednosti pripisuju svakom od tih tipova razmjene – govorimo, dakle, o kulturnom kontekstu u kojem se uči razmjena dobara i usluga. Pojedinac koji koristi regularnu/neregularnu ekonomiju zna da ga je nešto koštalo toliko i toliko novca. No kada volonterskim radom doprinosi susjedstvu ili srodnicima, ne razmišlja o tome koliko je to koštalo ili koliko se novčane vrijednosti stvorilo tim radom. Tako Linda* u kazivanju o svojem životu kaže: "Pretpostavljam da nekome izvana izgleda kao da kod brata u kućanstvu radim za stan i hranu – ali mi nemamo taj osjećaj." Unutar svoje supkulture naučili su da se razmjena među bliskim srodnicima naprosto ne poistovjećuje s robno-novčanom razmjrenom. Ako se takva preračunavanja i događaju, u mnogim se kulturnim sredinama smatraju neprimjerenum, asocijalnim ponašanjem.

Slično je i s razmjenom darova u američkoj kulturi, kao i u mojoj i u mnogim drugima. Smatra se lošim i asocijalnim ponašanjem ako ljudi javno ili eksplicitno mijere vrijednost dara koji su dobili – ili ako uzvrate odmah, ne dozvoljavajući određeni protok vremena! – umjesto da ga ugrubo procijene i

kasnije uzvrate darom slične vrijednosti ili boljim. Ovo “ugrubo” je ključno: prenosi važnu informaciju da darovatelji nisu škrti, sebični i vođeni profitom prema članovima svoje zajednice, već da su velikodušni, odgovorni i svjesni da je vrijednost održavanja odnosa veća od materijalne.

U *Ogledu o daru* Marcel Mauss govori o daru i darivanju kao “totalnoj društvenoj pojavi” (Mauss 1982 [1925]). To su pojave koje ne samo da su značajne u društvenoj zajednici nego se zrcale i u životnom iskustvu svakog pojedinca i svake grupe u nekoj zajednici lokaliziranoj u prostoru i vremenu. Razmjena darova osnovna je “duhovna materija” koja drži ljudsku zajednicu na okupu.⁸⁸ No Mauss je nije vidio kao izraz neke “vječne ljudske prirode”, nego kao povijesnu pojavu u ljudskim zajednicama koje još nisu razvile ni državu ni tržište. Razmjene u tim društвima nisu bile “čisto” ekonomске, nego religijske, pravne, moralne, ekonomске i estetske u isti mah. Smatrao je da su se iz takvih “totalnih prestacija” razvili suvremeni pravni i ekonomski oblici, i posvetio je dio svog *Ogleda* njihovim tragovima u starorimskom, indijskom i germanskom pravu. Tražio je tragove te totalne društvene pojave i u suvremenom društvu, nadajući se da se u njemu ponovo može roditi moral zasnovan na razmjeni kao višežnačnom ljudskom odnosu, a ne kao pukoj ekonomskoj transakciji.

Misao Marcela Maussa znatno je utjecala na moje razumijevanje društvene ekonomije, odnosno razmjena u Pitcher-McKennyju i njihova razdvajanja od regularnih/neregularnih ekonomskih transakcija. I tamo su društvene razmjene višežnačne, sadržavajući u sebi utilitarnu ekonomsku, ali isto tako i estetsku, simboličku, nadmetačku, rekreacijsku, identitetsku i emocionalnu dimenziju. Različito od Maussa, smatram da društvena razmjena ima takav karakter ne zato što je prežitak (engl. *survival*) nekog morala iz davno prošlih ljudskih zajednica, nego zato što su društvene razmjene odgovor na specifične potrebe suvremenog čovjeka. Uz dominantne institucije, uključujući ekonomске, uvijek postoje i alternativni oblici prilagođeni lokalnim potrebama, tj. životu ljudi u malim zajednicama, bilo urbanim bilo ruralnim (usp. Supek 1987: 10–11). Primjerice, u siromašnijim kvartovima Detroita gdje žive skrašnji imigranti društvena je ekonomija ustvari adaptacija na preživljavanje u

88 Princip reciprociteta Mauss je nazvao *Hau* prema “duhu razmjenjene stvari” (teško prevodiv koncept!) kod novozelandskih Maora. Kao priznanje Maussova velikog doprinosa razumijevanju solidarnosti u ljudskim društвima, danas utjecajan časopis za teoriju etnografije nosi naziv *Hau – Journal of Ethnographic Theory* (University of Chicago Press). Časopis je dostupan na internetu u otvorenom pristupu.

novom, u mnogome neprijateljskom urbanom okruženju. Bilo bi pogrešno zaključiti da su "seljački mentalitet" ili stav "uradi sam" odgovorni za prisustvo društvene ekonomije u tim susjedstvima. Čak ni u najtradicionalnijim seljačkim društvima čovjek ne radi sve sam; podjela rada i specijalizacija zadataka postoji na razini kućanstva i sela. Dakle, iako se ti novi stanovnici velikog grada uvelike služe svojim tradicionalnim porodičnim i prijateljskim mrežama, one poprimaju nove funkcije. A i same se mijenjaju u procesu prilagodbe gradu. Slično smo mogli vidjeti u procesu industrijalizacije i migracije iz sela u gradove u Jugoslaviji šezdesetih i sedamdesetih godina.

Radi svoje homogene društvene strukture detroitska četvrt Pitcher-McKenny bila je relativno jednostavan istraživački zadatak. U njoj nema proizvodnje, a distribucija dobara i usluga uglavnom je ravnomjerna, s vrlo malim razlikama između stanovnika obiteljskih kuća i stambenih zgrada. Kupoprodaja dobara odvija se u komercijalnoj zoni na rubovima četvrti i izvan nje, a usluge su najvećim dijelom vezane uz održavanje kuća i okućnica. No razmjene iz sfere društvene ekonomije su vrlo uočljive. Raznovrsnost dobrovoljnog rada pojedinaca, grupa ljudi i institucija, i svih njih međusobno, zaista je velika na tom relativno novom urbanom prostoru od jedva dvije kvadratne milje. Kada sam započela ovaj istraživački pothvat, nije se uopće znalo je li taj mali djelić velikog grada neka "zajednica". Tri mjeseca kasnije znala sam da upravo društvene razmjene ondje stvaraju urbanu zajednicu.

10.

LITERATURA

- Banfield, Edward C. 1965. *Big City Politics*. New York: Random House.
- Bensman, J. i A. J. Vidich, ur. 1975. *Metropolitan Communities*. New York: New York Times Co.
- Boas, Franz. 1897. *The Social Organization of the Secret Societies of the Kwakiutl Indians*. Washington: G.P.O.
- Chudacoff, Howard P. 1975. *The Evolution of American Urban Society*. New York: Prentice-Hall.
- Coquery, Catherine. 1969. "Recherches sur un mode de production Africain". *La Panseé* 144: 61–78.
- Chajanov, Aleksandr Vasilevič. 1966. *The Theory of Peasant Economy*. Illinois: Irwin Co. Press.
- De Sardan, Olivier J. P. 1969. *Systèmes des relations sociales chez les Wogo (Niger)*. Paris: Inst. D'Ethnologie, Mem. 3.
- Ferman, Louis A. 1974. "New Perspectives on Unemployment in the Urban Community". Institute of Labor and Industrial Relations, The University of Michigan [šapirografirano].
- Ferman, Louis A. 1974. "Irregular Economy Study". The Institute of Labor and Industrial Relations, The University of Michigan [šapirografirano].
- Ferman, Patricia R. i Louis A. Ferman. 1974. "The Structural Underpinnings of the Irregular Economy". Institute of Labor and Industrial Relations, The University of Michigan [šapirografirano].
- Firth, Raymond. 1929. *Economics of the New Zealand Maori*. Wellington: R. E. Owen.
- Forman, Shepard. 1970. *The Raft Fishermen. Tradition and Change in the Brazilian Peasant Economy*. Bloomington: Indiana University Press.
- Godelier, Maurice. 1965. "Object et méthode de l'anthropologie économique". *L'Home* 5/2: 32–91.
- Godelier, Maurice. 1972 [1966]. *Rationality and Irrationality in Economics*. London: Norton Library.
- Godelier, Maurice. 1974. *Un domaine contesté. L'Anthropologie économique*. Paris: Mouton.
- Godelier, Maurice. 1977. "The Concept of 'Social and Economic Formation'. The Inca Example". *U Perspectives in Marxist Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harris, Marwin. 1968. *The Rise of Anthropological Theory*. New York: Crowell.
- Herskovitz, Melville. 1952. *Economic Anthropology*. New York: Knopf.
- Kasnitz, Devva. 1975. "Populist Economy on an Urban Island". Ann Arbor: Institute of Labor and Industrial Relations, University of Michigan [šapirografirano].
- Malinowski, Bronislav. 1961[1922]. *Argonauts of the Western Pacific*. New York: E. P. Dutton.

- Mauss, Marcel. 1982 [1925]. "Ogled o daru". U *Sociologija i antropologija*. Beograd: Prosveta.
- Meillassoux, Claude. 1964. *Anthropologie économique des Gouros de Côte d'Ivoire*. Paris: Mouton.
- Meillassoux, Claude. 1972. "From Reproduction to Production". *Economy and Society* 1/1: 93–105.
- Mintz, Sydney. 1955. "The Jamaican Internal Marketing System". *Social and Economic Studies* 4: 95.
- Mintz, Sydney. 1961. "Pratik. Haitian Personal Economic Relationships". U *Proceedings of the Annual Spring Meetings of the American Ethnological Society*, 54–63.
- Murdock, George P. et al. 1971. *Outline of Cultural Materials* [4. izmijenjeno izdanje]. New Haven: Human Relations Area Files Inc.
- Polanyi, Karl. 1959. "Anthropology and Economic Theory". U *Readings in Anthropology*, 2. M. H. Fried, ur. New York: T. Y. Crowell Co., 162–163.
- Polanyi, Karl, Conrad M. Arensberg i Harry W. Pearson. 1957. *Trade and Markets in the Early Empires*. Glencoe: The Free Press.
- Sahlins, Marshall. 1965. "On the Sociology of Primitive Exchange". U *The Relevance of Models for Social Anthropology*. Tavistock: ASA.
- Sahlins, Marshall. 1972. *Stone Age Economics*. Chicago: Aldine.
- Supek-Zupan, Olga. 1975. "Marxism and 'Primitive' Societies". *Narodna umjetnost* 11-12: 544–549.
- Supek-Zupan, Olga. 1983. "Osnovne značajke etnologije u Hrvatskoj od 1945. do danas". U *Zbornik 1. kongresa jugoslovenskih etnologov in folkloristov. Knjižnica Glasnika SED* 10. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 51–65.
- Supek, Olga. 1987. "Darivanje kao totalna komunikacija". *Etnološka tribina* 10: 7–18.
- Supek, Olga. 1988a. "Ethnology in Croatia". *Etnološki pregled* 23/24: 17–35.
- Supek, Olga. 1988b. "Etnos u etnologiji i kulturnoj antropologiji". U *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije* 5. Knjižnica Glasnika SED 18. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 29–60.
- Supek, Olga. 1988c. "Ritual Haggling at Cattle Fairs". *Narodna umjetnost. Special Issue* 2: 191–200.
- Supek, Olga. 1988d. "Gender Inversion in the Contemporary Carnival. Saturnalia or an Echo of a Changing Reality?". U *Contributions to the Study of Contemporary Folklore in Croatia. Special Issue* 9. Zagreb: Zavod za istraživanje folklora, 23–35.
- Supek, Olga. 1989. "Etnos i kultura". *Migracijske teme* 5/2-3: 145–153.
- Supek, Olga. 1995/1996. "Women's Entrepreneurship and the Dissolution of *Zadruga* in the 19th Century Slavonia". *Studia ethnologica Croatica* 7/8: 259–266.
- Supek, Olga. 1996. "Lost on the Way to Higher Education". *Proceedings of the 1996 Rio Bravo Association Meeting and the Eighth Annual Texas-Mexico Higher Education Conference*. University of Texas at San Antonio, 166–172.
- Supek, Olga i Jasna Čapo. 1994. "Effects of Emigration on a Rural Society. Demography, Family Structure and Gender Relations in Croatia". U *Roots of the Transplanted*. D. Hoerder i I. Blank, ur. New York: Columbia U. Press.

- Tax, Sol. 1963. *Penny Capitalism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Thompson, Ric. 1975. "Brightmoor". Ann Arbor: Institute of Labor and Industrial Relations, University of Michigan [šapirografirano].
- Valentine, Charles A. 1968. *Culture and Poverty. Critique and Counter Proposals*. Chicago: University of Chicago Press.

11.

PRILOZI

Ispred stambene zgrade Biltmore apartmants

Cesta 7 Mile

Osnovna Škola McKenny

Autocesta Southfield

U stražnjem dvorištu

Sastanci srijedom na Sveučilištu Wayne State

Posljednji farmer!

Tipična kuća od cigle i drvena kuća u pozadini

Katolička crkva sv. Gerarda

Gimnazija Henry Ford

Sinagoga Beth Moses u ulici Evergreen i crkva sv. Matthewa u zaleđu

Kafe "Yugoslavia" u Hamtramcku

Luteranska crkva sv. Timothyja u ulici Evergreen

Pentekostalna crkva u ulici Lahser

Olga Supek i studentica Petra Ilić pregledavaju kartu Detroita, priprema knjige 2020. godine

Olga Supek i Tihana Rubić, priprema knjige u autoričinu stanu u Zagrebu 2020. godine

Olga Šupek za svojim radnim stolom u stanu u Zagrebu, prosinac 2020.

12.

IZ RECENZIJA

Neregularnu ekonomiju u relativno zatvorenim skupinama u urbanim zajednicama u to doba nije registrirala ni mjerila nikakva privatna ili javna institucija te su time bili (i ostali) važniji antropološki uvidi. Istodobno istraživanje ulazi u društvene odnose, norme, vrijednosti i prakse koji su podloga i kontekst za neregularnu razmjenu, čime se otvara mnogo šira slika društva u cjelini. Savršeno je jasno da samo intenzivna i dubinska analiza jednoga dijela grada i njegovih stanovnika može uroditи takvim podacima, a do njih se moglo doći jedino antropološkim metodama (metodom promatranja sa sudjelovanjem, primjerice), bez obzira na naznačene teorijske veze između antropologije, sociologije i ekonomije. Knjiga opisom i interpretacijom istražene teme kao i njezinom trajnom aktualnosti otvara brojne moguće niše i vazda svježe ideje za današnja ne samo gradska istraživanja.

dr. sc. Ljiljana Marks, znanstvena savjetnica

Djelo predstavlja jedinstven znanstveni doprinos hrvatskoj etnologiji i kulturnoj antropologiji u domeni metodologije, provedbe etnografskoga istraživanja i iznošenja rezultata istraživanja. Premda je napisano sedamdesetih godina 20. stoljeća, i do sada je neobjavljeno, u domaćoj etnološkoj znanosti nema sličnoga djela. Djelo detaljno opisuje istraživanje sive ekonomije (“neregularne ekonomije”) provedeno u gradu Detroitu (SAD) 1975. godine. Autorica je u njemu sudjelovala kao dio interdisciplinarnoga tima istraživača. Djelo detaljno opisuje fazu koncipiranja i razrade istraživačkog problema, razmatranje relevantnih teorija i hipoteza, pripremu terena, organizaciju bilježenja prikupljene građe, okolnosti ulaska u teren, praksu ključne tehnike angloameričke etnološke metode istraživanja – promatranje sa sudjelovanjem, poteškoće i razočaranja tijekom terenskoga istraživanja, te naposljetu daje socijalno-prostornu analizu istraživane četvrti u Detroitu te sumira rezultate provedenoga istraživanja sive ekonomije. Tekst sadrži izvrstan pre-

gleđ ondašnjih dosega i prijepora u ekonomskoj antropologiji (do 1980.), kao i njihovu kritiku s pozicija marksistički orijentiranog znanstvenika (uostalom, tih je godina jedna utjecajna struja ekonomskih antropologa i sama bila marksistička). Zanimljivo je i kao urbano-antropološka i prostorna studija, u doba kad je urbana antropologija "kod kuće" u začetku, a tzv. prostorni obrat se još ni ne naslućuje (do njega dolazi u 21. stoljeću).

dr. sc. Jasna Čapo, znanstvena savjetnica

13.

O AUTORICI

Dr. sc. Olga Supek je etnologinja i kulturna antropologinja, danas umirovljenica. Još tijekom studija etnologije i sociologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih godina 20. stoljeća surađivala je s Etnografskim muzejem u Zagrebu, s Odborom za narodni život i običaje JAZU, te Međunarodnom smotrom folklora. Završila je poslijediplomski studij kulturne antropologije na Sveučilištu Michigan u Ann Arboru gdje je doktorirala 1982. godine.

Profesionalni put Olge Supek razvijao se i u hrvatskom i u sjevernoameričkom akademskom prostoru. Tijekom svojega profesionalnog rada bila je suradnica Instituta za radne i industrijske odnose (Institute of Labor and Industrial Relations) Sveučilišta Michigan (SAD) od 1975. do 1976. godine, te Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu (današnji Institut za etnologiju i folkloristiku) od 1976. do 1987. godine. Bila je sveučilišna nastavnica na Filozofskom fakultetu od 1984. do 1991., na poslijediplomskom studiju Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu od 1988. do 1990., na Sveučilištu Texas u Tyleru od 1990. do 2009., te na Sveučilištu u Zadru od 2009. do umirovljenja krajem 2014. godine. Na Sveučilištu Texas u Tyleru sudjelovala je u izgradnji studijskog programa kulturne antropologije devedesetih godina 20. stoljeća, a pri Sveučilištu u Zadru u pokretanju Studija etnologije i kulturne antropologije od 2000. godine. Kao sveučilišna nastavnica na Sveučilištu Texas u Tyleru primila je 2005. godine Priznanje za petnaestogodišnji nastavni rad.

Osamdesetih godina 20. stoljeća isticala se svojim angažmanom u Hrvatskom etnološkom društvu. Od 1978. do 1989. godine bila je članica Uredništva časopisa *Etnološka tribina*, od 1983. do 1985. godine potpredsjednica, a od 1985. do 1987. predsjednica Društva.

U domaćoj etnologiji sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća bila je prominentna nositeljica istraživanja etnosa (1988b., 1989., 1996.), simboličkih društvenih odnosa i razmjena (1987, 1988c), roda u tradicijskom društvu (1988d, 1994, 1995./1996.), te povijesti etnologije u Hrvatskoj (1983, 1988a).

Terensko istraživanje socioekonomskih odnosa u američkom gradu Detroitu te povjesno-ekonomskih i simboličkih obrazaca kulture u jaskanskom prigorju krajem sedamdesetih godina 20. stoljeća obavljala je na način dužeg, višemještečnog boravka u istraživanim zajednicama. U ondašnjim domaćim etnološkim krugovima (a dijelom i danas) to je bilo metodološki iznimno.

hed
BIBLIOTEKA